

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.5Valvasor

Prejeto: 12. 5. 2014

Boris Golec

dr., izr. prof., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (4. del)

IZVLEČEK

Prispevek obravnava izvor, sorodstvo, primarno družino in prvih trideset let življenja kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693). Z novimi viri so osvetljeni njegovo genealoško, socialno in družinsko ozadje ter okoliščine, v katerih se je osebno oblikoval in rasel, preden se je ustalil na Bogenšperku in se v celoti posvetil znanstvenemu delu. Dejstvo, da je Valvasor po starših pripadal tako staremu kot novemu kranjskemu plemstvu, se je odražalo tudi v njegovi percepciji rodne dežele Kranjske.

KLJUČNE BESEDE

Valvasor, Medija, Ljubljana, kranjsko plemstvo, štajersko plemstvo, plemiška vzgoja in izobrazba, baroni Rauber

ABSTRACT

VALVASOR'S ORIGIN, FAMILY AND YOUTH – THE OLD UNKNOWNNS IN NEW LIGHT (PART 4)

The contribution focuses on the origin, relatives, immediate family and the first thirty years of the life of the Carniolan polymath Johann Weikhard Valvasor (1641–1693). New sources shed light on his genealogical, social and family background, as well as on circumstances in which he pursued his personal growth and development before he settled down at Bogenšperk (Wagensberg) Castle and immersed himself entirely in his scholarly work. The fact that, through his parents, Valvasor belonged to both the old and new Carniolan nobility also reflected in his perception of the native province of Carniola.

KEY WORDS

Valvasor, Medija, Ljubljana, Carniolan nobility, noble upbringing and education, Rauber barons

2.5 Spremembe doma v času Valvasorjevih mladostnih potovanj (1659/60–1671) in njegovo zamujeno pobaronjenje (1667)

V dobrem desetletju, ki ga je Janez Vajkard s prekinitvami preživel na svojih mladostnih potovanjih, znatno daljših od običajnih popotovanj mladih plemičev, so se v njegovi primarni družini dogodile občutne spremembe. Če jih strnemo v kratek pregled, so bile gotovo najpomembnejše menjave lastništva in posesti, pridobitev baronskega naslova pri bratu Karlu in delu stričeve, Adamove rodbinske veje, ter poroke in smrti.

Polihistorjev pravi dom je ostajal grad oziroma dvorec Medija, kjer je gospodaril njegov najstarejši polbrat Karel in kjer je imel tudi Janez Vajkard svoj dedni delež. Po Karlovi izgubi gospostva Gamberk, ki ga je upravljal kot solastnik in varuh mlajših sorojencev, uradno kot zakupnik, je bila Medija nekaj časa sploh edina posest Jernejeve rodbinske veje Valvasorjev. Sredi šestdesetih let se ji je nato pridružil dvorec Belnek v sosednji Moravški dolini, novi dom Karlovega rodu, Medija pa je pristala v rokah brata Janeza Herbarda, o čemer bo govor v nadaljevanju.

O porokah in smrtih polihistorjevih sorojencev bomo sicer govorili v zadnjem podpoglavju, namenjenem njegovim stikom in odnosom z brati in sestrami, zato si le na kratko oglejmo, kako se je širša družina med njegovimi potovanji povečevala in zmanjševala.¹ Ko se je prvič odpravil na pot, so bili od polbratov in polsester potrjeno živi Karel, Franc Adam, redovnica Elizabeta v samostanu klaris v Mekinjah in neporočena Marija Klara. V šestdesetih letih 17. stoletja, ko je bil Janez Vajkard le redko in kratek čas doma, je spomladi 1663 v Celju umrl neporočeni Franc Adam, Karlova družina pa se je povečala za štiri otroke (roj. ok. 1660–1668). Od šestih pravih bratov in sester, živih ob njegovem odhodu na prvo potovanje, je tridesetletni Janez Vajkard ob vrnitvi leta 1671 najbrž našel žive vse, razen morda najstarejše sestre, neporočene Regine (Ane Katarine). Najstarejši brat Janez Ditrih, ki ga je mati zaradi morganatskega zakona razdedinila in je ostal na Štajerskem, sicer zelo blizu doma, je medtem spraval na svet najmanj štiri polihistorjeve nečake (roj. od 1658 vsaj do 1663). Štirje drugi sorojenci, vsi mlajši od Janeza Vajkarda, so šele odrastli. Za tri je bil zelo pomemben čas okoli leta 1670, malo pred polihistorjevo vrnitvijo domov. Wolfgang Jernej je bil namreč nekako v tem času posvečen v duhovnika, Janez Herbard se je prvič oženil in od polbrata Karla kupil Medijo, Rozalija Konstanca pa je stopila pred oltar s »stanovsko neprimernim« človekom. Njenemu zgledu je nato sledila še najmlajša Marija Izabela.

Za povrnitev omajanega ugleda rodbine, na katero so metale sence poroke proti volji sorodstva, je poskrbel najstarejši Karel. Njegova najmočnejša stran sicer niso bili gospodarsko-finančni posli, zlasti če pomislimo na izgubo Gamberka, bil pa je zelo prisoten v javnem življenju dežele. Kot bomo videli, je v letih 1665–1669 prvič opravljal funkcijo stanovskega poverjenika, člana najozžjega vodstva kranjskih deželnih stanov. V tem času je prenesel »sedež« svoje rodbinske veje z Medije na ku-

pljeni grad oziroma dvorec Belnek v sosednji Moravški dolini in leta 1667 – kar je najpomembnejše – dobil baronski naslov. Za tega je na dvoru uspešno prosil skupaj s svojo svakinjo, vdovo po završkem bratranecu Janezu Krstniku Valvasorju, in z dvema njenima nedoletnima otrokoma. Svoje sorojence je nasprotno preskočil in tudi pozneje se (uradno) ni povzpел v baronski stan nihče od njih ali njihovih potomcev.

Materialna osnova polihistorjeve primarne družine je torej ostajala Medija s svojo posestjo. O tem, kako so si bratje in sestre razdelili dedne deleže, je znanega komaj kaj. Janez Vajkard pravi pri opisu Medije le, da je Karel »nam ostalim izplačal naše deleže«,² kar lahko pomeni dvoje: ob polnem soglasju ali tudi ob morebitnih trenjih. Kot je že znano, Gamberk v kranjski imenjski knjigi nikoli ni bil prepisan na Karla, kar glede na neažurirano vodenje knjige ne preseneča.³ Tudi o tem, da bi bil Karel Valvasor lastnik Medije, imenjska knjiga molči. Ob nastavitvi nove knjige leta 1662 je bila vanjo prenesena Jernejeva imenjska renta dobrih 47 funtov, naslednji vpis pa je šele iz leta 1672, ko je bil lastnik že polihistorjev mlajši brat Janez Herbard in se je posest za malenkost povečala z nakupom ene hube.⁴

Potem ko je Karel očitno že leta 1660 izgubil Gamberk, se najbrž dolgo ni mogel spriznati z mislijo, da mu je iz rok spolzelo nekaj, za kar se je neuspešno potegoval že njegov ded Hieronim in kar je slednjič pridobil oče Jernej – pravo zemljiško gospostvo v neposredni bližini Medije.⁵ Z Gamberkom ni ostal povezan le preko terjatve, ki jo je še imel do novega gospodarja Janeza Jurija pl. Palmburga in nato do njegovih dedičev, ampak si je, kot kaže, skušal pridobiti nazaj vsaj del izgubljene posesti. Ko je bil s Palmburgom že dogovorjen, da mu izplača dolg dobrih 9.451 goldinarjev, je ta leta 1664 umrl in Karel ni videl obljubljenega denarja vsaj do leta 1667.⁶ Medtem je spomladi 1665 pri poverjeniskem uradu kranjskih deželnih stanov dosegel zagotovilo, da mu konec leta izročijo »stanovsko pravico« nad gospostvom Gamberk v višini 12.302 goldinarja, ki se je iztekala dotedanjim imetnicam, ljubljanskim klarisam. Ali je nato res položil obljubljeno vsoto in s tem pridobil pravice do dela gamberskega gospostva, viri ne povedo.⁷ Gamberk, ki je pristal v lasti pl. Palmburgov, je medtem kot zakupnik vse od leta 1661 do izteka leta 1673

² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165.

³ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 227.

⁴ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 45–46.

⁵ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 22; (2. del), str. 226–227.

⁶ Zadnji znani podatek o dolgu je sodba ogradnega sodišča, naj ga Palmburgov sin in dedič Franc Bernard plača v enem letu od 7. decembra 1666 dalje skupaj z obrestmi (ARS, AS 306, Ogradno sodišče za Kranjsko, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 10. 12. 1664, 21. 11. 1665, 7. 12. 1666).

⁷ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 100v, 20. 4. 1665. – O tej terjatvi klaris pri gamberskem gospostvu in stanovski pravici tudi: ARS, AS 306, Ogradno sodišče za Kranjsko, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 20. 2. 1665. – »Stanovska pravica«, ki jo je 20. decembra 1659 uveljavil samostan klaris, je skoraj brez dvoma izvirala iz Karlovega posojila 10.000 goldinarjev. Tega je Karel najel pri klarisah pred marcem 1651, in sicer iz sredstev ustanove dr. M. F. Hillerja, namenjene gradnji samostana (Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 47).

¹ O tem gl. natančneje v podpoglavju 2.6.

upravljal Janez Anton baron Löwenburg.⁸ Kako in kdaj natanko je gospostvo medtem prišlo v roke ljubljanskih klaris, je prav tako odprto,⁹ a vsekakor se je to zgodilo še pred letom 1674. Tedaj je namreč Karel Valvasor kot zaščitnik klaris v zadevah gospostva Gamberk poravnal pri deželni stanovi Löwenburgove davčne zaostanke in v zameno za plačano vsoto (dobrih 1.300) goldinarjev dobil za tri leta »stanovsko pravico«.¹⁰ Ta se je iztekla v letu, ko so klarise prodale Gamberk Gašperju baronu Lichtenthurnu, leta 1677.¹¹ S tem so se Valvasorji tudi dokončno poslovili od Gamberka.

Tako kot ni znan natančen čas Karlove izgube Gamberka, ne poznamo podrobnosti o njegovem nakupu **Belneka**, dvorca v sosednji Moravški dolini, ki je postal »matični grad« Karlove rodbinske veje in ostal v njenih rokah skoraj eno stoletje, do leta 1763, po ženski strani pa še tri desetletja in pol dlje, do leta 1799.¹² Belnek je vsaj deloma pripadal Karlu najpozneje leta 1667, saj ga kot del baronskega naslova navaja Valvasorjeva baronska diploma 17. novembra istega leta.¹³ Prejkone je bil delno v njegovih rokah že sredi leta 1665, ko se Karlova žena Ana (Rozina) omenja v moravški krstni

matici kot krstna botra.¹⁴ A kranjska imenjska knjiga 1662–1756 govori drugače. Belnek so vanjo vpisali na začetku (1662) kot posest Janeza Sigfrida Raumschüssla z imenjsko rento dobrih 45 goldinarjev (*Wegen Wildenegg*), nato pa edini vpis na tem mestu pravi, da je bila posest leta 1669 prodana Karlu baronu Valvasorju. Sočasen je popravek višine imenjske rente s 45 na 37 goldinarjev.¹⁵ S takšno imenjsko rento in z navedbo, da je šlo za nakup od Raumschüssla, je Karel samostojno vpisan v knjigo na drugem mestu, prav tako z letnico 1669.¹⁶ Prepis z Raumschüssla na Karla Valvasorja leta 1669 za dejansko menjavo lastnikov ni zamuja nekaj let, kot bi lahko sklepali iz navedbe Belneka v Karlovi baronski diplomii. Menjava lastništva se je namreč odvila v dveh stopnjah, o čemer priča regist o dveh, žal nedatiranih kupnih pismih v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (1761).¹⁷ Ob pridobitvi baronstva leta 1667 je Karel moral že biti delni lastnik Belneka, nato pa je kupil še preostali del. Leta 1669, ki ga navaja imenjska knjiga kot leto prodaje, se je skupaj s soprogo tudi ovekovečil na sklepniku vhodnega kamnitega portala, očitno v spomin na prezidavo dvorca.¹⁸ S Karlovim nakupom Belneka je povezana ponavljajoča se zmeta, ki izvira iz XI. knjige *Slave* (!). Očitno je ko-rektor Erasmus Francisci preoblikoval besedilo tako, da je nastala groba napaka: Karel Valvasor je pridobil Belnek od gospodov Raumschüsslov, od njega pa naj bi ga

⁸ V protokolih ograjnega sodišča lahko sledimo urejanju zadev med Palmburgi in Löwenburgom kot zakupnikom samo do srede šestdesetih let, preden se v vrsti protokolov začne dolga vrzel (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 16. 1. 1665, 20. 2. 1665, 27. 8. 1665). Janez Anton baron Löwenburg je konec leta 1675 omenjen kot že nekdanji zakupnik, in sicer skupaj z davčnimi zaostanki do konca leta 1673 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 810, fasc. 543d, kopiaalne knjige poverjeniškega urada, 1675–1676, 4. 12. 1675).

⁹ Kranjska imenjska knjiga o tem molči. Še v knjigi, vodeni od leta 1662, je kot lastnik gospostva Gamberk vpisan Jurij Sigmund baron Paradeiser (od katerega je gospostvo že leta 1640 kupil Jernej Valvasor), ni pa Valvasorjev, Palmburgov in ljubljanskih klaris. Prvi vpis najdemo šele leta 1707, ko so posest prepisali na Franca Adama barona Lichtenthurna (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 503). V XI. knjigi *Slave* ima Valvasor le zelo nedoločno omenjen prehod Gamberka z Löwenburga na ženski samostan sv. Klare v Ljubljani, nato pa pove, da ga je od klaris kupil Gašper baron Lichtenthurn, čigar sin ga je imel še ob izidu *Slave* (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 159).

¹⁰ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1680, fol. 199v, 20. 4. 1674; fol. 234, 8. 120. 1674; fol. 244, 13. 11. 1674; šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 497, 8. 10. 1674.

¹¹ Kupna pogodba med predstojnico klaris in Gašperjem baronom Lichtenthurnom je bila sklenjena 28. septembra 1677 (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Zap. inv.), šk. 61, fasc. XXIX/B, lit. L–33, 26. 5. 1693, pag. 27–28/Nr. 33).

¹² Zadnji moški Valvasor, lastnik Belneka, je bil Karlov vnuk Karel Jožef, ki je umrl leta 1761. Ker je njegova vdova z majhnima hčerškama živela v Celovcu, je šla belneška posest že v začetku leta 1763 na dražbo, toda kupil jo je sorodnik, Karel Gotfrid grof Lichtenberg, soprog Valvasorjeve nečakinje Felicite baronice Neuhaus iz Vipave. Valvasorjev rod je tako po ženski strani gospodaril na Belneku še eno generacijo, do prodaje leta 1799 (ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, gl. knj. 10, fol. 358; prim. Smole, *Graščine*, str. 79).

¹³ ÖStA, AVAFHKA, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwwestern 17. XI. 1667; ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, lit. V, 15. 1. 1668. – Na to dejstvo je opozoril že Reisp (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 290, op. 50).

¹⁴ NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1655–1666, s. p., 24. 5. 1665. – S tem sklepanjem bi se ujemala trditev M. Smole, da Janez Sigfrid Raumschüssl, ki je po imenjski knjigi Karlu prodal Belnek (gl. op. 15), ob smrti leta 1663 ni bil več lastnik gradu, »ker se v njegovem zapuščinskem inventarju ne navajajo nikakršne nepremičnine« (Smole, *Graščine*, str. 79). Citirani zapuščinski inventar je v resnici popis zapuščine drugega Raumschüssla, Erazma (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 94, fasc. XXXX, lit. R–25, 21. 4. 1663), inventar Janeza Sigfrida pa v Zbirki inventarjev pogrešamo (gl. popis zbirke). Belnek je bil v rokah Raumschüsslov od druge polovice 16. stoletja, ko ga je priženil in od ženinih sorodnikov odkupil Leopold st., ded Leopolda Raumschüssla ml., očima polihistorjeve matere. Očitno je zadnji dve tretjini lahko odkupil le tako, da je prodal Medijo prvemu kranjskemu Valvasorju Janezu Krstniku, saj se je oboje zgodilo istega leta 1580. Leta 1605 sta si njegovo dediščino razdelila sinova Danijel, oče Leopolda ml., in Baltazar, njegov stric (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 247). Belnek in Medija sta bila torej dvakrat povezana z Valvasorjevo rodbino. Janez Sigfrid, ki je Belnek v šestdesetih letih 17. stoletja prodal Karlu Valvasorju, je bil po rodoslovnem viru edini sin Baltazarja Raumschüssla in brez otrok (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 149).

¹⁵ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 139.

¹⁶ Prav tam, fol. 76. – Še isto leto so pri imenjski renti Karla Valvasorja vpisali nakup šestih hub ter prodajo petih z dvema vinogradoma in desetino. Z nakupom se je imenjska renta dvignila na 43 goldinarjev in 2 krajcarja, s prodajo pa padla na izhodiščno stanje 37 goldinarjev in 2 krajcarja.

¹⁷ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 118, fasc. XXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 98/Nr. 60: »Zwey das gutt Wildenekh betrefend original Kauf-brieffe«.

¹⁸ V sklepniku z letnico 1669 sta Valvasorjev in Barbov rodbinski grb, napisa pa razrešena le deloma (Lavrič, *Odsev blišča*, str. 22). Stopar, ki napisa ni razrešil, je mnenja, da je Belnek dobil podobo, kot jo prikazuje Valvasorjeva Topografija Kranjske (1679), okoli leta 1660 (!), o čemer naj bi pričala omenjena heraldična kamnita plošča (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 10).

kupil »sedanji lastnik« (!) Janez Sigfrid Raumschüssl.¹⁹ Dejansko so Valvasorji obdržali Belnek neprekinjeno do šestdesetih let 18. stoletja.²⁰

Polihistorjev najstarejši brat Karel, ki je bil od šestdesetih let 17. stoletja prvi lastnik Belneka iz Valvasorjevega rodu, je v tem času kot sodedič še upravljal Meddijo.²¹ Najbrž pa se je tu le malo zadrževal, še največ v prvi polovici desetletja, ko ni imel drugega domovanja razen rodne Medije in najetega stanovanja v Ljubljani. Vse kaže, da je bila družina tu vsaj leta 1662, ko Karla drugače kakor leta 1660 ni na popisu ljubljanskih družinskih poglavarjev.²² Potem ko je kupil Belnek, pa Medija zanj ni bila več pomembna, zato jo je tem

laže prodal polbratu Janezu Herbardu. Ne vedno zelo natančni Janez Vajkard, ko je šlo za lastniške zadeve, je v XI. knjigi pri opisu domačega gradu zapisal te že večkrat navedene besede: »In ko je tudi ona [mati Ana Marija] odšla v svoje zadnje bivališče, si ga je [medijski grad] pridobil (*handelte es [...] an sich*), moj najstarejši brat Karel in nam ostalim izplačal naš(e) delež(e). Nato pa ga je pred približno 19 leti prodal mojemu drugemu bratu Janezu Herbardu.«²³ O izplačilu dediščine sorojencem smo že govorili, tako tudi o tem, da ni znano, kdaj je svoje zadnje goldinarje prejel Janez Vajkard. Ne bi presenečalo, ko bi mu zadnji obrok izplačal že novi gospodar Medije, brat Janez Herbard (* 1642–45, † 1681), saj je tudi sestra Rozalija Konstancija podpisala odpovedno pismo za dediščino po materi šele leta 1675, že v času gospodarjenja tega njenega mlajšega brata.²⁴ Janez Herbard je Medijo glede na formulacijo »pred približno 19 leti« odkupil od Karla leta 1670 ali kakšno leto prej, ko je Karel potreboval denar za preostanek kupnine za Belnek. Regest poravnalne pogodbe med polbratoma, ki zadeva »odstop posesti Medija«, pa ima datum 20. november 1670.²⁵ Znatno del kupnine je nesporno plačala nevesta Janeza Herbarda, njegova zgodaj umrla prva žena Marija Magdalena pl. Rezenheim iz Kranja, s katero se je oženil nedolgo pred majem 1671,²⁶ morda prav v letu 1670. Nevesta je namreč prinesla v zakon 8.000 goldinarjev dote in drugega prispevka, njen oče pa je zetu Janezu Herbardu leta 1673 posodil še tisočaka.²⁷

Če povzamemo ugotovitve o posesti in gmotnem stanju članov Valvasorjeve družine v šestdesetih letih oziroma ob polihistorjevi vrnitvi na Kranjsko (1671), slika ni ravno rožnata. Karel je izgubil Gamberk (1660) in se moral zadovoljiti z nakupom manjšega Belneka (med 1665 in 1669). Medijo oziroma svoj (večinski) delež na tej posesti je prodal Janezu Herbardu (1669–

¹⁹ »Von diesem [Paul von Scheyer] kam es auf die Herren von Dornberg; folglich auf die Herren Raumschissel / dann an Herrn Carl Valvasor / Freyherrn: von dem es der jetzige Besitzer / Herr Hans Seifried Raumschissel / käuflich hat überkommen.« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 651). Janez Vajkard napake ni opazil, ker je nima med popravki na koncu knjige (prav tam, s. p., za str. 730). V literaturi tako pogosto naletimo na zmoto, da so Valvasorji Belnek začasno izgubili in ga nato spet pridobili (Stopar, *Grajske stavbe. I. Gorenjska. Druga knjiga*, str. 9; Lavrič, *Odsev blišča*, str. 20, 21, 22). Reisp je brez utemeljitve zapisal, da je Karel Valvasor prodal Belnek Janezu Sigfridu Raumschüsslu po letu 1679 (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 291, op. 58) in da si ga je njegovga veja pozneje ponovno pridobila (prav tam, str. 62). Izčasne izgube Belneka je izvajal celo naslednjo domnevo (prav tam): »Poleg navedenega baronskega predikata, ki je vseboval vse tri glavne rodbinske posesti, je bil v rabi tudi krajši naslov: zu Galleneck und Neudorf. Ta je bil kasneje običajen pri Janezu Vajkardu, morda zato, ker Belnek prav v času njegove publicistične dejavnosti ni bil v rodbinski posesti.« – Slovenski prevod zadevajočega mesta v XI. knjigi *Slave* je glede na izvirnik sicer napačen, a dejansko pravilen: »Od njega [Pavla pl. Scheyerja] so ga pridobili gospodje von Dornberg, za njimi gospodje Raumschüssli, nato gospod Karl Valvasor, baron, ki ga je odkupil od gospoda Hansa Seyfrida Raumschissla in ki ga še poseduje.« (Valvasor, *Čast in Slava, 3., XI. knjiga*, str. 651).

²⁰ O kakršni koli začasni odtujitvi ni nobenih sledov ne v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (1761), v katerem sta sicer popisani kupni pismi (gl. op. 17), ne v imenjski knjigi, kjer je pri Karlovi posesti do leta 1688 (ko je nastajala XI. knjiga *Slave*) šest vpisov posestnih sprememb (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 76).

²¹ V protokolih ograjnega sodišča je Karel še sredi šestdesetih let označen kot »cum benef. leg. et Inuent. erclärter vätterlicher Erb«, torej kot prvi med očetovimi dediči (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 14, protokoli 1664–1667, s. p., 6. 2. 1665). – Otroci Jerneja Valvasorja iz drugega zakona so imeli poleg tega še skrbnika v pravnih zadevah (*curator ad lites*), in sicer v osebi dr. Gabrijela Lukančiča, ki je v tej vlogi izpričan dvakrat, leta 1663 (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 86, Plemiške rodbine, Scarlich, listina 1663 V. 7., Ljubljana) in dve leti pozneje, tedaj kot postavljeni skrbnik otrok pokojne Ane Marije Valvasor (kot v isti opombi zgoraj, 6. 2. 1665).

²² O najetem stanovanju v letu 1660 gl. Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 39. – O ljubljanskem stanovanju leta 1662: NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 58/17, Ljubljana, Nomina Communitantum, Restantium et Cathecumenorum annotata 1660 [...] Tractus D. Vicarii Baschtiantischsch; prav tam, Nomina, Cognomina Patrum familias qui de se suisque Anno 1662 pro Paschali tempore exhibuerunt Schedas. – Karlov sin in naslednik Janez Karel je bil 13. januarja 1664 krščen v Ljubljani, prav tako kot 3. oktobra 1668 najmlajša hči Eva Maksimila, ne pa tudi okoli leta 1660 rojena hči Marija Franciška in okrog leta 1666 rojeni Wolfgang Engelbert (gl. op. 138).

²³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165.

²⁴ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 46.

²⁵ Regest v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa pravi: »die Abtretung des Guts Galleneck betr.« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 118, fasc. XXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 88/Nr. 33).

²⁶ O poroki in nevestinih starših gl. Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 145. – 31. maj 1671 je datum, ko je Marija Magdalena Valvasor izpričana na Vačah kot krstna botra (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1666–1672). V zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda je njun poročni dogovor žal naveden brez datacije (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 14/Nr. 36). V poročnih matičnih knjigah župnij Vače in Ljubljana–Sv. Nikolaj njune poroke ni (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1667–1685; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682). Najverjetneje sta se poročila v Kranju, česar izgubljena poročna matica kranjske župnije ne more ne potrditi ne zanikati (prim. Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 44). Ko je Marija Magdalena 24. januarja 1672 v visoki nosečnosti na Mediji narekovala oporoko, še ni imela otrok in je pričakovala (prvi) porod (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (odslej: Testamenti), II. serija, fasc. V 1–16, V–4, 24. 1. 1672).

²⁷ Kot priča zamenjalna in poravnalna pogodba med Valvasorji leta 1683, je teh 9.000 goldinarjev in dodatni 403 (po poročnu med tastom in zetom iz leta 1678) pripadalo otrokom Janeza Herbarda Valvasorja iz prvega zakona (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683).

1670), ki pa je kupnino zmogel le z ženino doto. Od Karla in Janeza Herbarda so dobili svoje dedne deleže še neizplačani sorojenci. Ker je, kot smo videli, Janez Vajkard kupil Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok skoraj samo z denarjem svoje mlade žene in solastnice Ane Rozine pl. Graffenweger, polovico pa ostal dolžan, je na dlani, da mu je od dediščine po starših dotlej ostalo komaj kaj. Lahko bi rekli, da sta eksistenco Jernejeve veje Valvasorjev (v veliki meri) rešili dve rosno mladi nevesti iz plemenitenih družin Rezenheim in Graffenweger. Pravzaprav sta njuni doti in dediščini le odložili finančni polom. Do neizogibnega obračuna glede Medije je prišlo že leta 1683, slabi dve leti po smrti Janeza Herbarda, ko je morala njegova druga žena prepustiti grad Adamovi veji Valvasorjev.²⁸ Janez Vajkard pa se je soočil z realnostjo nekaj pozneje, v letih 1689–1692, primoran prodati svojo celotno posest.²⁹

V drugi polovici polihistorjevih potovanj, še pred menjavo lastnikov Medije, se je v Valvasorjevi rodbini zgodil še en pomemben premik, ki pa je tedaj 26-letnega Janeza Vajkarda obšel. **S pobaronjenjem** se je namreč leta 1667 del njegove rodbine povzpel v plemiški hierarhiji. Kranjski Valvasorji so se odtlej delili v dve plemiški stopnji, baronsko in viteško. Zadnji, torej nebaronski je vseskozi pripadal tudi Janez Vajkard, ki pa se je pozneje s tihim pristankom sorodnikov in ob očitni toleranci deželnega plemstva začel samovoljno naslavljal kot baron. Polihistorjevo samolastno pobaronjenje, ki je doseglo vrhunec z naslovitvijo baron Valvasor na naslovnici *Slave vojvodine Kranjske* (1689), sodi v naslednje obdobje njegovega življenja in je bilo osvetljeno že drugje,³⁰ zato ga tu puščamo ob strani. Še vedno pa ni zadovoljivo obdelano vprašanje, zakaj niso leta 1667 baronstva dobili vsi člani rodbine, ampak le nekateri, izbrani.

Nesporni protagonist v procesu pobaronjenja je bil polihistorjev edini še živeči polbrat Karel (ok. 1618–1697). Do svojih poznih štiridesetih letih je Valvasorjevemu imenu v deželi še utrdil veljavo, ki mu jo je prinesel zlasti njegov oče Jernej (ok. 1596–1651), a sta jo dva člana rodbine v petdesetih letih nekoliko zmanjšala – »odpadla« Jurij Sigmund in Janez Herbard, poročena s plebejkama in živeča zunaj Kranjske. Medtem ko je ded Hieronim šele tik pred smrtjo sploh postal kranjski deželan (1602),³¹ je bil oče Jernej v tridesetih letih 17. stoletja najprej glavni prejemnik deželnih stanov, v štiridesetih pa dva mandata stanovski poverjenik, član najožjega vodstva deželnih stanov.³² Na isto funkcijo poverjenika iz viteških vrst so leta 1665 prvič izvolili Karla,³³ ki je zdaj zaslutil pravo priložnost in ni predolgo okleval s prošnjo cesarju za povzdignitev v baronstvo. Le malo prej, 22. julija 1667, je baronstvo prejel Karel pl. Witzenstein, nekoč poročen s Karlovo zgodaj umrlo sestrično Polikseno Valvasor (ok. 1612–1647).³⁴ Zago-

tovo so bili ambicioznemu Karlu dober zgled tudi bratje njegove žene Ane Rozine pl. Barbo, ki so postali baroni leta 1651 in so se zdaj najbrž že tiho spogledovali z grofovskim nazivom, do katerega sta se nato leta 1674 dokopala dva od svakov baronov Barbov.³⁵ Čeravno so imeli baronski naslov le bratje Barbo, sta se za baronici šteli tudi njihovi sestri, omenjena Karlova žena in njena sestra Sidonija Regina, vdova po Karlovem zgodaj preminulem bratranču, završkem graščaku Janezu Krstniku Valvasorju (1613/15–1650).³⁶ Dejansko nikoli nista bili »rojeni baronici Barbo«, toda leta 1674 je cesar tudi njiju, skupaj s tretjo že poročeno sestro, z bratoma in bratranči baroni Barbo, povzdignil v grofovski stan.³⁷ Tu je odgovor, zakaj je Karel prosil za podelitev baronskega naslova še za bratrančovo ženo, svojo svakinjo, in za dva njena oziroma bratrančeva otroka. Evidentno je šlo za dogovor v trikotniku: Karel, žena, svakinja. Pri tem se postavlja vprašanje, zakaj se je Karlova prošnja omejevala le nanj in na bratrančovo družino, izključevala pa je vse druge Valvasorje. Leta 1667 je bilo v njegovi generaciji – bratov, polbratov in bratrancev – poleg njega živih še pet odraslih moških, starih najmanj 21 let. In če so se med kandidati za baronstvo znašli vdova in dva odraščajoča otroka pokojnega bratranca Janeza Krstnika, ki je umrl mlad in v javnosti malo uveljavljen, je na videz težko najti utemeljen razlog za izključitev drugih Valvasorjev. Veliko prej kot za moške ga najdemo za obe Karlovi neporočeni sestri in še samski mlajši polsestri,³⁸ saj so stanovske povzdignitve le redko vključevale odrasle ženske osebe. Toda dejanski razlogi za selektivno pobaronjenje Valvasorjev so bili drugačni. Kar dva moška člana rodbine sta bila »črni ovci« in zaradi poroke z ženskama nižjega stanu preprosto nista »bila vredna« baronskega naslova. Prvi, Karlov in polihistorjev edini še živeči bratranec Jurij Sigmund, je leta 1657 sploh izgubil kranjsko deželanstvo in plemiške časti. Tako kot drugi, polihistorjev brat in Karlov polbrat Janez Diritih, se je iz dežele odselil, a vendar ne prvi ne drugi nista odšla daleč.³⁹ Ostali trije Valvasorji, ki jih Karel ni povabil, naj skupaj z njim prosijo za baronstvo, so bili trije njegovi polbratje, med njimi najstarejši 26-letni Janez Vajkard, kakšni dve leti mlajši Janez Herbard in 21-letni Volfgang Jernej.⁴⁰ Pri Karlovi odločitvi, da za njihovo pobaronjenje ne bo zaprosil, so pretehtali drugačni razlogi. Janez Vajkard je bil tedaj v tujini in družina nemara niti ni vedela, kje je oziroma ali sploh še živi. Njegov brat Janez Herbard še ni imel družine niti lastnega doma, saj je šele leta 1670 ali malo prej kupil od Karla domači medijski grad, tretji brat Volfgang

²⁸ O tem gl. poglavje 2.6.

²⁹ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 62.

³⁰ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 305–309; Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 31–39.

³¹ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 24.

³² Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 222–224.

³³ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 181, 12. 2. 1665.

³⁴ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 48.

³⁵ O povzdignitvah gl. Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 52; o sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo-Waxenstein pa: ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186.

³⁶ Sidonija Regina je kot rojena baronica Barbo navedena v prošnji Karla Valvasorja za baronstvo, v baronski diplomni in v drugih predaktih le-te (ÖStA, AVAFHKA, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667).

³⁷ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Waxenstein, 1674, IV. 10., Dunaj.

³⁸ O sestrah in polsestrah gl. poglavje 2.6.

³⁹ Natančno o njiju: Golec, Lažni Valvasor, str. 5–29.

⁴⁰ O obeh polihistorjevih bratih gl. poglavje 2.6.

Začetek koncepta Valvasorjeve baronske diplome, izdane na Dunaju 17. novembra 1667 (ÖStA, AVAFHKA, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. 2)

Jernej pa se je odločil za duhovniški poklic. Poleg tega je imela baronska diploma svojo ceno in Karel od svojih treh polbratov najverjetneje ni mogel pričakovati, da bi (lahko) prispevali del plačila. Tako je v prošnji cesarju Leopoldu I. prosil za stanovsko povzdignitev le zase, za bratrančevno vdovo (sicer svojo svakinjo) ter njenega sina in hčerko, ter seveda za celotno zakonito potomstvo pobaronjencev. Ne nazadnje so bili tedaj v rokah teh dveh družin vsi Valvasorjevi gradovi na Kranjskem, ki so nato prišli tudi v baronski naslov. Karel je imel Medijo kot »izvorni grad« kranjskih Valvasorjev in pred kratkim kupljeni Belnek pri Moravčah, vdova Janeza Krstnika pa je v imenu otrok gospodarila v Zavruhu pri Svibnem, »matičnem« gradu Adamove rodbinske veje.

Zaradi nekaterih nedorečenosti v zvezi s pobaronjenjem dela Valvasorjev leta 1667 si natančneje oglejmo, kateri dokumenti so o tem na voljo in kaj nam pove njihova vsebina. Razen enega so vsi shranjeni med plemiškimi akti Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, kjer jih je konec 19. stoletja videl že P. Radics.⁴¹ Prošnjo, ki žal ni datirana,⁴² je napisal in podpisal Karel. Ker je v njej navedel, da je poverjenik kranjskih deželnih stanov, ni mogla nastati pred njegovo izvolitvijo na to mesto 12. februarja 1665,⁴³ zelo verjetno pa je bila sestavljena šele leta 1667, nekaj mesecev ali tednov pred nastan-

kom baronske diplome. Presenetljivo je spoznanje, kako pomankljivo védenje je imel prosilec o imenih svojega mrzlega nečaka in nečakinje, bratrančevih otrocih. Adama Sigfrida je namreč v prošnji imenoval Janez Adam (*Hannß Adam*), njegovo sestro Ano Elizabeto pa zgolj kot sestro (*dessen Schwestern*). Zdi se, kot bi bil na pisanje prošnje slabo pripravljen in odrezan od zanesljivega vira informacij. Bržkone je nastanok prošnje botrovala tudi naglica, ker se je mudilo za oddajo. Morda jo je pisal v Ljubljani v trenutku, ko ni imel v bližini ne žene ne svakinje. Ni izključeno niti, da se je mudil na Dunaju in se je lotil pisanja nepričakovano na nekogaršnjo pobudo ali spodbudo. Kakor koli, ob njem v ključnem trenutku ni bilo nikogar, ki bi mu lahko povedal, da je bratrančevi hčerki ime Ana Elizabeta in da je njen brat, ki so ga očitno vsi poznali po prvem imenu Adam (tako se je imenoval njegov ded), v resnici Adam Sigfrid, in ne Janez Adam. V utemeljitvi prošnje je Karel navedel, da so Valvasorji že »nepomnljivo dolgo« kranjski deželani, da je oče Jernej za cesarjeve prednike opravljal razne ugledne in pomembne naloge, v službi deželnih stanov pa je bil dolgo glavni prejemnik in dvakrat, skupaj sedem let, stanovski poverjenik, kakor je to zdaj Karel.⁴⁴ Baronske diplome, izdane na Dunaju 17. novembra 1667, ne poznamo v izvorniku, ampak samo koncept iz novembra, brez natančnega datuma. Njegovo besedilo tako rekoč dobesedno povzema prošnjo, vendar s to razliko, da so pri imenu hčerke Janeza Krstnika pustili prazen prostor,

⁴¹ Radics, Die Landmannschaft, stolpca 150–151.

⁴² ÖStA, AVAFHKA, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. fol. 14–14v.

⁴³ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 181, 12. 2. 1665.

⁴⁴ ÖStA, AVAFHKA, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. 12–13.

ki ga je bilo treba pred izdelavo čistopisa nujno zapolniti.⁴⁵ Čistopis torej ni znan, je pa na dan izdaje diplome (oziroma z istim datumom) nastal ohranjeni cesarjev ukaz (intimacija), ki kratko povzema vsebino. Po njegovih besedah so bili v baronski stan povzdignjeni štirje Valvasorji: Karel, vdova njegovega bratranca Janeza Krstnika Regina Sidonija, rojena baronica (!) Barbo, ter njen sin Janez Adam in hči Ana Elizabeta. Njihov dedni naslov se je v skladu s prošnjo glasil »baron in baronica z Medije, gospod in gospa na Belneku in v Zavruhu« (Freyherrn vnd Freyin von Gallenegkh, Herrn vnd Herrin zum Wildtenegkh vnd Neüdorff).⁴⁶ Uradni glas o stanovski povzdignitvi je Kranjsko dosegel šele naslednje leto. Obvestilo notranjeavstrijskih tajnih svetnikov v Gradcu kranjskemu deželnemu glavarju je namreč datirano 15. januarja 1668, prezentirano pa je bilo šele 3. marca. Pomembna ugotovitev je ta, da vsebuje za mladega završkega gospoda pravilno ime Adam Sigfrid (*Adam Seyffridt*), ne Janez Adam.⁴⁷ Toda v izvirniku baronske diplome je ostala napaka, o čemer priča njen regist v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa iz leta 1761. V pokojnikovi zapuščini v Ljubljani so zapuščinski komisarji popisali diplomu cesarja Leopolda I. o pobaronjenju Karla, Janeza Adama (!) in njegove sestre Ane Elizabete Valvasor, namesto natančne datacije pa navedli samo letnico 1667.⁴⁸ V resnici je bil torej pobaronjen neobstoječi Janez Adam Valvasor, kar v primeru kakršnih koli poznejših zapletov sicer ne bi bilo »usodno«, saj je v diplomi jasno zapisano, čigav sin in brat je pobaronjenec. Radics, ki je imel v rokah dunajske predpise k baronski diplomu, se o imenu barona Janeza Adama ni spraševal, ampak je v obeh svojih objavah zgolj povzel vsebino dokumentov vključno z napačnim imenom mladeniča. Čeprav je uporabil tudi dopis iz Gradca z dne 15. januarja 1668, v katerem je navedeno pravo ime pobaronjenca Adama Sigfrida, tega dejstva ni objavil niti ni komentiral razlike, če jo je sploh opazil.⁴⁹ B. Reisp, ki ni poznal dunajskega gradi-

va, ampak le Radicsevi objavi in pravkar omenjeni dopis s pravilnim imenom, je veliko pozneje (1983) opozoril na neskladje med imenoma Janez Adam in Adam Sigfrid in pravilno ugotovil, da je bil eden od štirih pobaronjencev Adam Sigfrid.⁵⁰ Pri tem ni odveč dodati, da so Adama Sigfrida leta 1672 v deželnozborskih zapisnikih dvakrat (pomotoma) imenovali Janez Adam (*Hanß Adam*).⁵¹ Vsi so ga pač poznali kot Adama in njegovo drugo osebno ime je imelo ustrezno temu manjšo težo.

S pobaronjenjem štirih Valvasorjev je torej stanovsko povzdignitev doživela manjšina članov rodbine. A ker se baronstvo z obema ženskama – materjo in še neporočeno hčerko – ni moglo prenesti na naslednjo generacijo, je bil dejanski učinek baronske diplome omejen na dva nosilca rodbinskega imena, na osemnajstletnega Adama Sigfrida, ki še ni imel družine, in na nekaj manj kot 40-letnega Karla in njegove otroke, od katerih se mu jih je dotlej rodilo sedem, nekaj pa najbrž tudi že pomrlo. V baronski stan sta torej stopili dve družini Valvasorjev, prva iz Jernejeve in druga iz Adamove rodbinske veje. Pri tem se postavlja še eno vprašanje: zakaj sta bila od treh otrok pokojnega Janeza Krstnika pobaronjena le dva, ne pa tudi hči Marija Katarina. Ta je namreč kot živa in neporočena izpričana še pet let pozneje ob poravnavi za dediščino (1672). A kot vse kaže, ni bila sposobna za samostojno življenje, najsi jo je kazila kakšna telesna ali duševna hiba. Pomenljivo je namreč, da jo je ob omenjeni dedni poravnani kot nujna varuhinja (*als Nothgerhabin oder Vertreterin*) še vedno zastopala mati, čeprav je bila »gospodična Katarina« starejša od brata Adama Sigfrida, o katerem regist poravnalne pogodbe z dne 21. novembra 1672 izrecno pravi, da je postal polnoleten.⁵² Marija Katarina oziroma kratko Katarina je kot neporočena umrla še pred izidom *Slave* (1689), v kateri je na rodovnem deblu Valvasorjev označena kot pokojna.⁵³

26-letni Janez Vajkard je torej pobaronjenje »zamudil« in je zanj bržkone izvedel šele čez čas, ko se je spet mudil na Kranjskem, ali sploh šele leta 1671, ko se je za stalno vrnil v domovino. Čeprav bi lahko na dvoru kdaj pozneje prosil za razširitev baronskega naslova nase in na svoje potomce,⁵⁴ je potrjeno, da tega ni nikoli storil.

⁴⁵ Prav tam, fol. 1–7v.

⁴⁶ Prav tam, fol. 14–14v.

⁴⁷ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, lit. V, 15. 1. 1668. – V arhivu kranjskega vicedoma je ukaz z dne 15. januarja 1668 pogrešan (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 268, I/136, lit. S V–3, Podeljevanje plemiških naslovov, U–V, V–1, Valvasor, Freiherr von Galleneck). Najdemo ga samo na abecednem seznamu podelitev (prav tam).

⁴⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 118, fasc. XXXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 101/Nr. 66. – K. F. Frank, ki je uporabil koncept iz Avstrijskega državnega arhiva, razumljivo prav tako navaja ime Janez Adam, izpustil pa je ime njegove matere Sidonije Regine oziroma Regine Sidonije: »Valvassor (sic!), Carl, Landschaftsverordneter in Krain, Johann Adam, und dessen Schwester: Anna Elisabeth, Frhrstd., 'Valvassor Freiherr von Gallenegkh, Herr zu Wildtenegkh und Neudorff'. Wien 17. XI. 1667 (E)« (Frank, *Standeserhebungen. 5. Band*, str. 148).

⁴⁹ Natančnejša je Radicseva objava iz leta 1893, v kateri se sklicuje na Karlovo prošnjo in baronsko diplomu na Dunaju ter na dopis iz Gradca v kranjskem stanovskem arhivu; kot hranišči virov citira »K. k. Adelsarchiv in Wien« in »Archiv der krain. Landschaft im Landesmuseum« (Radics, *Die Landmannschaft*, stolpca 150–151). V monografiji iz leta 1910 zgolj v enem stavku povzame dejanje pobaronjenja z letnico, brez natančnega datuma, in se pri tem sklicuje na »K. k. Adels-

archiv in Wien« (Radics, *Johann Weikhard*, str. 54). V rodovniku Valvasorjev je pravilno navedel, da je Karel postal baron 17. novembra 1667 (prav tam, str. 343), zmotno pa, da je bil od leta 1667 baron tudi Janez Krstnik, ki je v resnici umrl že leta 1650 (prav tam, str. 348).

⁵⁰ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 61, 291 (op. 53).

⁵¹ Potem ko se je 5. marca 1672 prvič pojavil na zasedanju kranjskega deželnega zbora in ga zapisnika imenujeta samo Adam, je na deželnem zboru 9. maja v dveh zapisnikih obkrat imenovan Janez Adam (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 310v, 314; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 59v, fol. 62v).

⁵² ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–10, 16. 11. 1699, pag. 13/Nr. 5.

⁵³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁵⁴ Znani so primeri poznejše razširitve plemiškega naslova na druge rodbinske člane, ki niso bili neposredni potomci in s tem do njega upravičeni. Tako je polihistorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein dobil baronstvo skupaj z bratom leta 1630 (Golec, *Valvasorjev izvor* (3. del), str. 21). Leta 1668 je bil njegov naslov prenesen (Ausdehnung) na njegovega nečaka Ferdinanda, leta 1701 pa še na Leopolda, drugega mlaj-

Glavna referenca za to je »plemiški arhiv« na Dunaju, ki pozna za Valvasorje samo pobaronjenje leta 1667. Poleg tega ni niti najmanjšega namiga na kakšno poznejšo prošnjo za stanovsko povzdignitev v tozadevnem gradivu kranjskih deželnihi stanov in vicedomskega urada,⁵⁵ kot tudi ne v registih listin, popisanih v zapuščinskem inventarju kranjskega polihistorja iz Krškega⁵⁶ in v inventarjih drugih članov Valvasorjeve rodbine. Četudi se je Janez Vajkard verjetno večkrat ukvarjal z mislijo na prošnjo za baronstvo, za tak »luksuz« preprosto ni našel potrebnega denarja, saj je vedno dajal prednost drugim stroškom. Končno je zadevo rešil tako, da se je ob blagoslovu brata Karla in tihem pristanku okolice pobaronil sam. Sprva se je samo previdno naslavljal kot baron na dokumentih, ki v tem pogledu niso bili občutljive narave, tako že leta 1672 v poročni pogodbi in v kupoprodajni pogodbi za tri gradove,⁵⁷ v osemdesetih letih pa je vse bolj smelo zakorakal baronskemu naslovu naproti.⁵⁸

Med njegovim prvim odhodom konec leta 1659 ali v letu 1660 in dokončno vrnitvijo v letu 1671 se je v **Valvasorjevi rodbini marsikaj spremenilo**. Če odštujemo polihistorjevega neporočenega polbrata Franca Adama, je ni sicer zapustil noben pomemben član, saj so starejši že prej vsi pomrli. Zato pa je, kot smo že omenili, prišlo na svet nekaj otrok polbrata Karla in na bližnjem Štajerskem živečega brata Janeza Ditriha, ki mu vsaj del Valvasorjev ni odpustil njegove stanu neprimerne poroke z grajsko ključarico. Drugi polihistorjevi sorojenci so se postarali oziroma odrastli. Malo preden se je Janez Vajkard vrnil domov, so se poročili trije sorodniki – bratrančeva hči Ana Elizabeta iz Zavrha (1668) ter sestra Rozalija Konstancija (1670) in brat Janez Herbard (najpozneje 1671).⁵⁹ Polihistorjev dom je bila

šega sorodnika v neravni črti (Frank, *Standeserhebungen*. 4. Band, str. 204).

⁵⁵ Prim. ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 848, Pisma deželanstva, lit. V; AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 268, I/136, lit. S V–3, Podeljevanje plemiških naslovov, U–V.

⁵⁶ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 5–15. Prim. objavo: Černelič Krošelj, *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 21–23, 34–36.

⁵⁷ V poročni pogodbi, datirani 5. julija 1672 v nevestinem domačem dvorcu Slatna pri Litiji, je Valvasor v uvodu naslovljen kot baron (*Freyherrn* etc.), toda na koncu se je podpisal brez baronskega naslova, drugače kot obe njegovi priči, dejanska barona: polbrat Karel baron Valvasor ter Franc Ksaver baron Lichtenberg (ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Zenitna pisma, 5. 7. 1672). Koncept kupoprodajnega pisma, datiran 27. septembra 1672 na Bogenšperku, naslavlja z baronskim predikatom tako Janeza Vajkarda kot njegovo soprogo Ano Rozino: »Johan Waihardten Valuafor Freyh. zu Gallnegkh etc.«, »Anna Rofina Valuaforin Freyhin« (ARS, AS 746, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Kostanjevica, Spisi, fasc. 2, Kupoprodajna pisma, 27. 9. 1672). Pri tem je zanimivo, da je beseda »baron« pri Janezu Vajkardu nadpisana, sicer sočasno, a vendar kaže, da je moralo biti posredi nekaj oklevanja ali morda prepričevanja. B. Reisp, ki je v monografiji o polihistorju zelo natančno povzel vsebino koncepta kupoprodajnega pisma, ni nikjer omenil navedbe baronskega naslova (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 92–93; prim. obravnavo Valvasorjevega baronskega naslova prav tam, str. 62).

⁵⁸ Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 305–309.

⁵⁹ Natančneje o tem v poglavju 2.6. – O poroki Ane Elizabete gl. Golec, *Valvasorjev izvor* (1. del), str. 47, 59.

seveda še vedno Medija, ki pa je medtem zamenjala gospodarja. Ko je šel prvič na pot, jo je imel starejši polbrat Karel, tedaj tudi gospodar sosednjega Gamberka, zdaj, ko se je dokončno vrnil, je na njej gospodaril še sveži lastnik brat Janez Herbard.

Janez Vajkard se je po vrnitvi na Kranjsko najverjetneje največ časa zadrževal na Mediji, a prav gotovo tudi pri polbratu Karlu na Belneku in v Ljubljani. Pri enem od bratov, Karlu ali Janezu Herbardu, je imel morda še vedno naložen svoj dedni delež, kolikor ga je ostalo in ga ni porabil že na potovanjih. Za kakšno vsoto denarja je šlo v izhodišču, kot že rečeno, ne vemo, in tako kot tudi ne, koliko je Valvasor še lahko zahteval, ko se je končno ustalil v deželi. Kakor koli, tega je bilo zelo malo, če upoštevamo, da je naslednje leto 1672 skoraj vso kupnino za gradove poravnal z ženino dediščino. Po vsem sodeč mu ni ostalo skoraj nič razen spominov na potovanja, bogatih življenjskih izkušenj ter knjig in instrumentov. Tisto leto je tudi nepovratno stopil v svoje zrelo obdobje, občutno drugačno od prejšnjega.

2.6 Polihistorjevi sorojenci ter njegovi stiki in odnosi z njimi

Z zadnjim podpoglavjem bomo posegli tudi v čas po tem, ko se je tridesetletni Janez Vajkard končno vrnil z mladostnih potovanj in se ustalil v rodni deželi. Tako kot smo druge njegove sorodnike »pospremili« do polihistorjeve smrti in deloma še čez, je treba namreč storiti z vsemi njegovimi (pol)brati in (pol)sestrami. O tem, kakšno vlogo so imeli v Valvasorjevem otroštvu in poznejšem življenju njegovi sorojenci, vemo sicer zelo malo. Ne smemo namreč pozabiti, da ni znano niti eno Valvasorjevo pismo osebne narave, kot tudi ne tovrstna pisanja njegovih bratov in sester. Izjemi sta le dve oporoki, polsestre Marije Klare (1679) in polbrata Karla (1694), zadnja nastala že po polihistorjevi smrti.⁶⁰ Janez Vajkard od sorojencev omenja na največ mestih v *Slavi* Karla, najdejavnejšega med takratnimi Valvasorji, pri čemer razkriva svoje sorodstveno razmerje z njim samo pri opisih gradov Medija in Gamberk.⁶¹ Za sorodnike, razen za najbližje, tudi sicer ne razkriva stopnje sorodstvene povezanosti z njimi. Kot smo videli, je pri Krumperku omenil očeta in povedal, da je bila Ana Marija Rauber njegova mati in Jurij Rauber ded,⁶² pri Starem gradu in Gamberku je Jerneja Valvasorja predstavil kot svojega očeta,⁶³ še najbolj zgovoren pa je bil v tem pogledu pri domači Mediji, ko je spregovoril o očetu, materi, treh bratih in bratranču (dejansko bratrančevemu sinu) kot takratnem gospodarju. Drugi, že pokojni Valvasorji, so zajeti skupaj kot pokopani v graj-

⁶⁰ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679; testament V–5, 27. 9. 1694.

⁶¹ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 161, 165. – Razumljivo je, da Karla ni imenoval »moj brat« na seznamu stanovskih poverjenikov (*IX*, str. 89, 91) ali ko je svojega polbrata navedel med gosti obeda ob poklonitvi cesarju Leopoldu I. (*X*, str. 385) in kot udeleženca viteškega turnirja (*XV*, str. 596), a je enako storil tudi pri opisu dvorcev Moravče (*XI*, str. 379) in Belnek (*XI*, str. 651).

⁶² Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 317.

⁶³ Prav tam, str. 15, 159.

ski kapeli, kjer »vsi skupaj čakajo na radostno vstajenje«, in sicer »več mojih bratov in sestra ter različnih otrok našega rodu, med njimi tudi pet mojih lastnih otrok; pa tudi moja prejšnja najljubša zakonska družica, ki smo jo tja položili šele pred enim letom«. ⁶⁴

Za mnoge Valvasorje, zlasti za zgodaj umrle, je *Slava* sploh edini vir o njihovem obstoju. Celoten Valvasorjev rod – vendar brez neplemenitih zakonskih partnerjev in brez moških potomcev iz dveh takšnih zvez – je namreč prikazan na rodovnem deblu v IX. knjigi, ⁶⁵ a žal razen pri polihistorjevi sekundarni družini brez vsake časovne dimenzije, le križci povedo, katere osebe so že pokojne. ⁶⁶ Od polihistorjevih 23 sorojencev iz obeh očetovih zakonov so bili ob izidu *Slave* živi samo še trije, za katere navaja tudi osnovne podatke o stanu. Od sedmih polbratov in polsester sta živelja dva: Karel, dotlej dvakrat poverjenik kranjskih deželnih stanov, poročen z dvema ženskama iz pozneje pogrofovljenih rodbin in oče osmih otrok (od tega leta 1689 štirih že pokojnih), ter Marija Elizabeta, klarisa v Mekinjah. Od šestnajstih pravih bratov in sester, rojenih v drugem zakonu Jerneja Valvasorja, pa je bil med živimi le še Volfgang Jernej, župnik in komisar v Žalcu. ⁶⁷ Kaj je v življenju počelo drugih dvajset sorojencev, je iz rodovnega debela mogoče v grobih potezah razbrati samo za manjši del. Dvojčka neznanega spola, rojena neposredno pred Janezom Vajkardom, sta umrla kmalu po rojstvu. Morda sta res prišla na svet že kot mrtvorojena, kakor sta sklepala Witting in Radics. ⁶⁸ Poleg prej navedenih treh sorojencev in polihistorja samega je le še za dva njegova prava brata vidno, da sta odrasla: za najstarejšega Janeza Ditriha, ki

»se je izselil iz dežele«, in za mlajšega Janeza Herbarda, dvakrat poročenega očeta šestih otrok, vseh še živih. Za vse ostale, tj. za tri polbrate in šest bratov, dve polsestri in pet sester, je na rodovnem deblu označena zgolj smrt. Sklepati je sicer mogoče, da so nekateri pomrli še v mladosti, drugi pa so ostali neporočeni in se torej niso niti izselili niti posvetili duhovnemu poklicu. Na drugih mestih v *Slavi* jih ne srečamo. ⁶⁹

Za lažjo orientacijo so v naslednjem tabelaričnem prikazu zajeti osnovni **genealoški podatki za vseh 24 otrok Jerneja Valvasorja** iz njegovih dveh zakonov (rojstvo, ena ali dve poroki in smrt).

Kot so v glavnem pokazale že raziskave predhodnikov, je kar nekaj drugih otrok Jerneja Valvasorja odrastlo: iz prvega zakona hčerki Marija Doroteja in Marija Klara ter sin Franc Adam, iz drugega zakona pa hčerke Ana Katarina (Regina), Rozalija Konstancija in Marija Izabela ter sin Volfgang Kajetan. Dve polihistorjevi pravi sestri sta se poročili, kar je na rodovnem deblu zamolčal, nobeden od teh sedmih odrastlih sorojencev pa glede na križec ni dočkal visoke starosti. Janez Vajkard jih je od skupno triindvajsetih zagotovo poznal le trinajst.

Kdaj so njegovi sorojenci pomrli, Valvasor torej na rodovnem deblu v *Slavi* ne pove, saj ima pri pokojnih samo križec. Za enajst ali skoraj polovico otrok Jerneja Valvasorja iz obeh zakonov lahko z gotovostjo trdimo, da so **umrli še kot otroci**. Za nekatere je rodovnik v *Slavi* sploh edini vir o njihovem obstoju. Takšna sta **dvojčka brez imena** (* 1639–1640), za katera niti Janez Vajkard ni vedel, kako sta se imenovala in katerega spola sta bila, saj sta nemara prišla na svet že mrtva ali pa sta umrla takoj po rojstvu. Takšen je tudi Jernejev najstarejši otrok **Gotfrid** (* 1617–1619), ki je najverjetneje umrl še v otroštvu, saj ga v mladosti ne pozna noben vir, tako tudi ne viri o šolanju drugorojenca Karla. ⁷⁰ Prav tako se je moral mlad posloviti od tega sveta njun pravi brat **Hieronim** (* 1625–1632), prvič in zadnjič omenjen v očetovih trivialnih zapiskih leta 1639. ⁷¹ Zapiski govorijo o naročilu obutve za družinske člane in so nadvse dragocen vir o obstoju desetih Jernejevih otrok iz obeh zakonov. ⁷² Enega, **Sidonijo** (* 1634–1636), iz-

⁶⁴ Prav tam, str. 164–165. – Brata Janeza Herbarda navaja kot brata še pri opisu graščine Zavrh (prav tam, str. 399), stopnjo sorodstva pa tudi pri Volfu Jerneju kot beneficiatu v ljubljanski stolnici (*Die Ebre VIII*, str. 760).

⁶⁵ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

⁶⁶ Tako naštejemo na rodovnem deblu poleg začetnikov rodbine, zakoncev Hieronima in Neže, 59 njunih potomcev, od tega 34 s križcem, in 13 njihovih zakonskih partnerjev, ki so vsi brez križca. Ob teh sta navedena še drugi in tretji mož ene Valvasorjeve svakinje, tako da znaša skupno število vseh 76. Križec pogrešamo kar pri 11-ih, za katere iz drugih virov vemo, da so do leta 1689 že pomrli. To so: 1) polihistorjeva babica Neža, rojena pl. Scheyer, kolikor ne velja tudi zanjo križec moža Hieronima, ki se nahaja na sredi med njunima imenoma; 2 in 3) obe ženi polihistorjevega očeta Jerneja; 4) žena strica Adama; 5) bratranec Janezu Krstnik Valvasor; 6–8) sestrična Poliksena in oba njena moža; 9) prva žena polbrata Karla; 10) polihistorjeva prva žena ter 11) mož bratrančeve hčerke Ane Elizabete Janez Herbard Posarell, vendar je njegova žena označena kot vdova. Razen pri babici, bratranču in sestrični gre za nekrvne sorodnike in ker pri teh sploh ni nobenega križca, vse kaže, da Janez Vajkard zakoncev ni imel namena posebej označiti kot pokojne. Je pa to s križcem (po nepotrebnem) vendarle storil pri Janezu Vajkardu Semeniču, drugem možu svakinje Marije Salome. Pri štirih dvakrat poročenih Valvasorjih je sicer samoumevno, da je prvi mož ali žena umrl.

⁶⁷ V slovenskem prevodu *Slave* (2011) je oznaka »Verordneter in Crain« pri Karlu napačno prevedena kot »pooblaščenec na Kranjskem« (Valvasor, *Čast in slava IX*, str. 109). – Župnija Žalec je bila inkorporirana cistercijskemu samostanu Stična, komisar, neke vrste arhidiacon, pa je oznaka za predstojnika nad več župnijami, inkorporiranimi samostanom.

⁶⁸ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143; Radics, *Johann Weikhard*, str. 346.

⁶⁹ Kot pravi polihistor pri opisu Medije, počiva v tamkajšnji kapeli več njegovih bratov in sester (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 164).

⁷⁰ Drugače kot Karla ga ne najdemo v ljubljanski kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete in na padovanski univerzi (gl. op. 121 in 126). Ni ga niti v očetovem zapisu o izdelavi nove obutve družinskim članom leta 1639 (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639). Glede na starost bi bil tedaj lahko še živ, vendar zdoma ali dovolj dobro preskrbljen z obutvijo. Pogrešamo namreč tudi njegovo polsestro Ano Katarino oziroma Regino, ki je živelja še dolgo zatem. Polihistor pri opisu Medije pravi, da si je grad po materini smrti († 1657) pridobil »naš najstarejši brat Karel« (Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 165), to pa dokazuje, da prvorojeni Gotfrid tedaj ni bil več med živimi. Tako najverjetneje tudi ne leta 1648, ko je dal Jernej Karlu v zakup Gamberk (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 222).

⁷¹ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

⁷² ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95–95v, 7. 8. 1639. – Po vrsti so navedeni otroci: Karel, Doroteja, Elizabeta (*Lisikha*), Hieronim, Ditrih, Klara (*Clarl*) in Franc (*Franzl*), med posli pa Maruška, dojlja pokojne Sidonije, Urša, Volfova dojlja, in Marjeta,

Tabela 1

Zap. št. (I. oz. II. zakon)	Ime po rodovnem deblu v <i>Slavi</i> ⁷³ (po drugih virih)	Čas in kraj rojstva ⁷⁴	Čas in kraj smrti ⁷⁵ ter drugi genealoški podatki
1/I	Gotfrid	1617–1619, [Medija]	pred 1657, neznano kje, najverjetneje v mladosti ⁷⁶
2/I	Karel (Janez Karel) ⁷⁷	1617–1620, [Medija]	3. 1. 1697, Belnek pri Moravčah; ⁷⁸ 1. poročen najpozneje 1648 z Ano Kristino baronico Schratzenbach († 16. 1. 1649 v Ljubljani); ⁷⁹ 2. poročen v Ljubljani 27. 2. 1650 z Ano Rozino pl. Barbo († 3. 7. 1702) ⁸⁰
3/I	Doroteja (Marija Doroteja) ⁸¹	1619–1626, [Medija]	po 7. 8. 1639, pred 29. 4. 1679, neznano kje ⁸²
4/I	Franc Adam	1624–1626, [Medija]	marec 1633, Celje ⁸³
5/I	Elizabeta (Marija Elizabeta) ⁸⁴	1624–1630, [Medija]	ne pred 1689, samostan klaris Mekinje ⁸⁵
6/I	Hieronim	1625–1632, [Medija]	po 7. 8. 1639, najpozneje 1689, neznano kje, najverjetneje v mladosti ⁸⁶
7/I	Marija Klara	1625–1632, [Medija]	med 29. 4. in 1. 5. 1679, Kamnik ⁸⁷
8/II (1)	Janez Ditrih	1632–1633, [Medija]	po 13. 1. 1683, najpozneje 1689, najbrž Sv. Jurij ob Taboru; ⁸⁸ poročen med 10. 6. 1657 in 20. 2. 1658, najbrž na Vranskem, s Katarino Gaber († po 20. 2. 1663) ⁸⁹

dojilja otroka, ki so ga ljubkovalno imenovali *Diedl* in bi bil lahko kateri koli od štirih otrok, rojenih med Volfgangom Kajetanom in Janezom Vajkardom, tj. Janez, Franc ali dvojčka brez znanih imen. Ker sta dvojčka skoraj zagotovo takoj umrla, pride prideta v poštev samo Franc in Janez, drugi tega imena v družini. Zgoraj navedeni Franc (*Franzl*) je dobil lastno obutev, zato ne more biti identičen s tedaj komaj rojenim Francem, temveč s starejšim Francem Adamom.

⁷³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

⁷⁴ Razen za tri sorojence, krščene v Ljubljani, je čas rojstva izračunan glede na znane podatke in opredeljen z najširšim možnim razponom.

⁷⁵ Vsi razen štirih sorojencev so leta 1689 na rodovnem deblu v *Slavi* označeni kot pokojni.

⁷⁶ Razen navedbe na rodovnem deblu v *Slavi* ni o njem nobenih drugih podatkov. Polihistor pri opisu Medije pravi, da si je grad po materini smrti († 1657) pridobil »naš najstarejši brat Karel« (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165), kar neizpodbitno pričča, da Gotfrid kot dejansko najstarejši tedaj ni bil več med živimi. Najverjetneje je umrl še kot otrok, saj ga drugače kot brata Karla pogrešamo tako v kongregacijski knjigi Marije Vnebozvezte (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r) kot v očetovih zapisih o obutvi (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639).

⁷⁷ Sodobni viri ga praviloma imenujejo le Karel. Dvojno ime Janez Karel srečamo pri krstu njegove najmlajše hčerke Eve Maksimile 13. oktobra 1668 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige R 1664–1669, pag. 143).

⁷⁸ Datum Karlove smrti 3. januar 1697 navaja Witting (Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143). V Lukantschitschevi genealoški zbirki je isti datum pomotoma pripisan Karlovemu sinu Janezu Karlu (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 176). Karel je sicer zadnjič izpričan kot živ 16. februarja 1696 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 25v).

⁷⁹ O sami poroki ni za zdaj znanega nič natančnejšega. Ano Kristino kot Karlovo prvo ženo in kot rojeno grofico (!) Schratzenbach navaja Valvasor na rodovnem deblu svoje rodbine (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). V grofo so bili v resnici šele devet mesecev po njeni smrti povzdignjeni trije baroni Schratzenbachi (Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 275). Ana Kristina je umrla 16. januarja 1649 v Ljubljani, po mrliški matični knjigi stara šele 22 let in torej rojena okoli leta 1627 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 106; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 344).

⁸⁰ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 154. – Ano Rozino navaja Valvasorjevo rodovno deblu v *Slavi* kot grofico (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), kar pred poroko sicer ni bila (gl. op. 136). Datum njene smrti navaja Lukantschitscheva genealoška zbirka (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 176), zgolj letnico pa Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel II.

⁸¹ Kot že pokojno »gospodično sestro« Marijo Dorotejo jo v svoji oporoki štirideset let pozneje omenja sestra Marija Klara (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679).

⁸² Edina znana omemba za življenja je v očetovih zapiskih o obutvi iz leta 1639, v katerih je tako kakor na rodovniku v *Slavi* navedena z enojnim imenom Doroteja (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639). Kot že pokojno jo navaja oporoka sestre Marije Klare z dne 29. aprila 1679 (gl. prejšnjo opombo).

⁸³ Mesec in kraj njegove smrti sta znana le iz druge roke (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143). Kot živ je Franc Adam zadnjič izpričan 29. marca 1659 v dopisu mitničarja na Čemšeniku graški dvorni komori (StLA, IÖ HK, 1659–I–25, 29. 3. 1659).

⁸⁴ Z dvojnimi imeni Marija Elizabeta jo imenuje mačehina oporoka (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657).

⁸⁵ Kot živa je nazadnje izpričana leta 1689, najprej 31. marca ob volitvah nove opatinje (Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 45) in nato še na rodovnem deblu v *Slavi*, obkrat kot klarisa sestra Elizabeta.

⁸⁶ Kot živ je prvič in zadnjič omenjen v očetovih trivialnih zapisih o obutvi (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639).

⁸⁷ Kot neporočena je 29. aprila 1679 v Kamniku napisala oporoko (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679) in bila pokopana 2. maja v Mekinjah (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p.). V mrliški matici v tem času še ni navedb o starosti pokojnih; podatek bi znatno pripomogel k ugotovitvi vsaj približne letnice njenega rojstva.

⁸⁸ Živ je bil vsaj še 13. januarja 1683, ko ga kot enega od bratovih upnikov omenja zamenjalna pogodba med Valvasorji za gradova Medija in Zavrh (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenu Marije Salome Schwab v vaški in smartinski fari, 13. 1. 1683). Rodovno deblu v *Slavi* ga leta 1689 navaja kot že pokojnega. Prim. Golec, Lažni Valvasor, str. 28.

⁸⁹ Golec, Lažni Valvasor, str. 25–26, 28.

Zap. št. (I. oz. II. zakon)	Ime po rodovnem delbu v <i>Slavi</i> ⁷³ (po drugih virih)	Čas in kraj rojstva ⁷⁴	Čas in kraj smrti ⁷⁵ ter drugi genealoški podatki
9/II (2)	Sigmund	1632–1635, [Medija]	pred 10. 6. 1657, neznano kje ⁹⁰
10/II (3)	Regina (Ana Katarina) ⁹¹	1633–1635, [Medija]	po 10. 6. 1657, pred 30. 3. 1678, najbrž Medija ⁹²
11/II (4)	Marija	1633–1636, [Medija]	pred 10. 6. 1657, najbrž Medija ⁹³
12/II (5)	Sidonija	1634–1636, [Medija]	pred 7. 8. 1639, najbrž Medija ⁹⁴
13/II (6)	Janez – prvi s tem imenom	1634–1637, [Medija]	1634–1639, ⁹⁵ najbrž Medija
14/II (7)	Volf (Volfgang Kajetan) ⁹⁶	1635–1638, [Medija]	ne pred 1652, pred 10. 6. 1657, morda Ruše ali Medija ⁹⁷
15/II (8)	Janez – drugi s tem imenom	1637–1639, [Medija]	pred 10. 6. 1657, najbrž Medija ⁹⁸
16/II (9)	Franc	1637–1639, [Medija]	pred 10. 6. 1657, najbrž Medija ⁹⁹
17/II (10)	N. (prvi dvojček)	1639–1640, [Medija]	1639–1640, najbrž Medija ¹⁰⁰
18/II (11)	N. (drugi dvojček)	1639–1640, [Medija]	1639–1640, najbrž Medija ¹⁰¹
19/II (12)	JANEZ VAJKARD	krščen 28. 5. 1641, ljubljana ¹⁰²	september ali oktober 1693, Krško ¹⁰³ 1. poročen 10. julija 1672 v Šmartnem pri Litiji z Ano Rozino pl. Graffenweger (1658–1687), ¹⁰⁴ 2. poročen 20. 7. 1689 v Vrhovem z Ano Maksimilo (baronico) Zetschker (najpozneje 1663–1713/16) ¹⁰⁵
20/II (13)	Rozalija Konstancija	1642–1645, [Medija]	po 10. 1. 1675, pred 14. 1. 1684, neznano kje; ¹⁰⁶ poročena 2. 11. 1670 na Vačah z Blažem Faganellijem († po 20. 8. 1695) ¹⁰⁷

⁹⁰ Edini vir za Sigmundov obstoj je rodovno delbo v *Slavi*. Njegovo ime pogrešamo sicer že v očetovih zapisih o izdatkih za obutev iz leta 1639 (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639), a kot majhen otrok morda tedaj ni potreboval obutve. Nedvomno je bil mrtev leta 1657, saj ga mati ne omenja v oporoki (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53).

⁹¹ Ime Regina na rodovnem delbu v *Slavi* je bodisi napaka ali pa so Ano Katarino tako klicali. Kot Ana Katarina je navedena v materini oporoki leta 1657 (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657) in nato še v pobotnici in odpovednem pismu, ki ju je brat Volfgang Jernej 30. marca 1678 izdal za po njej prejeto dediščino (ARS, AS 740, Gospodstvo Jablje, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica in odpovedno pismo 30. 3. 1678).

⁹² Gl. prejšnjo opombo.

⁹³ Za Marijo veljajo povsem enake ugotovitve kot za Sigmunda (gl. op. 90).

⁹⁴ Med stroški za obutev je Jernej Valvasor navedel Maruško, dojiljo pokojne Sidonije (ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639).

⁹⁵ Glede na mlajšega brata z enakim imenom je umrl pred bračnim rojstvom.

⁹⁶ Volf je kot živ zadnji izpričan leta 1652 med novimi učenci latinske šole v Rušah, in sicer z imenom Volfgang Kajetan (ŽU Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 14v; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 138).

⁹⁷ Gl. prejšnjo opombo. V materini oporoki njegovega imena ni več (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657).

⁹⁸ Zagotovo je bil mrtev leta 1657, ko je mati napisala oporoko, v kateri ga ne omenja (kot v prejšnji opombi).

⁹⁹ Zanj velja enako kot za brata Janeza, drugega s tem imenom, rojenega tik pred njim (gl. prejšnjo opombo).

¹⁰⁰ Dvojčka sta morda res prišla na svet že kot mrtvorojena – tako sta sklepala Witting (Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143) in Radics (*Johann Weikhard*, str. 346) – ali pa se njunih ob zasilnem krstu podeljenih imen ni leta 1689 nihče več spominjal.

¹⁰¹ Gl. prejšnjo opombo.

¹⁰² NŠAL, *ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj*, Matične knjige, R 1638–1643, pag. 163.

¹⁰³ Natančnega datuma polihistorjeve smrti ne poznamo, zlasti ker nimamo vpisa v mrliško matično knjigo. Najnovejše ugotovitve o času smrti se razlikujejo od zadnjih objavljenih, po katerih naj bi umrl pred 16. novembrom 1693 (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 344). Potrjeno je bil mrtev 23. novembra 1693, ko je Franc Bernard baron Taufferer »po smrti (*auf ableben*) gospoda Janeza Vajkarda Valvasorja, barona« prosil za imenovanje na izpraznjeno mesto stotnika pešcev v Spodnji četrti (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 404v, 23. 11. 1693). Po navedbi Janeza Gregorja Dolničarja v kroniki mesta Ljubljane z letnico 1719 je Valvasor preminil oktobra 1693 (Semeniška knjižnica v Ljubljani, rkp. 11, Annales urbis Labacensis, s. p.; faksimile v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 270). Toda kot priča vir, ki je po nastanku 13 ali 14 let starejši od kronike – Lukantschitscheva genealoška zbirka o kranjskem plemstvu –, naj bi polihistor umrl že septembra, pri čemer je avtor pustil prazen prostor za dan: »obiit ... 7bris 1693.« (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 177). Gre za najzgodnejšo znano časovno opredelitev Valvasorjeve smrti sploh, zapisano leta 1705 ali 1706. Natančneje o tem v: Golec, Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, str. 43–44.

¹⁰⁴ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 309, 310, 318, 322.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 318, 323, 360.

¹⁰⁶ Zadnji znani podatek o Rozaliji Konstanciji kot živi je regist potrdila z dne 10. januarja 1675, da je prejela dediščino po materi (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 10/Nr. 21). Umrla je vsaj nekaj tednov pred 14. januarjem 1684, ko se kot krstna botra v Senožečah omenja Elizabeta Faganelli (ŽU Senožeče, krstna matična knjiga 1684–1784, fol. 1), brez dvoma žena Blaža Faganellija, ki je tedaj točil vino v senožeškem deželskem sodišču. Rozalija Konstancija je bila po Valvasorjevem rodovniku v *Slavi* leta 1689 že pokojna (Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109).

¹⁰⁷ NŠAL, *ŽA Vače*, Matične knjige, P 1667–1685, s. p. – Zadnja znana omemba pozna Blaža Faganellija kot prejemnika sredstvenine (mitničarja) v Landolu pri Postojni (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 553, fasc. 311b, pag. 1510).

Zap. št. (I. oz. II. zakon)	Ime po rodovnem deblu v <i>Slavi</i> ⁷³ (po drugih virih)	Čas in kraj rojstva ⁷⁴	Čas in kraj smrti ⁷⁵ ter drugi genealoški podatki
21/II (14)	Janez Herbard	1642–1645, [Medija]	16. 4. 1681, Medija; ¹⁰⁸ 1. poročen pred 31. 5. 1671, najbrž v Kranju, z Marijo Magdaleno pl. Rezenheim (* 1654 † 1672–75); ¹⁰⁹ 2. poročen pred 20. 11. 1675 z Marijo Salomo baronico Moscon, pozneje poročeno pl. Semenič in Schwab pl. Lichtenberg († 1711–1723) ¹¹⁰
22/II (15)	Volkang Jernej	krščen 30. 9. 1646, Ljubljana ¹¹¹	med 14. 9. 1691 in 26. 3. 1692, najverjetneje Žalec ¹¹²
23/II (16)	Janez Ferdinand	krščen 27. 2. 1649, Ljubljana ¹¹³	pred 10. 6. 1657, najbrž Medija ¹¹⁴
24/II (17)	Marija Izabela	1650–1651, [Medija]	med 13. 1. 1683 in 19. 5. 1685, najverjetneje Gornji Grad; poročena pred 25. 8. 1675 z Lovrencem Klančnikom († po 5. 3. 1688) ¹¹⁵

recno navajajo kot že pokojno, medtem ko ni rečeno, da sta dotlej umrla **Sigmund** (* 1632–1633) in **Marija** (* 1633–1636). Pogrešamo namreč tudi Regino ali Ano Katarino (* 1633–1635), ki se je rodila med njima in je bila 18 let pozneje še živa, izpričana v materini oporoki.¹¹⁶ Leta 1639 ji ni moglo biti več kot šest let, zato je le

¹⁰⁸ Smrt Janeza Herbarda je izjemoma vpisana v krstno matico župnije Vače, in sicer pri krstu njegovega najmlajšega otroka kot »spomina vreden dogodek«, ki se je zgodil prav tega dne (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p., 16. 4. 1681).

¹⁰⁹ Na svet je prišla še brez plemiškega predikata kot Marija Magdalena Reze (Rece) in bila krščena 29. junija 1654 v Kranju (NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, R 1652–1676, pag. 11). 31. maj 1671 je datum, ko je Marija Magdalena Valvasor izpričana na Vačah kot krstna botra (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1666–1672). 24. januarja 1672, ko še ni imela otrok in se ji je bližal porod, je na Mediji narekovala oporoko, ki razkriva njen izvor (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–4, 24. 1. 1672), po rodovniku v *Slavi* pa je svojemu možu povila dva otroka. O njeni smrti najpozneje leta 1675 gl. naslednjo opombo.

¹¹⁰ Datum 20. november 1675 ima pobotnica, ki jo poznamo iz regesta v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda Valvasorja, izstavljen pa je bila njemu in »njegovi zadnji ženi« (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 5/Nr. 5). O obeh ponovnih možitvah vdove Marije Salome gl. Valvasor, *Die Ebre LX*, str. 109; *XI*, str. 233. Kot živa je zadnjič izpričana 14. oktobra 1711 v vlogi krstne botre (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1703–1719, s. p.). Umrla je pred svojim tretjim možem Volfom Albrehtom Schwabom pl. Lichtenbergom, ki je v oporoki ne omenja (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 106, fasc. XXXIV, lit. S–110, 2. 8. 1723).

¹¹¹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 143.

¹¹² Zadnja znana omemba Volkanga Jerneja je z dne 14. septembra 1691, ko je bil župnik v Žalcu (ŽU Žalec, krstna matična knjiga 1684–1702, s. p.). Umrl je vsaj nekaj tednov pred 26. marcem 1692. Tedaj so namreč na njegovo izpraznjeno mesto beneficiata v ljubljanski stolnici imenovali Alberta Ernesta barona Rauberja, sina prezentatorja beneficiata, Vida Kristofa z daljnega Frankovskega (NŠAL, NŠAL 11, Škofjski protokoli, šk. 10, protokoli 17, 1692–1693, pag. 58–59).

¹¹³ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 218.

¹¹⁴ Referenca za njegovo smrt je neomemba v materini oporoki (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657).

¹¹⁵ Golec, *Lažni Valvasor*, str. 33.

¹¹⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 49.

malo verjetno, da ne bi živela pri starših. Navedeni trije otroci nemara tedaj preprosto niso potrebovali novih čevljev, drugače kot starejši otroci in dojlje najmlajših, o katerih govori seznam nove obutve. Predtem je vsekakor preminil **Janez** (* 1634–1637), ki je z odhodom v večnost naredil prostor drugemu, prav tako zgodaj umrlemu soimenjaku **Janezu** (* 1637–1639). Bodisi zadnjega Janeza bodisi malce mlajšega **Franca** (* 1637–1639) imenuje oče v istem viru z ljubkovalnim imenom *Diedl*, oba pa nato pogrešamo v drugem temeljnem viru, oporoki matere Ane Marije, napisani 10. junija 1657, ko bi jima bilo (blizu) 20 let. Neomemba v materini oporoki je tudi zanesljiva referenca, da so pred tem umrli Sigmund, Marija in najmlajši sin **Janez Ferdinand** (* 1649)¹¹⁷

Za vsakega polihistorjevega odrastlega sorojenca – skupaj jih je bilo dvanajst – bomo v nadaljevanju na kratko podali njegovo življenjsko pot, in sicer s posebnim poudarkom na stikih in odnosih z Janezom Vajkardom oziroma na polihistorjevem odnosu do vsakega od njih.

Zagotovo je imel v življenju Janeza Vajkarda Valvasorja zelo pomembno vlogo njegov polbrat **Karel baron Valvasor**, (* 1617–1620, † 1697) drugi otrok iz očetovega prvega zakona in najverjetneje najstarejši, ki ga je polihistor osebno poznal. O Karlu sta Janez Vajkard in zgodovina nasploh pisala največ. Upravičeno, saj je Valvasorjeva rodbina prav z njim dosegla svoj neponovljiv vrhunec v političnem in javnem življenju, Karlovo moško potomstvo pa je bilo tudi najštevilnejše in je ohranjalo rodbinsko ime najdlje, do ugasnitve leta 1795.¹¹⁸ Karla je mogoče opisati kot ambicioznega in prodornega človeka, brez katerega Valvasorji še dolgo ali sploh nikoli ne bi dobili baronskega naslova. Tega je, kot smo videli, privoščil sicer samo nekaterim članom rodbine – svoji ožji družini in družini pokojnega završkega bratranca Janeza Krstnika. Na Kranjskem si je ustvaril prepoznavno ime, ki je brez dvoma odpiralo

¹¹⁷ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50.

¹¹⁸ Po moški strani je Valvasorjev rod ugasnil leta 1795 v Ljubljani s smrtjo Karlovega vnuka, 90-letnega upokojenega sekovskega kanonika Franca Jožefa (1705–1795). Njegovo usodo je dobro poznal že Radics (Radics, Domherr Franz Josef, str. 1677–1678; isti, *Johann Weikhard*, str. 339–340), šele Reisp pa je zapisal, da »obstajajo razlogi, ki govorijo, da je umrl kot zadnji Valvasor« (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 95).

vrata tudi Janezu Vajkardu in mu olajšalo prenekatero pot ali postopek. Karlova polstoletna politična kariera je v svojem času, gledano v celoti, imela prejkone večji odmev kot polihistorjevi tiski. Ne nazadnje je Karel Valvasor živel dolgo, najbrž sploh najdlje od vseh 24 otrok svojega očeta, med katerimi je prišel na svet kot drugi. Dočakal je med 77 in 79 let, starost, kakršno težko predvidimo za njegovo sestro Marijo Elizabeto, ki ji je bilo ob zadnji omembi (1689) največ 65 let.¹¹⁹ Vsi drugi sorojenci so pomrli precej mlajši.

Karla, ki je s smrtjo brata Gotfrida zgodaj postal najstarejši sin in predestiniran za očetovega naslednika, so očitno krstili z istima imenoma kot pozneje njegovega sina Janeza Karla (1664–1741),¹²⁰ a ga sodobni viri poznajo praviloma samo kot Karla. Glede na to, da je leta 1632 postal član Marijine kongregacije pri ljubljanskih jezuitih,¹²¹ ni dvoma, da je končal jezuitsko gimnazijo v Ljubljani.¹²² Kaj vse je počel, preden se je prvič poročil, vemo le v obrisih. Leta 1639 je, star okoli dvajset let, naveden na očetovem seznamu nove obutve družinskih članov.¹²³ Za deželno politiko se je zanimal že zgodaj, saj je leta 1641 prvič izpričan kot udeleženec kranjskega deželnega zbora,¹²⁴ v času, ko je oče Jernej opravljal prvi mandat stanovskega poverjenika, Janez Vajkard pa je nekaj mesecev pozneje v Ljubljani prijokal na svet. Karlovo nekajletno odsotnost s popisov udeležencev deželnih zborov, do leta 1645,¹²⁵ je mogoče razložiti s študijem v Padovi, kjer ga leta 1642 najdemo kot bodočega pravnika,¹²⁶ potem ko so tam že šest let prej prav tako študirali pravo trije njegovi bratranci.¹²⁷

¹¹⁹ Gl. op. 85.

¹²⁰ Praviloma ga sodobni viri imenujejo le Karel. Dvojno ime Janez Karel srečamo pri krstu njegove najmlajše hčerke Eve Maksimile 13. oktobra 1668 (NSÄL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige R 1664–1669, pag. 143). Na rodovnem deblu Valvasorjeve rodbine iz srede 18. stoletja je za razliko od sina Janeza Karla naveden samo kot Karel (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 8, št. 273, Valvasor). – Witting in Radics sta v svojih genealoških pregledih uporabila dvojno ime Janez Karel tako za očeta kot za sina (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 143, 144; Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 344), Reisp pa je dosledno razlikoval med Karlom in Janezom Karlom (prim. kazalo v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 426).

¹²¹ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 123.

¹²² Ker v katalogu gojencev ljubljanskega jezuitskega seminarja manjkajo leta od 1627 do 1644 (prim. Črnivec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 68–69), ne vemo, ali je bil Karel alumen ali konviktor, ali pa je tako kot Janez Vajkard v gimnazijskih letih prebival zasebno.

¹²³ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

¹²⁴ Prvič ga srečamo na deželnem zboru 21. februarja 1641, tedaj kot mladega pripadnika viteškega stanu razumljivo med zadnjimi plemiči, malo preden se začnejo zastopniki mest (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 891, sejni zapisniki 17, 1634–1646, fol. 395v).

¹²⁵ Karla ponovno srečamo na zasedanju deželnega zbora 14. decembra 1645 (prav tam, fol. 587v).

¹²⁶ Po Radicsevih izpiskih iz objave matrike »nemških juristov« je bil vpisan 7. oktobra 1642, in sicer kot kranjski deželan z Medije in Gamberka: »Valvasor de Gollnegg et Gallenberg provincialis Carnioliae« (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 5, mapa XIX, II b O rodbini nasplošno).

¹²⁷ Dne 16. junija 1636 so bili v isto matriko vpisani Janez Krstnik, Janez Sigfrid in Jurij Sigmund, imenovani po Mediji in Zavrhu kot »Valvasor de Gollnegg et Neudorf« (kot v prejšnji opombi).

Ana Kristina baronica Schrattenbach, prva žena polihistorjevega polbrata Karla Valvasorja, čigar portret se ni ohranil (NG S 947).

Po vrnitvi iz Italije, najpozneje leta 1645, je Karel začel resno razmišljati o družini. Zelo verjetno se je prvič oženil leta 1648, ko mu je oče dal v zakup sosednje gospostvo Gamberk, in vsekakor ne veliko prej. Nevesta **Ana Kristina** je izvirala iz rodbine **baronov Schrattenbachov**, ki so imeli v lasti bližnje gospostvo Ojstrica na štajerski strani Čemšeniške planine, na njihovem gradu pa se je trideset let prej, leta 1617, prvič ženil že oče Jernej Valvasor.¹²⁸ O sami poroki ni znanega nič določnega, kot tudi ne, hči katerega Schrattenbacha je bila nevesta. Štajerska rodbina Schrattenbach ali tudi Schrottenbach naj bi imela frankovske korenine, njena posest je ležala v slovenskem delu dežele, posamezni člani pa so od druge polovice 16. stoletja opravljali pomembne službe. Tako so bili Schrattenbachi že leta 1598 povzdignjeni v baronski stan in leta 1649 v grofovskega.¹²⁹ Ana Kristina

¹²⁸ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 219–220.

¹²⁹ Schmutz, *Historisch topographisches Lexicon. Dritter Theil*, str. 523–524. – O povzdignitvah natančneje: Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 275. – Na Valvasorjevem rodovniku v IX. knjigi *Slave* ima Ana Kristina nepravilno grofovski naslov, saj je bila ob poroki in smrti le baronica. Povzdignitev

je umrla 16. januarja 1649 v Ljubljani, bržkone le nekaj mesecev po poroki s Karlom Valvasorjem, še pred pogrofovljenjem Schrattenbachove rodbine. Po ljubljanski mrliški knjigi je bila stara komaj 22 let, kar pomeni, da se je rodila okoli leta 1627.¹³⁰ Dobro leto po njeni smrti, 27. februarja 1650, se je Karel spet oženil, in sicer v Ljubljani z **Ano Rozino pl. Barbo**,¹³¹ s katero je preživel skoraj pol stoletja. Ana Rozina, rojena po letu 1619, ko so se poročili njeni starši,¹³² je bila sestra Sidonije Regine (1622–1708), s katero se je šest let prej (1644) oženil Karlov završki bratranec Janez Krstnik Valvasor (1613/15–1650), ki pa je umrl le nekaj mesecev zatem, ko sta z bratranecem Karlom postala svaka. Sestri sta se rodili zakoncema Andreju Danijelu pl. Barbu in Katarini Gall pl. Rudolfseck. Dvorec Moravče v Moravški dolini, kjer je družina živela, je oče priženil. Barbi z »izvornim« gradom Kozljak pri Plominu v kranjski Istri, po katerem so nosili predikat »zu Waxenstein«, so bili precej pomembna kranjska plemiška rodbina beneških korenin. Kot smo povedali že pri Janezu Krstniku Valvasorju, so imeli kranjsko deželanstvo od leta 1548 in opravljali odgovorne upravne in vojaške funkcije, medtem ko so se kot zemljiški posestniki uveljavili dokaj pozno. Tast Karla Valvasorja Andrej Danijel Barbo je izpričan kot praporščak deželne konjenice, prisednik ograjnega sodišča in nazadnje do smrti leta 1639 kot kranjski stanovski poverjenik. Tako torej ni dočakal primožitev svojih hčera v Valvasorjevo hišo, dveh dejanj, ki sta opazno prispevali k afirmaciji te tedaj še mlade kranjske plemiške rodbine.¹³³ Kot smo videli pri obravnavi Gallov pl. Rudolfseckov, iz katerih rodu je izšla Barbova žena Katarina in s katerimi je bil po materi v sorodu tudi polihistor Janez Vajkard, je bila Katarina s svojima hčerka ena zadnjih in najvztrajnejših luterank na Kranjskem. Barbove ženske je namreč protireformacijska komisija obravnavala še leta 1642, torej le malo preden sta sestri postali soprogi dveh bratrancev Valvasorjev.¹³⁴

V zvezi s sestrama Barbo je treba opozoriti, da ju Janez Vajkard Valvasor na rodovnem deblu v *Slavi* (1689) ni brez razloga in neupravičeno označil kot rojeni grofici

v grofovski stan so trije baroni Schrattenbachi dosegli devet mesecev po njeni smrti, pri tem pa tudi ne vemo, ali je bil med novimi grofi njen oče.

¹³⁰ Ano Kristino kot Karlovo prvo ženo in kot rojeno grofico Schrattenbach navaja Valvasor na rodovnem deblu svoje rodbine (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). O njeni smrti: NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1657, pag. 106; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 343, 344. – Na vprašanje o njeni identiteti ne ponujata odgovora niti Lazarinijeva zbirka genealoških podatkov o plemstvu, ki pozna Ano Kristino prav tako le iz mrliške knjige (ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Schrattenbach), niti obsežno rodovno deblo in narativna genealogija v Schrattenbachovem rodbinskem arhivu (StLA, A. Schrattenbach, K 1, H 1 in H 4). Precej verjetno gre za »pozabljeno« hčerko Maksimilijana barona Schrattenbacha (od 1649 grofa), lastnika gospostev Ojstrca in Stopnik.

¹³¹ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1632–1651, pag. 154.

¹³² Poročna pogodba je bila podpisana 21. oktobra 1619 na Gorniku (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Waxenstein, 21. 10. 1619).

¹³³ Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 46.

¹³⁴ Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 221.

Barbo.¹³⁵ Ko sta se poročili, sta bili zgolj pl. Barbovi, saj njun oče Andrej Danijel ni imel niti baronstva, ampak je naslov šele leta 1651 dobilo pet njegovih sinov. O pobaronjenju že omoženih sester baronska diploma ne govori in ga tudi nista mogli prevzeti po bratih, saj se je izrecno prenašal le na njihove potomce. Ko pa so bili 23 let pozneje, leta 1674, dva od bratov in trije bratrancevi povzdignjeni v grofe, so hkrati zaprosili še za pogrofovljenje štirih žensk, med njimi treh omoženih sester: Ane Rozine in Sidonije Regine, ki sta medtem postali baronici Valvasor, ter Sofije Teodore, poročene baronice Gusič.¹³⁶

Karel v prvem zakonu bodisi ni imel otrok ali pa so mu takoj pomrli, tako da jih Janez Vajkard na rodovnem deblu v *Slavi* ni navedel. V drugem zakonu se mu je rodilo osem otrok (med 1650/52 in 1668), štirje sinovi in štiri hčerke.¹³⁷ Trije so prišli na svet na Mediji, Gamberku ali že na Belneku (predzadnji), zato njihovih krstov ne poznamo, medtem ko se jih je pet rodilo v Ljubljani, kjer so jih v novo življenje pospremili sami imenitni krstni botri.¹³⁸ Rodovno deblo označuje štiri kot že pokojne in je za tri sploh edini vir o njihovem obstoju. Pomrli so neznan kdaj pred letom 1689, po večini najbrž še kot otroci, saj ni pozneje o njih nobenih podatkov.¹³⁹

¹³⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹³⁶ S tem popraviljam zmotno trditev v prvem delu razprave (Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 46), ki je temeljila na objavljenih registih baronske in grofovske diplome (Frank, *Standeserhebungen. 1. Band*, str. 52). Podrobnosti pobaronjenja in pogrofovjenja sta razkrila prepisa obeh diplom (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 70, Familiaria, Barbo pl. Waxenstein, 1651 IV. 29., Dunajsko Novo mesto; 1674, IV. 10., Dunaj). – Grofovsko diploma vse tri označuje kot »rojene baronice Barbo«, kar v resnici niso bile. Prav tako je kot »rojena baronica Barbo« označena Sidonija Regina v Valvasorjevi baronski diplomati leta 1667 (koncept in ukaz v: ÖStA, AVAFHKA, Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667, fol. 4, 14). – O sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo gl. Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel I in II; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186.

¹³⁷ Zaporedje, kakršnega najdemo na rodovniku v *Slavi*, ni povsem pravilno. Po vrsti so navedeni: 1) Danijel, že pokojni, 2) Jurij Maksimilijan, pokojni, 3) Terezija, 4) Ana Marija, žena Franca Kristofa pl. Hohenwarta, 5) Marija Franciška, pokojna, 6) Janez Karel, zdaj prisednik na Kranjskem, 7) Wolfgang Engelbert, pokojni, in 8) Eva Maksimila (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109).

¹³⁸ Ugotovljeno zaporedje Karlovih otrok je bilo takšno: 1) *Danijel* (* 1650/52), 2) *Ivana Terezija* (kršč. 7. januarja 1653), 3) *Ana Marijana* (kršč. 15. julija 1656), 4) *Jurij Maksimilijan* (kršč. 27. februarja 1658), 5) *Marija Franciška* (* ok. 1660), 6) *Janez Karel* (kršč. 13. januarja 1664), 7) *Wolfgang Engelbert* (* ok. 1666) in 8) *Eva Maksimila* (kršč. 3. oktobra 1668). NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1653–1664, pag. 2, 139, 189, 336; R 1664–1669, pag. 143. – Za ta čas so popolnoma ohranjene krstne matice župnije Vače, v katero je spadala Medija, vendar v vaške matice vse do leta 1677 niso vpisovali krščencev z Medije (Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 96–97). Vse starejše matične knjige župnije Čemšenik, na katere tleh je stal Gamberk, so leta 1815 pogo-rele (prav tam, str. 97), v krstnih maticah župnije Moravče, v kateri je bil Belnek, pa je vrzel ravno v letih 1666–1668, ko se je okoli leta 1666 rodil Karlov predzadnji otrok (NŠAL, ŽA Moravče, Matične knjige, R 1655–1666, R 1668–1681; prim. Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 68).

¹³⁹ To so bili: Danijel, Jurij Maksimilijan, Marija Franciška in Wolfgang Engelbert.

O Karlovem gospodarjenju na Gamberku in Mediji smo že govorili. Z Gamberkom je imel precej nesrečno roko in ga je slednjič izgubil. Izgubo je nekje sredi šestdesetih nadomestil z nakupom dvorca Belnek v Moravski dolini, ki je bil odtlej novi »matični grad« in dom njegove družine. Tem laže je zato rodno Medijo prodal polbratu Janezu Herbardu, kar se je zgodilo leta 1669 ali 1670, malo pred vrnitvijo Janeza Vajkarda na Kranjsko. Glede na Karlovo zelo redno udeležbo na zasedanjih deželnih zborov in glede na krste večine otrok v Ljubljani je družina sicer veliko časa preživela v deželni prestolnici. Kot smo videli, so leta 1660 prebivali nedaleč od Tranče, zelo blizu mestne kruharne in tehtnice, kjer je imel nekoč v najemu stanovanje oče Jernej in kjer se, kot zdaj vemo, ni rodil Janez Vajkard.¹⁴⁰ Šele leta 1683 je Karel na prestižni lokaciji na Novem trgu kupil veliko hišo grofov Thurnov, prej Lambergovo, ki je ostala v lasti družine še dve generaciji in postala prepoznavna kot Valvasorjeva hiša. Stala je na najvišji točki trga, prav nasproti Auerspergovega ali Turjaškega dvorca in je v kranjskem glavnem mestu predstavljala rodbinski statusni simbol.¹⁴¹

Karlov »matični grad« je bil torej od srede šestdesetih let Belnek pri Moravčah, ki ga je leta 1669 (nekoliko prezidal¹⁴² in mu namenil funkcijo rezidenčnega gradu svoje, belneške veje Valvasorjev. Ob nakupu je znašala imenjska renta dobrih 37 goldinarjev, kar je precej manj kot pri Gamberku (blizu 65) in manj kot pri medijski posesti očeta Jerneja z dobrimi 47 goldinarji rente, kolikor jih je bilo tudi, ko je Karel prodal Medijo mlajšemu polbratu Janezu Herbardu. Toda z dokupovanjem je Karel belneško posest občutno povečal, tako da je njena imenjska renta ob njegovi smrti znašala že nekaj več kot 57 goldinarjev.¹⁴³ A še vedno manj, kot sta nazadnje premogla polbrata, medijski gospod Janez Herbard (dobrih 75 goldinarjev) in bogenšperški Janez Vajkard (64

goldinarjev),¹⁴⁴ ki je polovico kupnine sicer ostal dolžan.¹⁴⁵ Karlova druga posestna pridobitev je bil dvorec Moravče v neposredni bližini njegovega Belneka. Kupil ga je leta 1679 od ženine družine grofov Barbo in ga obdržal vsaj eno desetletje, verjetno do smrti leta 1697. V najboljšem primeru je šlo za nekaj manj kot 17 goldinarjev imenjske rente, lahko pa tudi za precej manj.¹⁴⁶ Karel

¹⁴⁴ Prav tam, fol. 100, 101v.

¹⁴⁵ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 62.

¹⁴⁶ Valvasor v XI. knjigi *Slave* (1689) pri opisu dvorca pravi, da ga je Herbard grof Barbo pred približno sedmimi leti ali več prodal Karlu, ki ga poseduje še zdaj (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 379). Točen čas nakupa, 6. maj 1679, razkriva regest kupnega pisma za posest Moravče (*Guett Mareitsch*) med grofoma Francem Herbardom in Maksimilijanom Valerijem Barbom pl. Waxenstein ter Karlom baronom Valvasorjem; kupno pismo so leta 1684 popisali v zapuščini grofa Franca Herbarda (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 9, fasc. V, lit. B–25, 25. 7. 1684, pag. 6/Nr. 2). Prodajalca sta bila bližnja sorodnika Karlove žene Ane Rozine, njena tedaj še mladoletni nečak in brat, dvorec pa njen nekdanji dom (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 1, št. 20, Barbo). Sklepanje M. Smole, da je moral Valvasor kupljeni dvorec vrniti Maksimilijanu Valeriju grofu Barbu, ker je ta leta 1684 prejel od krškega škofa fevdno pismo za fevde, pripadajoče moravškemu dvorcu (*die zum Guett Moraitsch gehörige Leben*), ni upravičeno (Smole, *Graščine*, str. 303). Veliko bolj verjetno je šlo pri fevdih za drugo posest, povezano z dvorcem, zato tudi nima podlage domneva, da je bil pozneje nekaj časa zakupnik dvorca Jožef Pober (prav tam), v čigar zapuščini v Ljubljani so fevdno pismo popisali (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 85, fasc. XXXVI, lit. P–89, 22. 10. 1719, pag. 38/Nr. 52). Zal ta posestna pridobitev Karla Valvasorja ni vpisana pri njegovih imenjskih renti v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 76) niti ni odtujitev razvidna pri grofih Barbo (prav tam, fol. 59, 68, 75, 78, 497, 505, 697, 698). Tudi zasledovanje po imenjski knjigi nazaj v preteklost, od srede 18. stoletja, ko je tu gospodaril Jožef Segalla, ni dalo trdnih rezultatov. Po terezijanskem katastru je Segallova posest dvorca Moravče (*Moreitsch Hof*) obsegala 11 hub in 7 oštator ter bila v imenjski knjigi napovedana z nekaj manj kot 17 funti (goldinarji) imenjske rente (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 242, RDA, L 268, No. 8, 9. 6. 1755; No. 14, kalkulacijska tabela, s. d.). S tolikšno imenjsko rento so jo leta 1756 (kot *Hoff Mareutsch*) prepisali v imenjsko knjigo od deželnega svobodnika Petra Pavla Čebulja (*Zewul*) (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), za fol. 291 dodane pole, fol. 17v). Na tega kot glavnega dediča so jo prenesli z očeta Simona Čebulja, ki je posest pridobil v dveh delih, od dveh plemičev: leta 1723 so mu v imenjsko knjigo za svobodnike prepisali približno 4 goldinarje in pol nekdanje Hasiberjeve imenjske rente (*Hasiberisch*) in nato istega leta še 12 goldinarjev in pol Gallove (*Gallisch*) od Franca Antona pl. Wolwitzja (prav tam, št. 7 (1662–1756), fol. 211v). Manjše, Hasiberjevo imenje so leta 1707 prepisali Ferdinandu Ernestu Hasiberju »kot Gallovo imenje v Moravčah«, a brez navedbe prejšnjega lastnika (št. 6 (prav tam, 1662–1756), fol. 173). Drugo, večje imenje je bilo v Wolwitzovih rokah le krajši čas. Dobil ga je od Lovrenca pl. Wolwitzja, na čigar ime so ga v imenjski knjigi vodili med letoma 1713 in 1723, prej pa je pripadalo Janezu Tobiji pl. Smrekarju; tudi to imenje se je imenovalo Gallovo (*Gälisch genante gült*) (prav tam, za fol. 291 dodane pole, fol. 16v). Smrekar ga je z enako rento 12 goldinarjev in pol in pod imenom »imenje Maksimilijana Galla« kupil leta 1713 od Marije Ane kneginje Auersperg (prav tam, fol. 282v; za fol. 291 dodane pole, fol. 21v). Obe Gallovi imenji sta izvirali iz posesti dedičev Maksimilijana Galla, tj. posesti na Moravškem, ki so jo po Gallih podedovali Barbi (!). Bili sta zadnja posestna sklopa iz Maksimilijanove dediščine. Kneginja Auerspergova je leta 1700 kupila imenje z rento 12 goldinarjev in pol, Ha-

¹⁴⁰ Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 39.

¹⁴¹ Dejansko je Karel konec leta 1683 sklenil le kupni dogovor, po katerem je kupnina znašala 5.000 goldinarjev deželne veljave in 100 kron likofa, od česar naj bi Valvasor plačal večji del do okoli junija 1684, ko je bila prodajalka Ana Maksimila grofica Thurn dolžna hišo izprazniti in jo izročiti Valvasorju, ostanek pa ob 6-odstotnih obrestih v enem letu po tem roku (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 1, fasc. 3, Listine, 11. 12. 1683). Končno kupoprodajno pogodbo je spomladi 1685 podpisal že Karlov sin Janez Karel, o čemer govori regest v zapuščinskem inventarju Karlovega vnuka Karla Jožefa (1761): kupno pogodbo za hišo v Ljubljani na Novem trgu, nekdanjo hišo grofov Thurnov, sta 26. marca 1685 v Ljubljani sklenila Janez (!) Karel baron Valvasor in Maksimila grofica Thurn, rojena grofica Auersperg (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 118, fasc. XXXVII, lit. U–V–37, 30. 7. 1761, pag. 85/Nr. 25). Po Fabjančiču je bil lastnik hiše od leta 1684 Janez Karel Valvasor, torej sin, hiša pa je ostala v rodbinski lasti do leta 1771 (Fabjančič, *Knjiga bis. II. del. Novi trg*, s. p., Gosposka ulica 12). Da jo je kupil še oče Karel in za koliko, je Janez Karel izpričal v svoji oporoki (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739). V mestnih davčnih knjigah je od leta 1684 dalje naveden kot davkoplachevalec Janez (!) Karel Valvasor (ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, šk. 457, Cod. XVII, knj. 68, davčna knjiga 1684, s. p.).

¹⁴² Gl. op. 18.

¹⁴³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 76 (Belnek), fol. 100 (Medija), 503 (Gamberk).

Valvasor se je tako na Kranjskem uvrščal med srednje velike zemljiške gospode. Tudi zato se je moral ambiciozni belneški graščak udeleževati v javnem življenju, kar mu je prinašalo zelo spodobne dodatne prejemke. Kako je sicer obračal kapital in kolikšen je bil ta, bi lahko razkril inventar njegove zapuščine, ki ga žal pogrešamo, medtem ko je ohranjena oporoka (1694) v tem oziru skopa. Karel v njej pravi le, da nima večjih dolgov.¹⁴⁷

Bolj kot zemljiški gospod se je Karel Valvasor vtisnil sodobnikom v spomin po svoji politični dejavnosti in javnem delovanju nasploh. Pri približno tridesetih letih leta 1648 ali 1649 najprej postal prisodnik kranjskega ograjnega sodišča in to ostal do smrti skoraj pol stoletja pozneje.¹⁴⁸ V deželno politiko je dejavneje posegel, potem ko je v šestdesetih letih uredil dolgotrajne težave s svojim gospodstvom Gamberk. Tako je v letih 1665–1669 prvič opravljal funkcijo stanovskega poverjenika, izvoljenega iz viteškega stanu. V deželnem zboru so ga na to mesto predlagali in izvolili zaradi »velike spretnosti, sposobnosti in dolgoletne službe«.¹⁴⁹ Medtem je konec leta 1667 postal baron,¹⁵⁰ naslednje leto

pa je kot deželni vicemarsal celo kratek čas nadomeščal maršala,¹⁵¹ predsedujočega deželnemu zboru; to je funkcija, ki jo je na Kranjskem zaradi dedne službe vedno opravljal član rodbine Auersperg.¹⁵² Jeseni 1671 najdemo Karla Valvasorja v neki apelacijski sodni zadevi kot upravitelja deželnega glavarstva.¹⁵³ V sedemdesetih letih je bil sicer manj v ospredju, nato pa se je dal po dvanajstletni prekinitvi leta 1681 »kljub visoki starosti« še drugič izvoliti v poverjeniški urad. Tokrat kot baron za poverjenika iz gosposkega stanu, kar je zaradi podaljšanja mandata zopet ostal štiri leta (1681–1685) namesto treh.¹⁵⁴ Med tem mandatom je na stanovskih zasedanjih nekajkrat nadomeščal deželnega glavarja, ponovno z nazivom »upravitelj deželnega glavarstva«.¹⁵⁵ Kot najstarejši poverjenik se je zadnje leto 1685 povzpel najprej na mesto podpredsednika poverjeniškega urada in slednjič za pol leta na položaj predsednika.¹⁵⁶ Pri karieri mu je gotovo pomagala sorodstvena povezanost prek žene z baroni, od leta 1674 grofi Barbo.¹⁵⁷

siber pa leta 1707 preostalo imenje z rento slabe 4 goldinarje in pol (prav tam, fol. 107). Iz imenijske knjige ni razvidno, da bi bil kateri koli del Gallove, tj. Barbove posesti, prepisan na Karla Valvasorja, ampak je pri posestnih spremembah govor le o Barbih. Razlog za molk imenijske knjige bi bil težko ta, da bi Karel leta 1679 od grofov Barbo, svojega svaka in ženiniga nečaka, kupil le dominikalno posest, brez rustikalne. Glede na to, da je obema Gallovima imenjema mogoče slediti do terezijanskega katastra sredi 18. stoletja, ko sta sestavljala posest dvorca Moravče, je treba tudi sam dvorec iskati v povezavi z njima ali z enim od njiju. Imenijska knjiga preprosto ni bila ažurirana, saj so Barbovo posest vodili pod imenom dedičev že davno pokojnega prednika Maksimiljana Galla, deda soproge Karla Valvasorja (o Gallu gl. Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 239, 243–244). Tisti del posesti, ki ga je z dvorcem Moravče leta 1679 kupil Karel Valvasor, je prešel v druge roke leta 1700 ali 1704, morda v dveh delih in torej že pod Karlovim sinom Janezom Karlom. V najboljšem primeru je šlo za obe imenji, ki ju je leta 1723 pridobil svobodnik Čebulj in za njim pl. Seethal, skupaj pa sta imeli skupaj nekaj manj kot 17 goldinarjev imenijske rente.

¹⁴⁷ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

¹⁴⁸ Kot prisodnik se pojavi v protokolih ograjnega sodišča za obdobje 1644–1649, in sicer ne še na seznamu za leto 1648, temveč kot zadnji na seznamu prisodnikov za leti 1648 in 1649 skupaj (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 12, protokoli 1644–1649, s. p.). Na seznamu prisodnikov v protokolih 1695–1698 so starejši prisodniki, ki so to postali pred 1678, navedeni brez datuma imenovanja; Karel je dobil križec, ker je medtem umrl (prav tam, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p., pred pag. 1).

¹⁴⁹ O izvolitvi: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665, fol. 181, 12. 2. 1665: »wegen seiner grossen dexteritet«; prav tam, fol. 348, 12. 2. 1665: »wegen seiner tauglichkeit vnd langwierigen dienste«. – Po koncu triletnega mandata in odstopu so poverjeniki sprejeli ponudbo, da ostanejo še eno leto (prav tam, šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 97v, 98), naslednje leto 16. marca 1669 pa je bil sprejet odstop treh med njimi Karlov (prav tam, fol. 191v, 192). – Po seznamu poverjenikov v *Slavi* naj bi bil Karel na tem mestu izrecno naveden samo za leta 1665, 1666 in 1667, in sicer kot zadnji, peti. Očitno je mišljeno tudi leto 1668, za katero Valvasor navaja zgolj zamenjavo prelata iz Bistre s stiškim opatom (Valvasor, *Die Ehre LX*, str. 89).

¹⁵⁰ Gl. op. 44 in 45. – Na deželnem zboru je brez baronskega naslova zadnjič naveden 27. marca 1668, kot baron pa prvič 4.

aprila 1668 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 108v, fol. 109v).

¹⁵¹ Kot postavljeni vicemarsal – »als angesetzter Vicelandmarschalk« – je izpričan 13. avgusta 1668 (prav tam, šk. 899, sejni zapisniki 25, 1666–1670, fol. 299v).

¹⁵² Preinfalk, *Auerspergi*, str. 33, 73 in 99.

¹⁵³ Karel Valvasor je 8. oktobra 1671 razsojal na drugi stopnji, pred deželnoglavarskim sodiščem, glede sodbe župnika v Škofji Loki; pod prepis razsodbe je podpisan kot »Verwalter der Landtsh. In Crain etc.« (NUK, Zbirka rokopisov in redkih tiskov, Ms. 74, fol. 89v). Podatek je odkril že P. Radics (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, F Karel, najstarejši polbrat Janeza Vajkarda).

¹⁵⁴ Ob izvolitvi 4. februarja 1681 se je najprej sicer opravičil, nato pa izvolitev »kljub visoki starosti« le sprejel (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 234v–235). Mandat je nastopil šele 24. decembra po izteku mandata prejšnjih poverjenikov (prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 300v), a se je na sejah občasno pojavljal že prej (prav tam, šk. 909, sejni zapisniki 35, 1680–1730, fol. 125v, 127, 132). Ko so poverjeniki po treh letih od izvolitve 31. januarja 1684 odstopili, so jim mandat podaljšali še za eno leto (prav tam, šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 465). Ob naslednjem odstopu 16. februarja 1685 pa je deželni zbor sklenil, da bo Karel odpuščen po izteku četrtega leta (prav tam, šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 515v, 516; prav tam, šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 154). Tako je ostal na poverjeniškem mestu še dobrih deset mesecev, do predaje poslov 24. decembra 1685 (prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 549). Na seznamu poverjenikov v IX. knjigi *Slave* je kot član poverjeniškega urada naveden za leta 1682, 1683, 1684 in 1685, kot predsednik pa zadnje leto samo njegov predhodnik Lenart Fabjanič in ne tudi Karel (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 91).

¹⁵⁵ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 139, 31. 8. 1683; prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 53, fol. 28. 12. 1684; šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 540v, 26. 9. 1685.

¹⁵⁶ Kot podpredsednik je prvokrat naveden na poverjeniški seji 31. januarja 1685 (prav tam, šk. 906, sejni zapisniki 32, 1678–1688, fol. 524v). 30. maja, po odstopu prejšnjega predsednika, je zasedel vodilno mesto (prav tam, fol. 536) in vodil vse seje do izteka mandata 24. decembra (prav tam, fol. 540v, 544v, 546, 547, 549; prav tam, šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 89, 90, 90v, 93, 95, 101.).

¹⁵⁷ O sorodstvenih razmerjih v rodbini Barbo: Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel I in II; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 1, št. 20, Barbo; Umek, Barbo-Waxenstein, str. 186.

Svak Bernardin baron Barbo je bil stanovski poverjenik sočasno s Karlom v šestdesetih letih, v njegovem prvem mandatu,¹⁵⁸ daljni sorodnik grof Franc Karel pa v sedemdesetih in na začetku osemdesetih, nakar je začasno opravljal funkcijo deželnega upravnika (1681).¹⁵⁹

Funkcije so prodornemu Karlu Valvasorju seveda prinašale tudi znatne gmotne koristi,¹⁶⁰ s katerimi je lahko nadomeščal ne ravno velike prihodke od zemljiške posesti. Dlje kot se je udeleževal zasedanj deželnega zbora, bolj mu je v njem in v deželi rastla veljava. Bil je namreč redni udeleženec, ki se je vedno priglašal k besedi in se je na seznamih prisotnih prebijal vedno više, dokler se ni za dolgo ustalil pod samim vrhom. S svojo vsepričujočo navzočnostjo in upoštevanim mnenjem je znal zagotoviti »nasledstvo« svojemu edincu Janezu Karlu. Ko je ta komaj dobro dopolnil 22 let, mu je oče v deželnem zboru izposloval mesto prisednika pri ograjnem sodišču (1686) in plačilo, kot ga je prejemal sam.¹⁶¹ Dokler je le mogel, se je Karel skupaj s sinom redno pojavljal na zasedanjih deželnega zbora, in sicer vse do srede leta 1694, ko mu je bilo že kakšnih 75 let.¹⁶² Odkar je prvič sedel v deželnozborsko klop, je minilo več kot 53 let (!) in na Kranjskem bi le težko našli deželana, ki je v deželni hiši prebil dlje časa kakor on. Kot vse kaže, ga je tisto leto doletela nesreča, ki jo omenja v oporoki. Njena posledica je bila velika šibkost desne roke, najbrž je šlo za kap, zaradi česar svoje zadnje volje ni mogel sam podpisati.¹⁶³ A tudi zdaj ni ostal pozabljen in odrinjen. Šlabo leto pred smrtjo mu je kranjski deželni zbor na prošnjo sina Janeza Karla odobril nekakšno nagrado v višini čednih dva tisoč goldinarjev za (življenjske) zasluge.¹⁶⁴ Po sekundarnem,

vendar verodostojnem viru je preminil 3. januarja 1697, star med 77 in 79 let. Za pet let ga je po istem viru preživela nekaj mlajša soproga Ana Rozina, umrla 3. julija 1702, oba pa so pokopali v medijski rodbinski grobnici Valvasorjev.¹⁶⁵ Očitno Karlovega zapuščinskega inventarja ne poznamo zato, ker je ograjno sodišče upoštevalo njegovo oporočno željo, naj premoženje brez predhodne zapore in inventure izroči sinu Janezu Karlu.¹⁶⁶ S tem smo žal prikrajšani ne le za vedenje o njegovi zapuščini kot takšni, ampak tudi za določene informacije o njegovem poslovnem življenju, pa tudi o duhovnem profilu tega polihistorjevega vplivnega polbrata. Njegova oporoka daje vtis stvarnega, a nikakor neobčutljivega človeka, ki mu je veliko do družinske sloge in ga boli nesreča bližnjega.¹⁶⁷

Vprašanje, kako blizu si je bil Janez Vajkard s svojim generacijo starejšim polbratom Karlom, bi zahtevalo kompleksen odgovor. Slika se zdi na videz sicer preprosta: starejši vplivni polbrat podpira mlajšega. V osnovi je vsekakor pravilna, a težave se vedno skrivajo v podrobnostih. Janez Vajkard se v virih z nobenim drugim sorojencem ne pojavlja tako pogosto kot prav s Karlom, kar je seveda pogojeno s strukturo ohranjenih virov in s Karlovim družbenim položajem.¹⁶⁸ Samo ugibamo pa lahko, kako blizu sta si bila sicer v duhovnem oziroma intimnem smislu. Je Karel bolj ali manj le opravil »svojo bratovsko-očetovsko dolžnost« do zgodaj osirotelega polbrata ali ga je v njegovih hotenjih, načrtih in s tem povezanih gmotnih potrebah izdatno podpiral? Žal zelo slabo poznamo njegov duševni in duhovni profil. Če je res končal študij prava v Padovi in ni ostal nekje na pol poti, je imel zavidanja vredno formalno izobrazbo. Več, zlasti o odnosu do knjig in umetnosti, bi lahko razkril njegov zapuščinski inventar, ki pa ga pogrešamo, prav tako kot tudi inventarja žene in sina naslednika.¹⁶⁹

¹⁵⁸ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 89.

¹⁵⁹ Prav tam, str. 71, 90.

¹⁶⁰ Leta 1694 je imel Karel kot prisednik ograjnega sodišča letno plačo 400 goldinarjev (ARS, AS 3, Urad glavnega prejemnika za Kranjsko, knj. 610, knjiga izdatkov za leto 1694, s. p., razdelek Beysitzer Besoldung). Ko je približno deset let prej drugič opravljal funkcijo enega od stanovskih poverjenikov in krajši čas tudi predsednika poverjeniškega urada, je morala biti njegova plača primerljiva s tisto, ki so jo njegovi kolegi prejemali leta 1694: vsak poverjenik skupaj z dodatkom po 1.500 goldinarjev, predsednik pa 1.900 (prav tam, s. p., Herren Verordenten Besoldung).

¹⁶¹ Karel je 6. februarja 1686 v deželnem zboru z memorialom prosil, naj sinu dovolijo od časa do časa sedeti na njegovem mestu, po njegovi smrti pa prevzeti njegovo plačo prisednika ograjnega sodišča; v prošnji, ki so ji nemudoma ugodili, je navedel, da je sam prisednik že štirideset let in da je dva mandata, skupaj osem let, deloval kot stanovski poverjenik (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 907, sejni zapisniki 33, 1683–1693, fol. 235; prav tam, šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 260; prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 35, 1686–1709, fol. 14v–15). Janez Karel je za prisednika ograjnega sodišča veljal od istega dne (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 15, protokoli 1695–1698, s. p., pred pag. 1).

¹⁶² Zadnjič je bil na deželnem zboru navzoč 21. maja 1694, na naslednjem deželnem zboru 18. januarja 1695 pa srečamo le še sina Janeza Karla (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 444, 450; šk. 914, sejni zapisniki 40, 1690–1709, fol. 192v, 203).

¹⁶³ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

¹⁶⁴ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 25v, 16. 2. 1696; šk. 908, sejni zapisniki 34, 1694–1699, fol. 110v, 16. 2. 1696.

¹⁶⁵ Datum Karlove smrti 3. januar 1697 navaja Witting (*Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143). V Lukantschitschevi genealoški zbirki je isti datum pomotoma pripisan Karlovemu sinu Janezu Karlu (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 176). Na istem mestu ima Lukantschitsch datum ženine smrti, letnico pa pozna tudi Beckh-Widmanstetter, *Die Familienchronik*, Tafel II. V mrliški matici župnije Vače tedaj niso vpisovali pokopov na Mediji (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723). Oba zakonca so pokopali v medijsko grobnico, o čemer priča oporoka sina Janeza, ki je izrecno želel biti pokopan v omenjeni grobnici pri svojih starših (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739), takšno željo pa je v svoji oporoki izrazil tudi Karel (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694).

¹⁶⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694.

¹⁶⁷ Od žene, sina in še samske hčerke je pričakoval, da bodo živeli v slogi; ob zaupanju v njihovo razumevanje je prosil deželno oblast, naj izroči sinu njegovo zapuščino brez uvedbe zapore in izvedbe inventure, ter omenil veliko srčno bolečino zaradi zakona hčerke Ane Marije, poročene pl. Hohenwart (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–5, 27. 9. 1694).

¹⁶⁸ Gre za protokole zasedanj kranjskih deželnih stanov. Karel je bil skoraj vedno navzoč na deželnih zborih in med obema poverjeniskima mandatoma na sejah poverjeniškega urada. Ko so obravnavali kakšno polihistorjevo zadevo, sta se torej oba Valvasorja avtomatično znašla v istem zapisniku, čeprav, kot bomo videli, le enkrat v neposredni zvezi.

¹⁶⁹ ARS, AS 308, Testamenti, popis.

Nobenega dvoma ni, da Janez Vajkard brez Karla ne bi mogel tiho in neupravičeno postati baron. Zasebno se je kot baron naslavljal že v začetku sedemdesetih let, in ne šele konec desetletja, kot je veljalo doslej.¹⁷⁰ Odkritje njegove poročne pogodbe, datirane 5. julija 1672 v nevestinem domačem dvorcu Slatna pri Litiji, je razkrilo pomenljivo dvojnost: Valvasor je v uvodu naslovljen kot baron (*Freyherrn etc.*), toda na koncu se je podpisal brez baronskega naslova, drugače kot obe njegovi priči: polbrat Karel baron Valvasor ter Franc Ksaver baron Lichtenberg.¹⁷¹ Karel se je torej vsaj tiho strinjal z bratovim samolastnim pobaronjenjem. Ni izključeno, da sta polbrata pred poroko ob snubljenju mlade Grafenwegerjeve zavestno »igrala igro«, da sta barona oba, in ne le starejši Karel. Da se potem Janez Vajkard pod pogodbo ni tudi podpisal kot baron, ne bi moglo nikogar zmotiti, saj je šlo zgolj za avtoqram, ta pa ne vsebuje nujno plemiškega naslova.

Ko se je polihistor od začetka osemdesetih let vse bolj pogumno predstavljal kot baron tudi v javnosti, v svojih delih,¹⁷² je spet potreboval Karla. Ta kot glava rodbine temu početu mlajšega polbrata ni nasprotoval. Koliko in kako pa je sicer podpiral Janeza Vajkarda, se izmika našim spoznavnim možnostim. Vemo le, da se je v deželnem zboru enkrat zavzel za ugoditev polihistorjevi prošnji, in sicer 9. julija 1682, ko je Valvasor stanove prosil za plačilo oziroma nagrado za Marijin steber v Ljubljani, ki so ga ulili po njegovem postopku.¹⁷³ Potem ko so drugi o kipu izrazili pohvalno in so polihistorju poleg plačila odobrili še spregled davka, se je diskretno oglasil tudi Karel, češ da »o bratu ne želi govoriti, ampak le povedati, da je ta samo pri kovini [bakru] stanovom prihranil 1.400 goldinarjev«.¹⁷⁴ O neformalnem vplivu starejšega polbrata na deželne stanove, ko je šlo za brata – znanstvenika in domoznanca, viri seveda molčijo. Ni sicer dvoma, da je ime Karla Valvasorja učinkovalo že samo po sebi, ko je denimo Janez Vajkard trkal na vrata kranjskih gradov, dvorcev, samostanov, župnišč in rotovžev. V prvi polovici osemdesetih let, ko je polihistor še enkrat prepotoval vso Kranjsko, zlasti v letih 1684 in 1685,¹⁷⁵ je bil Karel stanovski poverjenik in nazadnje celo predsedujoči poverjeniškega urada.¹⁷⁶ Tudi ko se je polihistor 30. junija 1687 po dolgih letih zadnjič pojavil na deželnem zboru in se je tam, umeščen med barone,

podpisal pod neki atestat kot baron,¹⁷⁷ takšna uzurpacija naslova ne bi bila izvedljiva brez Karlove »tihe« podpore. O njunih odnosih zadnja leta pred polihistorjevo smrtjo vemo še najmanj.¹⁷⁸ Vsiljuje se vprašanje, ali je Karel Janezu Vajkardu tudi gmotno pomagal oziroma ali bi bila njegova pomoč lahko izdatnejša, ko so se polihistorjeve finančne težave v letih okoli izida *Slave vojvodine Kranjske* povečale in je moral slednjič vso posest prodati (1689–1692). Med regesti listin v njegovem zapuščinskem inventarju iz Krškega nobeden ne zadeva Karla,¹⁷⁹ kar pa samo po sebi ne pomeni, da nista imela skupnih pravnih poslov. Kot rečeno, nimamo inventarja Karlove zapuščine, ki bi lahko o tem povedal kaj več, ko pa je Karel v začetku jeseni 1694 narekoval oporoko,¹⁸⁰ je bil Janez Vajkard že približno eno leto mrtev. Kakor koli, navsezadnje tudi Karel Valvasor ni bil bogve kako uspešen gospodar in gmotno ne tako zelo trden, Janez Vajkard pa kot zemljiški gospod, založnik in vse drugo »vreča brez dna«.

V zvezi s Karlom ne gre prezreti njegovih odraslih otrok, ki so morali vsi prav dobro poznati svojega polstrica polihistorja. Štirje od skupno osmih so preživeli otroška leta in bili, kot priča rodovno deblo v *Slavi*, leta 1689 še živi.¹⁸¹ Po vsej verjetnosti sta ostali samski in brez otrok dve hčerki. Prva od njiju, *Ivana Terezija* (* 1653), je očitno umrla leta 1691,¹⁸² medtem ko je druga, *Eva*

¹⁷⁰ Doslej je bila prva znana omemba Valvasorja kot barona vpis v krstni matici župnije Šmartno pri Litiji 4. oktobra 1678: »Liber baro Valvasor« (NŠAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Maticne knjige, R 1674–1688, 4. 10. 1678; Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 306). Reisp je imel v rokah osnutek kupoprodajne pogodbe za Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok z dne 27. septembra 1672, v katerem je Janez Vajkard naveden kot baron, a na to pomembno dejstvo ni opozoril (gl. op. 57).

¹⁷¹ ARS, AS 748, Gospostvo Krumperk, fasc. 25, Familiaria, Ženitna pisma, 5. 7. 1672.

¹⁷² Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 305–309; Golec, *Epilog k Valvasorjevemu baronstvu*, str. 34.

¹⁷³ O stebri, votivnem spomeniku Marijinega brezmadežnega spočetja, gl. Lubej, Marijin steber, str. 60–62; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 159–160.

¹⁷⁴ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 358, 9. 7. 1682.

¹⁷⁵ Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 143–157.

¹⁷⁶ Gl. op. 154–156.

¹⁷⁷ Stanovi so obravnavali pritožbo Jurija Sigmunda grofa Galenberga cesarju. V prepisa atestata je Janez Vajkard med 77 podpisnikov, navzočimi na deželnem zboru, na 32. mestu in je za seboj pustil štiri barone, med drugim svojega nečaka Janeza Karla, podpisanega takoj za njim. Na istem seznamu je Karel podpisan na 11. mestu, na 23. pa je četrty Valvasor, baron Adam Sigfrid, sin polihistorjevega pokojnega bratranca Janeza Krstnika. ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 544, fasc. 310, pag. 1362–1366.

¹⁷⁸ Dejstvo, da pod polihistorjevo poročno pogodbo z drugo ženo Ano Maksimilo (baronico) Zetscher ni med pričami podpisan Karel in tudi noben drug Valvasor, nima posebne teže; tem manj, ker so pogodbo, datirano 20. julija 1687, podpisovali v dvorcu Vrhovo, v zakotju pod Gorjanci (gl. objavi: Kaspert, Ženitni dogovor, str. 186–189; Radics, *Johann Weikhard*, str. 307–309).

¹⁷⁹ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, lit. Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 5–15. Prim. objavo: Černelič Krošelj, *Zapuščina Janeza Vajkarda*, str. 21–23, 34–36.

¹⁸⁰ Gl. op. 163.

¹⁸¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

¹⁸² Ivana Terezija je skoraj brez dvoma identična z »gospodično« Marijo Ivano, o kateri je edino pričevanje pokop v medijski kapeli 10. maja 1691 (NŠAL, ŽA Vače, Maticne knjige, M 1687–1723, s. p.), ko bi bilo Ivani Tereziji 38 let. Mrliška matica žal ne navaja pokojnične starosti. V prid tezi, da gre za isto osebo, govori podatek, da je bila *Ivana Terezija* po rodovniku v *Slavi* leta 1689 še živa in neporočena in da v širši Valvasorjevi rodbini ni bilo v tem času nobene »gospodične« z imenom Marija Ivana ali samo z enim od obeh imen (prim. rodovno deblo). Na omenjenem rodovnem deblu ima Ivana Terezija sicer samo drugo ime Terezija, a bi se pri vpisu v mrliško matico lahko zmotili – to pri dvojnih imenih ni bilo redko –, tako da bi namesto Ivana Terezija oziroma Terezija Ivana zapisali Marija Ivana. Če bi se rodila šele po izidu *Slave*, torej med letoma 1689 in 1691, bi bila lahko hči dveh očetov – Adama Sigfrida ali Janeza Vajkarda –, vendar tako majhnega otroka v mrliški matici najverjetneje ne bi označili kot *Illma Domicella*, ampak prejkone kot hčerko tega in tega Valvasorja. Vpis njenega pokopa je v prvi (ohranjeni) mrliški matici župnije Vače 1687–1723 vse do leta 1708 edini vpis

Maksimila (* 1668), preživela svojega polstrica Janeza Vajkarda vsaj za kakšno leto.¹⁸³ Družino sta si ustvarila le dva Karlova otroka: Ana Marija in Janez Karel. *Ana Marija, poročena pl. Hohenwart* (1656–1725), je bila ob polihistorjevi smrti od vseh njegovih nečakov in nečakinj najstarejša. Pri 21-ih (1677) se je poročila s precej starejšim Francem Kristofom pl. Hohenwartom (ok. 1616–1696), ki razen tega, da je izviral iz stare kranjske rodbine, ni imel veliko pokazati. Zakonca sta živela v manjšem Hohenwartovem dvorcu Perovo pri Kamniku, ki ga je podedoval njun edinec.¹⁸⁴ Posebej kaže opozoriti na njunega pravnuka Antona pl. Hohenwarta (1768–1846), mitninskega uradnika in ljubiteljskega muzealca, ki je zadnjih trideset let preživel v Krškem in je najbrž posredni krivec, da so njegovo hišo pomotoma razglasili za zadnji dom Janeza Vajkarda Valvasorja.¹⁸⁵ *Janez Karel baron Valvasor* (1664–1741),¹⁸⁶ brat Ane Marije in Karlov edini odrasli sin, je šel po očetovi poti, čeravno ni najbrž nikoli dosegel Karlove veljave in ugleda. Tako kot Karel si je pridobil visoko izobrazbo,¹⁸⁷ oče mu je nato še mlademu priskrbel mesto prisednika ograjnega sodišča (1686),¹⁸⁸ enako kot deda Jerneja in očeta Karla

pa so ga dvakrat izvolili za stanovskega poverjenika.¹⁸⁹ Zapovrh je Karlovi rodbinski veji z njegovo ženitvijo uspel veliki met. Janez Karel je namreč kot prvi iz Valvasorjevega rodu in še za življenja Janeza Vajkarda, leta 1690, popeljal pred oltar pravo grofovsko hčerko in s tem za prihodnje rodove svoje rodbinske veje zakoličil nenapisano pravilo o poročanju. Oženil se je z *Ano Elizabeto grofico Auersperg* (1672–ne pred 1729) iz najpomembnejše kranjske plemiške rodbine,¹⁹⁰ ki mu je v naslednjih 22 letih rodila kar sedemnajst otrok (od 1691 do 1713),¹⁹¹ toda njegov rod je po moški strani ugasnil že v naslednji generaciji. Od vseh vej Valvasorjeve rodbine je Karlova belneška veja živela sicer najdlje, do smrti zadnjega moškega Valvasorja leta 1795.¹⁹²

Neprimerno manj kakor o polihistorjevem vplivnem polbratu Karlu Valvasorju vemo o nekaj mlajšem polbratu **Francu Adamu** (* 1624–1626, † 1663), ki ga

kakšnega Valvasorja, čeprav so jih medtem na Mediji pokopali več, med drugim tudi njenega očeta Karla (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103).

¹⁸³ Zadnjič je omenjena, in sicer kot neporočena, leta 1694, ko je njen oče Karel na Belneku narekoval oporoko (gl. op. 163) in je bila v 26. letu. Skoraj gotovo je ostala samska in umrla v naslednjih letih, v obdobju do leta 1708, ko v mrliški matici župnije Vače niso vpisovali pokopanih v Valvasorjevi rodbinski grobnici na Mediji (gl. prejšnjo opombo). Ta polihistorjeva nečakinja je ena redkih žensk v rodbini, za katero iz prve roke vemo, kje je preživljala otroštvo. V Kamniku jo je vzgojila njena neporočena teta Marija Klara Valvasor (* 1622–32, † 1679), ki o tem govori v svoji oporoki tik pred smrtjo, ko je bila Eva Maksimila stara deset let in pol (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679).

¹⁸⁴ Datum poroke ni znan, vsekakor ne pred 7. junijem 1677, ko sta bodoča mladoporočenca neznano kje sklenila poročno pogodbo (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 42, fasc. XXI, lit. H–27, 26. 11. 1696, pag. 31/Nr. 65). O lastništvu Perovega: ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 147; Valvasor, *Die Ebre XI*, str. 437; Smole, *Graščine*, str. 344. Franca Kristofa pl. Hohenwarta s Perovega so pokopali 19. oktobra 1696, po navedbi v mrliški matici starega 80 let (NSAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p.), Ano Marijo, ki je nazadnje živela v Kamniku, pa 12. aprila 1725, pri čemer se kamniška mrliška matica o njeni starosti ušteje za devet let, saj ji jih pripisuje le 60 (prav tam, M 1707–1731, s. p., 12. 4. 1725).

¹⁸⁵ Golec, Neprava Valvasorjeva hiša, str. 80–89; Golec, *Valvasorjeva hiša*, str. 42–43.

¹⁸⁶ Skoraj gotovo je točen datum njegove smrti 2. april 1741, ki se pojavlja na rodovniku iz srede 18. stoletja (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 8, št. 273, Valvasor) in v literaturi (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 144; *Die Wappen des Adels*, stolpec 140). V svoji zadnji volji je izrazil željo biti pokopan na Mediji pri starših in ženi (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–15, 6. 3. 1739). V mrliški matici župnije Vače njenih pokopov ni, ker v tem času vanjo niso vpisovali medijskih pokopov – od leta 1725 do 1741 (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1723–1751; prim. Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 104).

¹⁸⁷ Leta 1682 ga najdemo v Gradcu na jezuitskih višjih študijih, na stopnji logika (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 78), naslednje leto 1683 pa na študiju prava v Salzburgu (Redlich (izd.), *Die Matrikel*, str. 136).

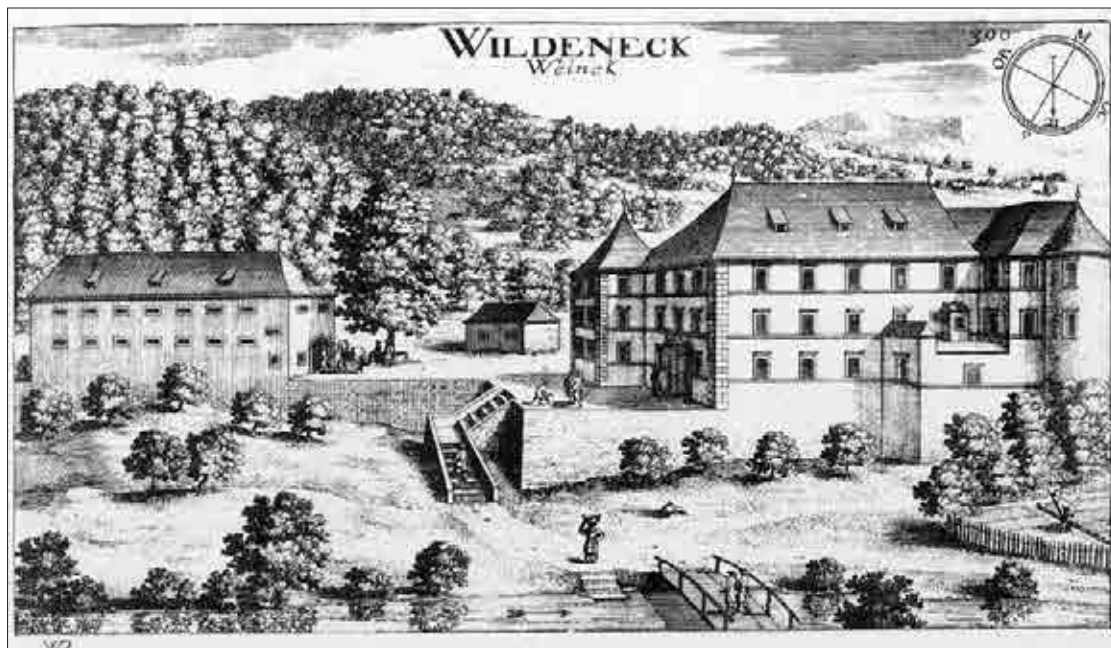
¹⁸⁸ Gl. op. 161.

¹⁸⁹ V deželnem zboru se je Janez Karel pojavljal od leta 1686, prvič naveden kot Karel Valvasor ml. (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 910, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 256v). Zatem ga večinoma srečujemo s polnim imenom Janez Karel. Potem ko je oče izpregel in ni bilo več nevarnosti, da bi ju zamenjevali, pa je včasih spet imenovan samo Karel (prav tam, šk. 908, sejni zapisniki 34, 1694–1699, fol. 63, 77v, 100v, 110). Mesto stanovskega poverjenika je prvič zasedal še mlad, v letih 1697 do 1701 (šk. 908, sejni zapisniki 34, 1694–1699, fol. 176; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 573), star 33 let, postal leta 1699 podpredsednik (prav tam, fol. 627, 8. 7. 1699; 632v, 21. 8. 1699) in zadnje leto do 1701 sedel na predsedniškem položaju (prav tam, fol. 669v, 25. 5. 1700; šk. 915, sejni zapisniki 41, 1700–1709, fol. 61v). Sorodstvo z Auerspergi mu je v tem času začasno prineslo mesto deželnega podmaršala (šk. 913, sejni zapisniki 39, 1694–1708, fol. 137v, 18. 6. 1700; fol. 139). Po poldrugem desetletju, ko je Janez Karel že zakorakal v petdeseta, so ga deželni stanovi leta 1717 še enkrat izvolili za poverjenika, tudi zdaj je bil na funkciji štiri leta, do 1721, zadnje tedne kot predsednik (prav tam, šk. 917, sejni zapisniki 43, 1709–1720, fol. 255; šk. 918, sejni zapisniki 44, 1720–1735, fol. 21, 32v).

¹⁹⁰ Poročila sta se 30. novembra 1690 v Ljubljani (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1682–1718, s. p.). Ana Elizabeta je umrla neugotovljenega dne in leta po 2. juliju 1729, ko je na Belneku napisala dodatek k svoji tri leta prej prav tam sestavljeni oporoki (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–13, 17. 2. 1726, Codicill z dne 2. 7. 1729). Vsekakor je bila že nekaj let pokojna in potrjeno pokopana na Mediji (gl. op. 186), ko je 6. marca 1739, prav tako na Belneku, napisal oporoko Janez Karel. Da je od smrti Ane Elizabete tedaj minilo že več let, posredno pričata navedbi v dodatku k njegovi oporoki, v katerem pravi, da je cerkvi na Ločniku (pri sv. Ahacu) pri Turjaku dolžan ženin legat in da tam že vsako leto mašujejo.

¹⁹¹ NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1686–1692, pag. 161/1. 10. 1691; R 1692–1699, pag. 19/4. 3. 1693; pag. 54/9. 5. 1694; pag. 87/18. 5. 1695; pag. 128/23. 6. 1696; pag. 183/8. 12. 1697; pag. 232–233/15. 2. 1699; R 1700–1712, pag. 20/8. 9. 1700; R 1700–1712, pag. 73/17. 4. 1702; pag. 109/9. 10. 1703; pag. 139/12. 2. 1705; pag. 176/21. 7. 1706; pag. 233/29. 11. 1707; pag. 348/22. 12. 1710; R 1712–1722, pag. 55, 20. 6. 1713. – Krstnih podatkov ni samo za najpomembnejšega otroka in naslednika Karla Jožefa (1708/10–1761). Že Witting (1894) ga je zmotno enačil z mlajšim bratom Jožefom Ignacem Kristjanom (Witting, Beiträge zur Genealogie (1894), str. 144) in mu kot datum rojstva pripisal 18. december 1710 (tj. štiri dni pred bratovim krstom; zmotno je povzel tudi Radics (1910), ki je Karlu Jožefu tako kot Witting pripisal krstne podatke mlajšega brata, a se je za povrh uštel pri datumu (Radics, *Johann Weikhard*, str. 345).

¹⁹² Gl. op. 118.

Belnek, »matični grad« Karlove rodbinske veje, po Valvasorjevi Topografiji Kranjske (Valvasor, *Topographia*, št. 300).

Valvasorjevo rodovno deblo v *Slavi* navaja preprosto kot pokojnega in brez družine.¹⁹³ Potemtakem bi lahko umrl že v mladosti, toda večkrat je izpričan še v petdesetih letih, vsakič v zvezi z Gamberkom, ki je bil tedaj v rokah brata Karla. Prvič ga srečamo leta 1639, in sicer med novimi člani ljubljanske kongregacije Marije Vnebovzete,¹⁹⁴ kar pomeni, da se je šolal pri ljubljanskih jezuitih, ter na očetovem seznamu nove obutve, ki Franca Adama imenuje *Franzl*.¹⁹⁵ V življenju ni bil posebno uspešen in najbrž dokaj poseben. Ničesar ni znanega o njegovem morebitnem javnem delovanju. Glede na to, da ga pogrešamo na deželnih zborih, kamor je redno hodil brat Karel, ga to področje očitno ni zanimalo.¹⁹⁶ Oženil se ni, ampak je v petdesetih letih kot tridesetletnik pomagal bratu Karlu upravljati Gamberk. Še največ vemo o njem zaradi spora s čemšeniškim mitničarjem Hansem Textorjem, ki ga je povzročil leta 1654 in se je vlekel več let.¹⁹⁷ Na Gamberku je bil Franc Adam Valvasor vsaj še spomladi 1658, saj naj bi po mitničarjevih besedah temu vse dotlej nenehno grozil.¹⁹⁸ Dejstvo, da na dva ukaza dvorne komore štiri leta sploh ni odgovoril, ga kaže kot precej samovoljnega in ponosnega človeka. Kot živ je izpričan še spomladi 1659, ko se je najverjetneje še vedno zadrževal na Gamberku.¹⁹⁹ Samo

iz vira druge roke vemo, da naj bi preminil marca 1663 v Celju,²⁰⁰ ko mu torej še ni bilo štirideset let. Kaj je tam počel, ostaja neznanka. Bržčas si je poiskal kakšno službo, potem ko je Karel izgubil Gamberk (1660).²⁰¹ Zdi se, da mu Celje kot domnevna zadnja življenjska postaja ni dolgo nudilo doma, če ni tam umrl sploh po naključju.²⁰² Vprašanje, kje vse se je torej zadrževal ta polihistorjev precej starejši polbrat in kaj je počel, še čaka na odgovor.²⁰³ Bržkone Janez Vajkard s Francem Adamom nikoli niti ni živel pod isto streho, razen občasno, kadar se je brat zadrževal na Mediji. Kot ni izključeno, da sta se vendarle srečevala in imela skupne interese. Za njuno družjenje sicer ni moglo biti prav veliko možnosti že zaradi starostne razlike in fizične oddaljenosti. Ko

1659, lahko razberemo iz drugega Textorjevega dopisa z dne 29. marca 1659 (StLA, IÖ HK, 1659–I–25, 6. 10. 1658, 29. 3. 1659).

²⁰⁰ Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 143. – Mrliška matica celjske mestne župnije za ta čas ni ohranjena (NŠAM, popis matičnih knjig; Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 58).

²⁰¹ Golec, *Valvasorjev izvor* (3. del), str. 47.

²⁰² V krstni matici celjske župnije ga namreč ne zasledimo ne kot očeta ne kot botra, glede na pojavljanje raznih deželnoknežjih in drugih uradnikov v knjigi pa bi ga skoraj lahko izločili tudi iz vrst uradnikov, vsaj tistih, ki v Celju niso službovali le kratek čas (NŠAM, Matične knjige, Celje–Sv. Danijel, R 1651–1667). Poročne matice iz tega časa ni (NŠAM, popis matičnih knjig; Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 58).

²⁰³ V oporoki njegove mačehe, polihistorjeve matere Ane Marije Valvasor, nastali leta 1657, njegovo ime pogrešamo, tako kot ni v njej omenjen starejši brat Karel (ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53). Odsotnost obeh je razumljiva glede na to, da Ana Marija ni bila njuna rodna mati, da sta bila tedaj oba že odrasla, Franc Adam star vsaj trideset let, in da z mačeho nista imela odprtega nobenega vprašanja glede dedovanja.

¹⁹³ Valvasor, *Die Ebre IX*, str. 109.

¹⁹⁴ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 149.

¹⁹⁵ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

¹⁹⁶ Prim. ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 892, sejni zapisniki 18, 1646–1660; šk. 894, sejni zapisniki 20, 1653–1659; šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673; šk. 896, sejni zapisniki 22, 1657–1662; šk. 897, sejni zapisniki 23, 1663–1665.

¹⁹⁷ Golec, *Valvasorjev izvor* (3. del), str. 47.

¹⁹⁸ StLA, IÖ HK, 1658–IV–32, 11. 4. 1658.

¹⁹⁹ Textorjev dopis z dne 6. oktobra 1658 pravi, da Franc Adam na dva ukaza štiri leta ni odgovoril. Da je bil živ še spomladi

je Franc Adam umrl, je bil tedaj še ne 22-letni Janez Vajkard že nekaj let zdoma.

Veliko več časa kot s svojima polbratoma je lahko polihistor v otroštvu in mladosti preživel z dvema polsestrama, vsaj z najmlajšo Marijo Klaro. O drugi, njegovi najstarejši polsestri **Mariji Doroteji** (* 1619–1626, † pred 1679), vemo zelo malo. Rodovno deblo v *Slavi* jo označuje kot pokojno, imenuje pa samo z drugim imenom Doroteja. Tako so jo klicali in je kot taka prvič izpričana leta 1639 v medijskem urbarju v zapisu o obutvi.²⁰⁴ Da je imela v resnici dve osebni imeni in da je skoraj gotovo odrasla, četudi je morda umrla mlada, priča zgolj skopa omemba v oporoki njene najmlajše prave sestre Marije Klare, napisana tik pred sestrično smrtjo leta 1679 v Kamniku. Neporočena Marija Klara je manjši del zapuščine namenila za svete maše zase in za tedaj že pokojno »gospodično sestro« Marijo Dorotejo.²⁰⁵ Navedba samskega stanu obeh sester v oporoki se ujema s podatki na rodovnem deblu, da se torej nista poročili in nista vstopili v samostan, kot je storila njuna sestra (Marija) Elizabeta. Najbolj logičen bi bil sklep, da je Marija Doroteja živela in umrla pri bližnjih sorodnikih. Pomenljiva je njena neomemba v oporoki mačehe Ane Marije leta 1657, še posebej, ker se je polihistorjeva mati v svoji zadnji volji spomnila drugih dveh pastork, klarise Marije Elizabete in najmlajše Marije Klare.²⁰⁶ Ta je za mačeho lepo skrbela med boleznijo in je tedaj prejkone stalno živela na Mediji. Dejstvo, da v oporoki ni tretje neporočene pastork Marije Doroteje, lahko kaže na dvoje. Tedaj bodisi ni bila več živa ali pa je prebivala kje drugje, morda pri družini brata Karla, in torej z mačeho ni bila toliko povezana.

Marijo Elizabeto (* 1624–1630, † ne pred 1689), ki jo s polnim dvojnimi imeni imenuje prav mačehina oporoka²⁰⁷ – na rodovnem deblu in v drugih virih je le Elizabeta – je Janez Vajkard nemara poznal najslabše od vseh svojih odraslih sorojencev. Ne vemo sicer, kdaj je postala redovnica klarisa v Mekinjah, a če je prestopila samostanske zidove zelo mlada – večina novink v 17. in 18. stoletju je bila sprejetih med 15. in 17. letom²⁰⁸ – je zelo mogoče, da se je polihistor ni niti spominjal iz časa, preden je postala nuna, pa tudi to ni izključeno, da je sploh nikoli v življenju ni videl. Leta 1639 je vsekakor še živela s starši in sorojenci na Mediji; oče jo v zapisu o izdatkih za obutev imenuje s slovenskim imenom Lizika (*Lisikha*).²⁰⁹ Ko pa ji je leta 1657 umirala mačeha in je imela okoli trideset let, je bila že redovnica v Mekinjah; mačeha ji je iz svoje zapuščine, enako kot sestri Mariji Klari, namenila sto kron.²¹⁰ O rodovnem življenju sestre Elizabete Valvasor imamo sicer malo podatkov. V znanih cerkvenih virih je prvič omenjena šele leta 1685 ob volitvah nove opatinje in nato še ob

volitvah spomladi 1689.²¹¹ Ko se leta 1728 začneja mekinjska mrliška knjiga, njenega imena v njej pričakovano ni, kajti bilo bi ji že okoli sto let.²¹² Iz oporoke njene sestre Marije Klare (1679) razberemo, da je morala biti Elizabeta dokaj petična redovnica, saj je sestri posodila sto goldinarjev. Deloma se je vzdrževala tudi iz vsakoletnega sestrinega prispevka desetih goldinarjev, ki ji je pripadal do smrti in ji ga je umirajoča Marija Klara v oporoki podvojila ter namenila Elizabeti še dvesto goldinarjev zapuščine.²¹³

Najmlajša polihistorjeva polsestra **Marija Klara** (* 1625–1632, † 1679), kakšnih devet do šestnajst let starejša od njega, je edina med sestrami Janeza Vajkarda, za katero vemo, da je z njim kot odrasla še vzdrževala stike. Potem ko jo leta 1657 srečamo na Mediji kot skrbno negovalko ob umirajoči mačehi in je zato dobila dediščno sto kron ter posebej še štiri krave in del hišne oprave,²¹⁴ je naslednje leto izpričana v domači župniji Vače v vlogi krstne botre kot »blagorodna gospodična« Ana Klara Valvasor.²¹⁵ Zatem se je očitno za nekaj časa preselila k bratu Karlu na Belnek, saj je leta 1669 omenjena kot krstna botra v moravški krstni matični knjigi.²¹⁶ Najpozneje v začetku sedemdesetih let pa se je ustalila v Kamniku, kjer jo spet srečujemo kot botro.²¹⁷ Kot je vidno iz oporoke, podpisane 29. aprila 1679 v mestu pod kamniškimi planinami,²¹⁸ je bila posebej navezana na Karlovo družino. Ne samo, da je brata imenovala za glavnega (univerzalnega) dediča in mu pred tem posodila veliko več denarja (1.733 goldinarjev) kot vsem svojim posojilojemalcem skupaj, ampak je vzela k sebi tudi Karlovo najmlajšo hčerko Evo Maksimilo (* 1668)²¹⁹ ter jo po lastnih besedah vzgojila, kot bi šlo za njenega lastnega otroka. V oporoki se je spomnila še svoje večletne služkinje, verjetno pa tako kot ob smrti tudi prej ni premogla lastne hiše. Ne samo v oporoki svoje matere, ampak tudi v zapisu lastne zadnje volje se Marija Klara Valvasor kaže kot srčna samska pastorka, sestra in teta. Precej obilno je namreč obdarovala omenjeno nečakinjo, še posebej sestro klariso Elizabeto v

²¹¹ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 44–45, 53; Koblar, *Drobtinice*, str. 67.

²¹² NŠAL, *ŽA Mekinje*, Matične knjige, M 1728–1784. Prim. Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 52, 53. – Umrlih klaris pred tem niso vpisovali v mrliške matice župnije Kamnik, v katero je njihov samostan spadal (NŠAL, *ŽA Kamnik*, Matične knjige, M 1671–1707, M 1707–1731).

²¹³ Gl. op. 205.

²¹⁴ Gl. op. 206.

²¹⁵ NŠAL, *ŽA Vače*, Matične knjige, R 1656–1665, s. p., 19. 10. 1658.

²¹⁶ Za botro je šla 15. februarja 1669 nezakonski deklici, krstna matica pa jo – očitno zaradi brata barona Karla – naslavlja z baronico: »Illma Domicella Clara Valvasorin Baronissa« (NŠAL, *ŽA Moravče*, Matične knjige, R 1668–1681, s. p.).

²¹⁷ V kamniških krstnih matičah je izpričana kot botra od leta 1671 do 1677 (NŠAL, *ŽA Kamnik*, Matične knjige, R 1662–1673, s. p., 4. 3. 1671; R 1673–1685, s. p., 1. 4. 1675, 15. 7. 1677).

²¹⁸ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679.

²¹⁹ Eva Maksimila, najmlajša hči Karla Valvasorja (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 109), je edina od njegovih otrok že prišla na svet z baronskim naslovom. Krščena je bila v ljubljanski stolnici 13. oktobra 1668 (NŠAL, *ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj*, Matične knjige R 1664–1669, pag. 143).

²⁰⁴ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

²⁰⁵ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–6, 29. 4. 1679.

²⁰⁶ Prav tam, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50, 52.

²⁰⁷ Prav tam.

²⁰⁸ Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 55.

²⁰⁹ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

²¹⁰ Gl. op. 206.

Mekinjah²²⁰ in tudi vse štiri polbrate. Pri tem ne gre prezreti, da so trije polbratje, Janez Ditrih, Janez Herbard in Volfgang Jernej, dobili vsak po sto goldinarjev, medtem ko je Janezu Vajkardu namenila manjši delež. Polihistor ji je namreč po zadolžnici dolgoval sto goldinarjev in šest kron skupaj z obrestmi. Vse kaže, da je pri dobri polsestri potrkal s prošnjo za »dediščino« še, ko je bila živa, on pa je denar nujno potreboval. V oporoki mu je celoten dolg izbrisala, a naj bi iz vsote plačal vsaj 50 maš za blagor njene duše.²²¹ Umirajoča je pokazala velikodušnost tudi do cerkvenih ustanov, med temi zlasti do kapele pri domačem medijskem gradu, v kateri naj bi iz njenega volila dvesto goldinarjev postavili oltar. Pri tem je zanimivo, da ni želela biti pokopana na Mediji, temveč v mekinjskem samostanu, morda iz praktičnih razlogov. Na priprošnjo sestre Elizabete, tamkajšnje redovnice, se ji je želja uresničila, in to že tri dni pozneje, 2. maja 1679.²²²

Zdi se, da se je Janez Vajkard bolje razumel s starejšim polbratom Karlom, novo glavo Valvasorjevega rodu, in s polsestro Marijo Klaro kakor z nekaterimi od svojih pravih odrastlih sorojencev. Tako bi vsaj lahko sodili ob dejstvu, da je na rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave* ni navedel zakonskih partnerjev najstarejšega brata in dveh sester, ki se niso poročili stanu primerno z osebami plemiškega rodu, in da je zamolčal tudi vse bratove otroke. Po vsej priliki so mu bili bližje nekaj let starejši brat Volfgang Kajetan, ki je zgodaj umrl, ter oba nekoliko mlajša brata, gospodar Medije Janez Herbard in duhovnik Volfgang Jernej. Zategadelj bomo naredili izjemo in dali pri obravnavi prednost omenjenim trem bratom, ki so imeli z Janezom Vajkardom več skupnega.

Volfgang Kajetan (* 1635–1638, † 1652–1657), kot ga poznamo iz zgodnejše omembe, ali Volf, kot mu pravi rodovno deblu v *Slavi*, je bil od polihistorja starejši tri do šest let, zato je utegnil biti mlajšemu bratu resnični ali od družine vsiljevani vzor. Iz njegovega življenja poznamo samo dva podatka. Prvi je omemba njegove dovilje (*Vrscha des Wolfflerle Amell*) 7. avgusta 1639,²²³ kar pomeni, da se je verjetneje rodil šele v letih 1637–1638 kakor leto ali dve prej. Edino pričevanje o poznejšem življenju Volfganga Kajetana je vpis njegovega polnega imena v sto let zatem sestavljeni seznam učencev latinske šole v Rušah, kjer ga najdemo kot novinca v letu 1652.²²⁴ Več kot upravičen je sklep, da je kmalu zatem

umrl, morda še v Rušah, morda na Mediji.²²⁵ Ko bi bil ob pisanju materine oporoke sredi leta 1657 še živ, bi ga umirajoča Ana Marija Valvasor brez vsakršnega dvoma vključila v svojo zadnjo voljo. Tako tudi, ko bi bila z njim v sporu, saj se je v oporoki na široko razgovorila o svojem najstarejšem sinu Janezu Ditrihu, ki ga je zaradi neposlušnosti doletelo razdedinjenje.²²⁶

Tri leta za Volfgangom Kajetanom je na latinski šoli v Rušah izprijčan tudi **Volfgang Jernej** (* 1646, † 1691–1692), eden od samo treh otrok Jerneja Valvasorja, za katere poznamo čas rojstva oziroma krsta. Krstili so ga 30. septembra 1646 v ljubljanski stolnici,²²⁷ potem ko sta med Janezom Vajkardom in njim prišla na svet dva otroka. Vpis v Ruško kroniko, na seznam novih učencev za leto 1655,²²⁸ je najzgodnejše pričevanje o tem, da je otrok preživel. Od vseh sorojencev kranjskega polihistorja je prav življenjska pot Volfganga Jerneja najboljše raziskana, in sicer po Radicevji zaslugi že od konca 19. stoletja,²²⁹ a ostaja nekaj vprašanj vse odtlej še vedno odprtih. Tako ne vemo, kje je študiral, potem ko je zapustil Ruše. Promoviral je pri 20-ih leta 1666 v Gradcu,²³⁰ nato pa spet ni znano, kdaj in kje je prejel kleriška posvečenja do vključno mašniškega.²³¹ Prvič ga kot duhovnika srečamo sredi sedemdesetih let (1675), ko je že upravljal beneficij v Marijini kapeli na Mediji in se je tam oziroma v bližini tudi zadrževal.²³² V skladu

1898 izpisal P. Radics in Volfgang Kajetana tudi identificiral kot brata Janeza Vajkarda (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja, Volf Kajetan). Ob zapisu v kroniki, da gre za poznejšega sekovskega kanonika, je Radics upravičeno postavil vprašaj (prav tam, izpiski). Volfgang Kajetan Valvasor namreč v resnici nikoli ni postal kanonik v Seckauu (dopis vodje graškega škofijskega arhiva dr. Aloisa Ruhrija avtorju 18. 1. 2012).

²²⁵ Mrliških matičnih knjig iz tega časa ni ne za župnijo Vače ne za župnijo Ruše (Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 507, 762).

²²⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V-3, 10. 6. 1657; prim. objavo: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50–51.

²²⁷ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 143.

²²⁸ ŽU Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 17v. Prim. Mlinarič, *Seznam imen*, str. 140; Radics, *Johann Weikhard*, str. 348.

²²⁹ Radics, *Valvasor-Studien XXVIII*, str. 347; *XXIX*, str. 355; *XXX*, str. 363; Radics, *Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem*, str. 110–113.

²³⁰ V promocijski knjigi graške jezuitske univerze je vpisan kot: »Wolfgangus Bartholomaeus Valvasor, Carniolus, Provincialis Labacensis« (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 218).

²³¹ Za zdaj vemo, da ni bil posvečen v Ljubljani, Gradcu, na Dunaju, v Vidmu in Zagrebu. Prim. NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 383, Ordinacijski zapisnik 1577–1824; DAG, XX–C–3, Ordinationsprotokoll 1633–1678; DAW, Ordinationsprotokoll 1638–1708; AAU, ACAU, busta 631, Ordinationi sacre 1646–1684; NAZ, Protocola Varia – Zapisnici različni, knj. Protokoli Br. 9a, Varia (knjiga ređenika 1668–1751).

²³² Na Mediji je 8. marca 1675 izstavil pobotnico tamkajšnjemu gospodarju, svojemu bratu Janezu Herbardu, s katero se je v celoti odpovedal dotedanjim obrestim na materino dediščino, ker mu je brat spregledal plačilo hrane za ves čas, ki ga je Volfgang Jernej prebil pri njem, in prav tako tudi (medijskemu beneficiatu) »gospodu« Sebastjanu Razboršku za čas od jurjevega 1674 do jurjevega 1675; poleg tega pa je omenjenemu duhovniku deloma že izplačal plačo (*die besoldung erlagt*)

²²⁰ Nečakinja Evi Maksimili so pripadle vse premičnine vključno z nakitom (razen enega prstana), brez nekaj predmetov, ki jih je umirajoča zapustila služkinji Maruški. Sestra Elizabeta je poleg sto goldinarjev, nekoč posojenih Mariji Klari, dobila še dodatnih dvesto, da bi v mekinjskem samostanu za sestro izposlovala zadnje počivališče. Vrhu tega ji je letni prispevek 10 goldinarjev, ki ji je pripadal do smrti, povečala na 20 goldinarjev.

²²¹ Zanimivo je dejstvo, da je Marija Klara v oporoki samo dva svoja brata naslovila kot barona, in to upravičeno brata Karla, polbrata Janeza Vajkarda pa neupravičeno.

²²² NŠAL, ZA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707, s. p. – V mrliški matici v tem času še ni navedb o starosti pokojnih; podatek bi znatno pripomogel k ugotovitvi vsaj približne letnice rojstva Marije Klare.

²²³ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

²²⁴ ŽU Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 14v; prim. Mlinarič, *Seznam imen*, str. 138. – Podatek je iz Ruške kronike že leta

z ustanovnimi določili beneficija iz leta 1650 je prevzel patronat nad to »svečno ustanovo« svojega očeta, vendar tako, da je beneficij oskrboval prek drugega, stalnega duhovnika. O takšni upravi govori polihistor še leta 1689 pri opisu Medije v XI. knjigi *Slave*. Po njegovih besedah je ustanova prešla z najstarejšega brata Karla na Volfganga Jerneja, ko je postal duhovnik,²³³ torej ne prej kot malo pred letom 1670, če je bil izjemoma posvečen pred dopolnjenim 24. letom. V škofijski službi mu je mogoče slediti šele od leta 1678, ko mu je bilo 32 let in je nastopil službo župnijskega vikarja v Sv. Vidu pri Planini na Štajerskem. Dve leti pozneje je odšel za vikarja v Mozirje, tam preživel epidemijo kuge (1682), nato pa devet ali deset let, od 1682 do 1691 ali 1692, kot župnik služboval v Žalcu. Materin sorodnik, polihistorjev dobri znanec Vid Kristof baron Rauber s Frankovskega, mu je medtem leta 1687 priskrbel še dodatno čast in dohodek s podelitvijo beneficija pri oltarju sv. Barbare in Marjete v ljubljanski stolnici.²³⁴ Valvasorjevo rodovno deblo v IX. knjigi *Slave* in opis Medije v XI. knjigi ga leta 1689 imenujeta župnik in komisar v Žalcu.²³⁵ V tej vlogi ga v žalskih krstnih maticah srečujemo do 14. septembra 1691, nakar naj bi se po Radicsu preselil v Ljubljano,

vendar ta podatek ni z ničimer potrjen.²³⁶ Wolfgang Jernej Valvasor je zanesljivo umrl pred 26. marcem naslednje leto, ko je bil na njegovo izpraznjeno beneficiatno mesto v ljubljanski stolnici umeščen Albert Ernest baron Rauber.²³⁷ Od Valvasorjeve smrti je moralo dotlej miniti vsaj že nekaj tednov, za kar govori dejstvo, da je novega beneficiata barona Rauberja prezentiral njegov oče Vid Kristof, ki je živel na daljnem Frankovskem.²³⁸ Prejkone se je žalski župnik Wolfgang Jernej Valvasor poslovil od tega sveta še pred koncem leta 1691, star 45 let, najverjetneje v Žalcu. V tamkajšnji mrliški matici je prav za ta čas daljša vrzel, v ljubljanski pa zapisa o njegovi smrti ni.²³⁹

Manj kot štirideset let je doživel **Janez Herbard** (* 1642–1645, † 1681), polihistorjev po času rojstva najbližji brat, od njega morda mlajši samo kakšno leto, če je prišel na svet kot dvojček skupaj s sestro Rozalijo Konstancijo. Tako kot Janez Vajkard se je šolal pri ljubljanskih jezuitih, saj ga 8. septembra 1662, ko je bil sprejet v kongregacijo Marije Vnebovzete, najdemo v zadnjem, šestem razredu jezuitske gimnazije (*Rbetores*).²⁴⁰ Skoraj gotovo je celotno šolanje končal v kranjski prestolnici, kajti njegovo ime pogrešamo tako na latinski šoli v Rušah, kjer je imel starejšega in mlajšega brata, kot v Gradcu, kjer je študiral najstarejši pravi brat Janez Ditrih.²⁴¹ Glede na to, da je očitno končal gimnazijo tri leta za Janezom Vajkardom, se je najverjetneje rodil leta 1644, če se je seveda na gimnazijo vpisal pri 12-ih, tako kot po vsem sodeč starejši brat.

Kaj je Janez Herbard počel po končanem šolanju, ne vemo. Bržkone se je odpravil na mladostno potovanje,

(ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica 8. 3. 1675). Naslednje leto, 20. maja 1676, je Wolfgang Jernej s pobotnico potrdil, da mu je brat plačal zakupnino za (hubo) na Kopravnici (*dem Pstant von der Khapräinitz*) od jurjevega 1675 do istega dne leta 1676 (prav tam, pobotnica 20. 5. 1676; huba na Kopravnici je navedena v ustanovni listini za beneficij, ki pravi, da je ležala tik ob medijskem grajskem polju (prepis listine z dne 2. avgusta 1650, nastal leta 1753: ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 237, RDA, L 242, No. 12; prim. tudi Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165). Na Mediji se je Wolfgang Jernej zadrževal tudi 30. marca 1678, ko je bratu izdal odpovedno pismo za prejeto dediščino po sestri Ani Katarini (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica 30. 3. 1678), ko pa mu je brat naslednje leto plačal zakupnino za hubo na Kopravnici, je pobotnica datirana na Vačah (prav tam, 20. 8. 1679).

²³³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 165. – Iz leta 1684 poznamo kratko poročilo Volfganga Jerneja o upravljanju beneficija po kaplanu (NŠAL, NŠAL 100, KAL, fasc. 49/22, Y Valvasorjev beneficij, 9. 10. 1684).

²³⁴ O življenjski poti Jerneja Volfganga Valvasorja: Radics, Valvasor-Studien XXVIII, str. 347; XXIX, str. 355; XXX, str. 363; Radics, Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem, str. 110–113 (v prispevku, prevodu iz nemščine, se je pripetila tudi vsebinska napaka: krajevno ime Prassberg je prevedeno kot Braslovče namesto kot Mozirje). Podatki o beneficiju v ljubljanski stolnici so v obeh prispevkih povzeti po: Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 760. Ohranjen je reverz Volfganga Jerneja ob prevzemu beneficija 19. marca 1687, ki vsebuje beneficijatove obveznosti in spričuje, da je Valvasorja na to mesto prezentiral Vid (Kristof) baron Rauber (NŠAL, NŠAL 1, SAL I, fasc. 35, Spisi I, 35/16, 19. 3. 1687). Istega dne je Wolfgang Jernej v ljubljanskih škofijskih protokolih, v zapisu o umestitvi, označen kot baron in kot (župnijski) vikar v Žalcu (NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 9, protokoli 15, 1687, pag. 65). Oznaka baron ni upravičena in tudi sam se v reverzu ni tako podpisal. – Kot je pokazal novičen pregled matičnih knjig župnije Žalec, je župnik Valvasor krščeval zelo redko: prvič je kot krstitelj vpisan 8. avgusta 1682, zadnjič pa 14. septembra 1691; nasledil ga je Franc Sigmund pl. Apfalter, ki je kot krstitelj prvokrat izpričan 7. septembra 1692 (ŽU Žalec, krstni matični knjigi 1661–1683 in 1684–1702, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696).

²³⁵ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109; *XI*, str. 165.

²³⁶ Radics, Valvasor-Studien XXX, str. 363; Radics, Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem, str. 113. – Radicsovi izpiski ne ponujajo nobene opore za ugotavljanje nadaljnje življenjske poti Volfganga Jerneja (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 7, mapa XXVIII, G Bratje in sestre Janeza Vajkarda Valvasorja, Volf Jernej).

²³⁷ NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 10, protokoli 17, 1692–1693, pag. 58–59.

²³⁸ V zapisu o umestitvi 26. marca 1692 je novi beneficiat prvič imenovan le kot Albert Ernest, drugič pa še z imenom Etelij Anton in obkrat z baronskim naslovom »de Steinhart« (gl. prejšnjo opombo). Gre za tedaj komaj dobrih 13 let starega sina Vida Kristofa barona Rauberja s Steinharta na Frankovskem, rojenega 24. decembra 1678. O njem, njegovem očetu in sorojencih se je Valvasor razpisal pri opisu Kravjeka v XI. knjigi *Slave* (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 636–637).

²³⁹ V žalski mrliški matici je vrzel od 29. junija 1685 do 10. avgusta 1692 (ŽU Žalec, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696). Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735; za Kranjsko prim. še: Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel – Krain*. – Posmrtno ostanke Volfganga Jerneja Valvasorja so precej verjetno prenesli na Medijo in jih tam pokopali brez vpisa v mrliško matično župnije Vače, kar pri članih Valvasorjeve rodbine ni bil edini primer. Med letoma 1687 in 1708 je denimo vpisan le en pokop na Mediji, od leta 1725 do 1741 pa niti eden (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 103–104). – Wolfgang Jernej je vsekakor umrl, saj bi v nasprotnem moral biti v ljubljanskih škofijskih protokolih zapis o njegovi resignaciji na mesto beneficiata (prim. NŠAL, NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 9, protokoli 15a, 1688–1689; šk. 10, protokoli 16, 1690–1691; protokoli 17, 1692–1693).

²⁴⁰ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 244.

²⁴¹ ŽU Ruše, Notata Rastensia etc.; prim. Mlinarič, Seznam imen; Andritsch, *Die Matrikeln. Band 2*.

morda za nekaj časa celo skupaj z Janezom Vajkardom. Kot smo videli, je leta 1669 ali 1670 od polbrata Karla odkupil domačo Medijo in tu je nato gospodaril kot družinski oče do smrti že dobro desetletje pozneje. Na družino je začel intenzivneje misliti, ko je v drugi polovici šestdesetih let dosegel polnoletnost. Poročen je bil dvakrat, njegovih šest otrok iz obeh zakonov – trije sinovi in tri hčerke, na rodovnem deblu v *Slavi* (1689) vsi navedeni kot živi²⁴² – pa daje vtis, da je novi medijski gospod zasnovan trden rod. Prvič se je oženil z Marijo Magdaleno pl. Rezenheim nedolgo pred 31. majem 1671, skoraj brez dvoma v Kranju.²⁴³ Njegova mlada nevesta se je tam rodila še brez plemiškega predikata in bila krščena 29. junija 1654. Na svet je prišla kot hči cesarskega nakladnika (mitničarja) Sebastjana Rezeta (Rece) in njegove žene Marije Cecilije, rojene Krazenbach.²⁴⁴ Poplemenitenje in naslov pl. Rezenheim naj bi prejel že Sebastjanov oče Simon Reze, prav tako nakladnik v Kranju,²⁴⁵ a raba takšnega predikata ni izpričana

pred letom 1660, ko je bilo Mariji Magdaleni šest let in je njen oče Sebastjan Reze dobil za ves svoj rod pravico izpustiti iz naslova prvotni priimek Reze ter postati samo »von Rezenhaimb«.²⁴⁶ Po imenjski knjigi ni nikoli premogel kakšne omembe vredne svobodne posesti, ampak le krpico v bližini Kranja,²⁴⁷ in njegova rodbina tudi ni dobila kranjskega deželanstva.²⁴⁸ Sicer pa je obračal znatne denarje, saj je hči Marija Magdalena, omožena Valvasor, dobila za doto in drugo dediščino kar 8.000 goldinarjev,²⁴⁹ vsoto, ki je šla po večini, če ne v celoti za zetov odkup Medije od polbrata Karla Valvasorja. Rezenheimovo bogastvo je zadoščalo za poroko vseh treh hčera s plemiči, dveh celo z baronoma.²⁵⁰ Janez Herbard Valvasor je šel po nevesto v Kranj, ko je bilo dekletu v 17. letu, on pa od nje približno deset let starejši.²⁵¹ Kot no-

²⁴² Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

²⁴³ O poroki z njo in njenih starših gl. Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145. – 31. maj 1671 je datum, ko je Marija Magdalena Valvasor izpričana na Vačah kot krstna botra (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, R 1666–1672). V zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda je njun poročni dogovor žal naveden brez datacije (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 14/Nr. 36). V poročnih matičnih knjigah župnij Vače in Ljubljana–Sv. Nikolaj njune poroke ni (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, P 1667–1685; ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682), poročne matice župnije Kranj pa se začenjajo šele leta 1715 (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 44).

²⁴⁴ Pred njo se je zakoncema rodil sin Franc Sebastjan, krščen 11. januarja 1648, ko je oče Sebastjan tudi izrecno naveden kot cesarski prejemnik, *Sacrae Caesareae Maie. Einnember*, devet let za Marijo Magdaleno pa hči Marija Renata, krščena 27. maja 1663, pri čemer je očetov priimek zapisan že kot *von Rezenhaimb* (NŠAL, ZA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 70v; R 1652–1676, pag. 11, 87). Kot priča njegova oporoka, datirana v Kranju 20. septembra 1679, je imel tri hčerke: Marijo Magdaleno Valvasor, Marijo Barbaro baronico Zetscher in Katarino Elizabeto baronico Egkh (ARS, AS 308, Testamenti, III. serija, fasc. R 1–274, testament R–14, 20. 9. 1679), vendar drugi dve nista bili krščeni v Kranju. Svojo ženo Marijo Cecilijo imenuje v zadnji volji kot rojeno »von Khrazenbach«, njen dekliški priimek pa v plemiški obliki »von Krazenbach« piše tudi Witting v svojih obravnavah rodbin Valvasor in Zetscher (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145; (1895), str. 263). Priimek sicer ni potrjen kot plemiški in ga v maticah župnije Kranj ne srečamo (prim. NŠAL, ZA Kranj, Matične knjige, Rep R 1640–1731); prejkone je bila Marija Cecilija doma iz Postojne, pri opisu katere Valvasor v XI. knjigi *Slave* med lepimi hišami omenja Khratzenbachovo, ki pa je bila leta 1689 že v rokah drugega lastnika (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 6). Omeniti kaže, da je bila Rezenheimova hči Marija Barbara poročena s Francem Engelbertom baronom Zetscherjem (Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1895), str. 263). Zakonca sta bila dobra znanca polihistorja Janeza Vajkarda in tako je šla Marija Barbara za krstno botro njegovemu najmlajšemu, že v Krškem rojenemu sinu, ki je dobil ime po baronu Francu Engelbertu (Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 329). Sebastjan pl. Rezenheim se v oporoki naslavlja kot cesarsko-kraljevi nakladnik ter deželnostanovski prejemnik nove naklade in sredstvenine v Kranju; očeta Simona omenja kot svojega predhodnika na mestu nakladnika (ARS, AS 308, Testamenti, III. serija, fasc. R 1–274, R–14, 20. 9. 1679).

²⁴⁵ Po J. Zontarju je bil Simon Reze nakladnik v letih 1628–1646, Sebastjan pa v obdobju 1646–1680; kot tretjega Rezeta

navaja Mihaela, v letih 1661/2 mestnega sodnika (Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 208). Meščan Mihael Reze, katerega stopnja sorodstva s Sebastjanom ostaja neznan, je svojim otrokom, ki so se mu rojevali do leta 1646, izbiral krstne botre med višjimi duhovniki in plemiči, ko pa je leta 1685 umrl, ga niso pokopali s plemiškim predikatom pl. Rezenheim, temveč kot 80-letnega odvoledlega mestnega svētika Rezeta (NŠAL, ZA Kranj, Matične knjige, R 1639–1651, fol. 9, 30v, 47, 64; M 1681–1733, pag. 32). Sebastjan je potrjeno prebival v Kranju že pred poroko, saj se mu je tam leta 1641 rodil nezakonski sin (prav tam, fol. 15).

²⁴⁶ Frank, *Standeserhebungen. 4. Band*, str. 167.

²⁴⁷ V kranjsko imenjsko knjigo so šele leta 1661 vpisali Rezenheimovo prav majhno imenjsko rento manj kot pol goldinarja za neko njivo: »Herr Sebastian von Rezenhaimb wegen eines Ackhers« (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1661), pag. 134). V naslednji imenjski knjigi je vpis leta 1709, da so njivo prepisali na podložnika z Orehka pri Kranju (prav tam, št. 6 (1662–1756), pag. 286). Podatek o kupcu je bil ključen za iskanje Rezenheimov na območju Kranja in za njihovo izsleditev.

²⁴⁸ Prim. seznam deželanskih rodbin v: Schiviz von Schivizhofen, *Der Adel – Krain*, str. 499. – V *Slavi vojvodine Kranjske* je Rezenheimova rodbina omenjena samo enkrat, nikoli kot posestniki kakšnega gradu. Našteta je med nižjimi plemiški rodbinami, »katerih del ima na Kranjskem posestva, del v deželi stalno živi, rekatere pa so že izumrle ali so se iz dežele izselile« (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 118: von Retzenheim). Rodbine na Kranjskem ne srečamo med lastniki gradov (prim. Smole, *Graščine*), priimek »Reze von Rezenheim« pa je pozneje, konec 17. stoletja, izpričan v Gradcu (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*, str. 137, 138, 195).

²⁴⁹ O tem govori poravnalna in zamenjalna pogodba med Valvasorji iz leta 1683, in sicer kot o terjatvi otrok Janeza Herbarda Valvasorja iz prvega zakona (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). V Rezenheimovi oporoki je omenjena enaka dota hčerki Katarini Elizabeti, poročeni baronici Egkh (ARS, AS 308, Testamenti III. serija, fasc. R 1–274, R–14, 20. 9. 1679).

²⁵⁰ Gl. op. 244.

²⁵¹ Posredni dokaz, da je družina Sebastjana pl. Rezenheima ostala v Kranju, sta dve njegovi tamkajšnji pobožni ustanovi iz druge polovice 17. stoletja ter dolg mestu v višini 1.000 goldinarjev, izpričan leta 1690 (Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 204, 205). Sebastjan je najverjetneje umrl leta 1680, ko naj bi po Žontarju prenehala njegova nakladniška služba (prav tam, str. 208). V prvi mrliški matici, ki se začinja naslednje leto, ni namreč ne njegove ne žene smrti (NŠAL, ZA Kranj, Matične knjige, Rep M 1681–1779, M 1681–1733), v zamenjalni pogodbi Valvasorjev z datumom 13. januar 1683 pa je naveden kot že pokojni (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683). Vse naštetu se uje-

vopečeni medijski gospod jo je pripeljal na domači grad, kjer je bolehnna Marija Magdalena narekovala oporoko že 24. januarja 1672, ko še ni imela otrok in se ji je bližal porod.²⁵² Po rodovniku v *Slavi* je svojemu možu povila dva otroka.²⁵³ Če sta se rodila kot dvojčka, bi njuna mati lahko preminila še isto leto 1672, morda na porodu, lahko pa bi živela še kakšni dve leti.²⁵⁴ Najpozneje jeseni 1675 se je namreč vdovec Janez Herbard vnovič oženil,²⁵⁵ tokrat s plemenitejšo mladenko iz baronske rodovine, z **Marijo Salomo baronico Moscon**.²⁵⁶ Njeno sestro Ano Marijo je malo pred njim (1673) vzel za ženo njegov završki mrzli nečak Adam Sigfrid baron Valvasor,²⁵⁷ tako da so bili Mosconi zdaj v ožjem sorodstvu z obema Valvasorjevima rodbinskima vejama. Nova medijska nevesta je prihajala z gradu Jablje pri Trzinu, kjer se je najverjetneje tudi rodila, in sicer staršema Janezu Krstniku baronu Mosconu in Mariji Sidoniji, rojeni pl. Rasp, ki je možu prinesla Jablje v zakon.²⁵⁸ Janez Kr-

stnik pa je bil vnuk leta 1617 pobaronjenega Inocenca Moscona,²⁵⁹ ki so ga starejše generacije Valvasorjev še dobro pominile. Inocenc je bil namreč nečak prvega Valvasorja v deželi, Janeza Krstnika († 1581), brez katerega ne bi bilo rodbine kranjskih Valvasorjev, saj je polihistorjev ded Hieronim v celoti dolgoval socialni vzpon temu svojemu dobrotniku.

Marija Saloma je svojemu možu rodila pet otrok, najbrž vse na Mediji, tako da je skupno število otrok Janeza Herbarda Valvasorja znašalo vsaj sedem ali najmanj enega več, kot jih navaja rodovno deblo v *Slavi*.²⁶⁰ Prav na dan, ko so krstili njegovega zadnjega sina, 16. aprila 1681, je medijski gospod Janez Herbard Valvasor zatisnil oči,²⁶¹ star manj kot štirideset let. O njegovih interesih in drugih dejavnostih vemo zelo malo, vsaj v nečem pa se zdi podoben Janezu Vajkardu. Ni ga namreč posebej mikalo javno življenje. O kakšnih funkcijah Janeza Herbarda Valvasorja v stanovski upravi ni prav nobenih poročil.²⁶² Ko bi bil prislednik ograjnega sodišča kakor več drugih Valvasorjev, Janez Vajkard tega ne bi pozabil navesti na rodovnem deblu Valvasorjev v IX. knjigi *Slave*, kot je to storil za vse druge sorodnike.²⁶³ Tudi na deželnem zboru se je Janez Herbard prvič pojavil šele leta 1673, pozneje kot iz dežele dolgo odsotni brat Janez Vajkard, čeprav je bil tedaj že kakšna tri leta medijski gospod.²⁶⁴ Pogosteje se je stanovskih zasedanj udeleževal šele proti koncu življenja,²⁶⁵ ko so zaradi dveh

ma z dejstvom, da ima Rezenheimova oporoka, sestavljena v Kranju, datum 20. september 1679; v njej govori o ženi Mariji Ceciliji kot o še živi, o sebi pa pravi, da je dosegel precej visoko starost (ARS, AS 308, Testamenti, III. serija, fasc. R 1–274, R–14, 20. 9. 1679).

²⁵² ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–4, 24. 1. 1672.

²⁵³ Otroka sta navedena kot Ana in Maksimilijan (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109). Prejkone sta bila dvojčka ali rojena tesno drug za drugim. Ko so namreč 20. oktobra 1717 na Mediji pokopali Jurija Maksimilijana, mu daje mrliška matica 45 let, kar pomeni, da bi se moral roditi leta 1672 (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.).

²⁵⁴ Njena oporoka in inventar njene zapuščine sta v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda navedena brez datacije (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 7/Nr. 12, 16/Nr. 45).

²⁵⁵ Gl. op. 107.

²⁵⁶ O starših prim. Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145.

²⁵⁷ Adam Sigfrid Valvasor in Ana Marija Moscon sta se poročila 30. januarja 1673 v Mengšu, v mengeški poročni matici pa pogrešamo poroko Janeza Herbarda Valvasorja in Marije Salome Moscon (NSAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, P 1669–1702, s. p.). Zaman jo iščemo tudi v ljubljanski poročni matici (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1651–1682). Ni izključeno, da se je Janez Herbard oženil v domači grajski kapeli na Mediji. V takem primeru poroke prav zato niso vpisali v poročno matico župnije Vače (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1667–1685), kot vse do leta 1677 v tamkajšnje krsne matice niso vpisovali medijskih krstov (Golec, Valvasorjev izvor (3. del), str. 96–97).

²⁵⁸ O njenem izvoru govori najbolj neposredno regist poravnave za materino dediščino, ki sta jo hčerki sklenili 1. februarja 1678 z očetom Janezom Krstnikom baronom Mosconom (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, lit. G–67, 5. 9. 1713, pag. 2/Nr. 7). – O Mosconovi družini gl. zlasti Lukantschitschevo genealoško zbirko (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I/44r, fol. 113). Prim. Witting, *Beiträge zur Genealogie* (1894), str. 145. – Marija Saloma je verjetno prišla na svet med letoma 1650 in 1655, ko v vrsti krstnih matic mengeške župnije zija vrzel (prim. prejšnjo in poznejšo krsno matico: NSAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, R 1643–1650, R 1655–1668); od krstov njenih sorojencev je v Mengšu vpisan samo krst sestre Eve Maksimile 7. novembra 1655, v Ljubljani pa Marije Ane 2. marca 1648 in Janeza Herbarda 7. februarja 1653 (NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1643–1653, pag. 191; R 1653–1664, pag. 4). Prav mogoče je, da njenega krsta v Mengšu preprosto niso vpisali, ker je bila krščena na gradu Jablje. – O lastnikih gradu Jablje: Šmole, *Graščine*, str. 196.

²⁵⁹ O pobaronjenju: Frank, *Standeserhebungen. 3. Band*, str. 262.

²⁶⁰ Kot je že znano, najdemo vpise krstov Valvasorjevih otrok v krsni matici župnije Vače šele od četrtega otroka dalje, *Franca Jožefa*, krščenega 5. decembra 1677 (NSAL, ŽA Vače, Matične knjige, R 1673–1689, s. p.), ki ga rodovno deblo v *Slavi* pomotoma imenuje Jošt (*Jobst*), klicali pa so ga Jožef. Sledijo *Marija Eleonora*, krščena 4. januarja 1679, in dva *Franca Erazma*, prvi krščen 24. januarja 1680, in drugi 16. aprila 1681. Rodovno deblo pozna samo enega, in sicer kot Franca (Franciscus). Iz krstnih matic niso znani prvi trije otroci: *Ana Marija* (* 1672–74) in *Jurij Maksimilijan* (* 1672–74), oba iz prvega zakona, ter *Marija Ana* (* ok. 1675), navedeni v rodovniku kot Ana, Maksimilijan in Marija. Vaške krsne matice dajejo torej vtis, da se je družina Janeza Herbarda Valvasorja od nekd priselila med rojstvom tretjega in četrtega otroka, vendar ni za takšno domnevo nobene podlage. Glede na to, da starejši otroci niso bili krščeni v Ljubljani (prim. NSAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1669–1678) in da je njihova mati Marija Magdalena v visoki nosečnosti 24. januarja 1672 narekovala oporoko na Mediji (gl. op. 252), ne gre dvomiti, da je prvega otroka ali dvojčka tam tudi rodila. Enako velja za prvorojenko iz drugega zakona, Marijo Ano.

²⁶¹ Smrt Janeza Herbarda je vpisana v krsno matico župnije Vače kot »spomina vreden dogodek« pri krstu njegovega najmlajšega otroka (gl. prejšnjo opombo).

²⁶² O funkcijah molči tudi pokojnikova naslovitev v njegovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 1). – Leta 1679 se je sicer dal začasno vpreči v funkcijo vodje kužne zapore na Trojanah, ker je pač bival blizu (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 901, sejni zapisniki 27, 1671–1680, fol. 345v–346, 370; prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 339).

²⁶³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – Kot prislednika deželne pravde ga zmotno navaja Radics (Radics, *Johann Weikhard*, str. 339).

²⁶⁴ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 97v, 24. 7. 1673; fol. 162, 5. 3. 1674; šk. 898, sejni zapisniki 24, 1665–1674, fol. 351, 5. 3. 1674.

²⁶⁵ Prav tam, šk. 902, sejni zapisniki 28, 1676–1679, fol. 57v, 8.

drugih Valvasorjev, polbrata Karla in mrzlega nečaka Adama Sigfrida, dvakrat pomotoma še njega označili kot barona (1678 in 1680).²⁶⁶ Po udeležbi na zasedanjih je za njima sicer močno zaostajal, a na drugi strani je v deželnozborskih klopeh vendarle sedel precej pogostejše od Janeza Vajkarda. Morda ga je podobno kot brata privlačila vojska, a ni znano, da bi se udeleževal kakšnih bojov ali pohodov. Skupaj z Janezom Vajkardom je leta 1671 postal pripadnik deželne konjenice in s tem do smrti ostal prejemnik čakarine.²⁶⁷ Sicer pa je bil sodeč po zapuščinskem inventarju po nečem zelo drugačen od Janeza Vajkarda. Inventurni komisarji niso namreč v njegovi zapuščini popisali niti ene knjige. Kolikor se jih je na Mediji nabralo v prejšnjih dveh rodovih, so jih družinski člani očitno raznesli, največ verjetno Karel, ko je grad prodal Janezu Herbardu. Gledano celoto, vejeta iz inventarja precejšnja skromnost in zmernost. Nekoliko drugačno podobo ponuja le popis slik, ki so jih našteji več kot trideset.²⁶⁸

V času, ko je Janez Herbard gospodaril na Mediji, daje kranjska imenjska knjiga vtis, da je šlo njegovo gospodarstvo samo navzgor. Imenjska renta se je z dokupi povzpela z malo več kot 47 goldinarjev na blizu 76 goldinarjev.²⁶⁹ Toda videz, ki ga je daje omenjeni vir, je zavajajoč. Zgodnja smrt Janeza Herbarda je namreč marsikaj postavila na glavo. Utegnila je biti povsem nepričakovana ali pa Janez Herbard vsaj ni dolgo bolehal.²⁷⁰ Razmere na Mediji so se z njegovim odhodom v večnost močno spremenile. Vdova Marija Saloma je z otroki iz obeh moževih zakonov le še krajši čas ostala na Mediji. Ko se je izkazalo, da je njen mož zapustil več dolgov, kot je bilo vredno njegovo premoženje, ji slej ko prej ne bi preostalo drugega kakor medijsko posest z gradom prodati. Da pa Medija ne bi prišla v tuje roke, so v Valvasorjevi rodbini sklenili dogovor, kako poma-

gati mladi vdovi in vse zadeve urediti znotraj domače hiše. Tudi pokojnikove dolgove so namreč skoraj v celoti predstavljale obveznosti do družinskih članov, sicer pa daleč največ do otrok iz prvega zakona in do nekdanjega tasta pl. Rezenheima.²⁷¹ Celotni dolg je presegal 12.000 goldinarjev, medtem ko so Medijo s pripadajočo posestjo ocenili na (samo) 16.522 goldinarjev. Valvasorji so sedli skupaj in se pod vodstvom pokojnikovega polbrata Karla kot najstarejšega in najvplivnejšega rodbinskega člana dogovorili, da bo obveznosti Janeza Herbarda poravnal njegov mrzli nečak Adam Sigfrid baron Valvasor z Zavrha (1649–1699), sin že dolgo pokojnega bratranca Janeza Krstnika (ok. 1613/15–1650). Adam Sigfrid je bil za povrh poročen z Marijo Ano baronico Moscon, sestro ovdovele medijske graščakinje Marije Salome, tako da ga je z medijskim grajskim parom vezalo dvojno sorodstvo. Valvasorji so tako 13. januarja 1683 v Ljubljani podpisali poravnalno in zamenjalno pogodbo, s katero so izvedli »zgodovinsko rošado« – zamenjavo Medije v rokah Jernejeve rodbinske veje za dvorec Zavrh v lasti Adamove veje. Završki gospod Adam Sigfrid je svoj podedovani Zavrh, ocenjen na 11.700 goldinarjev kranjske veljave, odstopil Francu Engelbrehtu baronu Zetschkerju, varuhu mladoletnih otrok pokojnega Janeza Herbarda iz njegovega prvega zakona s pl. Rezenheimovo. S tem je poplačal 9.403 goldinarjev, kolikor je Janez Herbard dolgoval otrokoma iz naslova dediščine po materi in dedu, 2.300 goldinarjev pa mu je varuh ostal dolžan. Vdova Marija Saloma se je morala zadovoljiti z razliko do skupne vrednosti Medije, kar je pomenilo, da bo svak Adam Sigfrid poravnal druge dolgove njenega moža in da vdova obdrži tisto posest, ki jo je prej kupila izključno s svojo dediščino.²⁷² Iz imenjske knjige je razvidno zgolj to, da je Marija Saloma ob poravnavi leta 1683 obdržala 16 hub ali dobrih 22 goldinarjev imenjske rente, torej tisto, kar je kupila s svojim denarjem. Glavnino, nekaj več kot 52 goldinarjev z 32 hubami, so prepisali novemu medijskemu gospodu baronu Adamu Sigfridu.²⁷³ Janez Vajkard je v XI. knjigi *Slave* pri Zavrhu zapisal, da je Adam Sigfrid svoj podedovani grad »približno pred šestimi leti« zamenjal za Medijo »z otroki mojega pokojnega brata Janeza Herbarda«, ni pa povedal, da so bili to otroci oziroma dva otroka iz bratovega prvega zakona.²⁷⁴ Pri opisu Medije je še razkril, da je kupec baron Adam Sigfrid »naš bratranec« (*unser Vetter*) – dejansko je bil bratrančev sin – in da je »k tej zamenjavi dodal nekaj denarja«. Ker v zamenjalni pogodbi ni govor o nobenem dodanem denarju, je torej navedbo v *Slavi* treba razumeti med vrsticami, in sicer, da je šlo za poravnavo dolgov.

Na Mediji je torej leta 1683 zagospodarila Ada-

2. 1677; šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 93v, 15. 6. 1678; fol. 118v, 17. 10. 1678; fol. 157v, 9. 3. 1679; fol. 163, 10. 3. 1679; fol. 200, 10. 1. 1680; fol. 264, 3. 2. 1681; šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 7, 17. 10. 1678; fol. 64, 9. 2. 1679; fol. 70v, 10. 3. 1679; fol. 125, 10. 1. 1680; fol. 133, 21. 2. 1680; fol. 141, 22. 2. 1680; fol. 205v, 3. 2. 1681; fol. 217, 4. 2. 1681.

²⁶⁶ Ko so ga prvič označili kot barona, je na seznamu naveden precej spodaj, vendar so bili tedaj baroni pomešani z drugimi plemiči; ob drugi navedbi je zlezel višje, k samim baronom (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 7, 17. 10. 1678, fol. 125, 10. 1. 1680).

²⁶⁷ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 895, sejni zapisniki 21, 1654–1673, fol. 279v, 9. 10. 1671; šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 25, 9. 10. 1671. – Leta 1676 je prosil deželne stanove, naj mu čakarino odštejejo od davčnih zaostankov (prav tam, šk. 902, sejni zapisniki 28, 1676–1679, fol. 252, 4. 7. 1676). – Dva meseca po njegovi smrti so deželni stanovi podelili izpraznjeno mesto v deželni konjenici njegovemu mrzlemu nečaku Adamu Sigfridu baronu Valvasorju iz Adamove rodbinske veje (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 307v, 13. 6. 1681).

²⁶⁸ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681.

²⁶⁹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 100.

²⁷⁰ Udeležil se je namreč še deželnega zbora 3. in 4. februarja 1681 (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 903, sejni zapisniki 29, 1677–1682, fol. 264, 3. 2. 1681; šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 205v, 217).

²⁷¹ Gl. op. 27.

²⁷² ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683. – V dogovoru z novim medijskim gospodom je bila Marija Saloma dolžna Medijo prepustiti svaku do jurjevega istega leta 1683, pri čemer je smela z gradu odnesti glavnino premičnin (razen slik, predmetov moževe prve žene in večjega dela živine).

²⁷³ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 100.

²⁷⁴ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 399.

²⁷⁵ Prav tam, str. 165.

mova rodbinska veja Valvasorjev, Zavrh pa je pripadel otrokoma polihistorjevega brata Janeza Herbarda iz njegovega prvega zakona. K sebi ju je vzel varuh Franc Engelbreht baron Zetschker, saj sta imela šele okoli deset let in se nista mogla sama naseliti v Zavrhu, kaj šele tam gospodariti. Jurija Maksimilijana najdemo v Zavrhu šele dobro desetletje pozneje, ko se je poročil (1696),²⁷⁶ njegovo sestro Ano Marijo pa tri leta prej, tedaj staro okoli dvajset let.²⁷⁷ Pred tem, še za življenja strica Janeza Vajkarda, je Jurij Maksimilijan končal ljubljansko gimnazijo.²⁷⁸

Njegova mačeha, vdova Marija Saloma, rojena baronica Moscon, je morala po pogodbi do jurjevega 1683 prepustiti Medijo svojemu svaku iz Adamove rodbinske veje Valvasorjev. Le ugibamo lahko, kam se je z majhnimi otroki zatekla prvo leto oziroma ali je smela začasno ostati na Mediji. Dvorec Sela pri Šmartnem pri Litiji je namreč kupila šele spomladi 1684, in sicer za 6.000 goldinarjev deželne veljave. Vdovin novi dom je stal zelo blizu Bogenšperka, na katerem je gospodaril njen drugi svak polihistor Janez Vajkard. Nedvomno je prav on pomagal svoji svakinji pri izbiri in nakupu nadomestnega domovanja. Ni naključje, da so kupoprodajno pogodbo podpisali na njegovem Bogenšperku, polihistor pa je na njej podpisan kot prva od treh prič.²⁷⁹ Nakup Sel je bil za vdovo tem prikladnejši, ker je na tleh šmarske župnije ležal tudi del njene posesti, ki jo je obdržala po izgubi Medije.²⁸⁰ Vedenje o selitvi Marije Salome v Sela med

drugim dolgujemo polihistorju, ki je bil torej o zadevi več kot dobro poučen.²⁸¹ V naslednjih treh letih se je Marija Saloma še dvakrat poročila, prvič v letih 1684–1686 z Janezom Vajkardom pl. Semeničem in nato leta 1687 kot dvakratna vdova z Volfom Albrehtom Schwabom pl. Lichtenbergom, obakrat z revnima pripadnikoma nižjega plemstva.²⁸² Glede na to, da je bil prvi verjetno doma nedaleč od Sel, drugi pa potrjeno z enega sosednjih gradičev, ju je Valvasor, ki je tedaj že dobro stoletje živel na Bogenšperku, poznal od prej. Bil je nemara celo posrednik pri obeh porokah svoje ovdovele svakinje. Po njegovih navedbah v *Slavi* je tudi lastništvo Sel prešlo s porokama na njenega drugega in tretjega moža,²⁸³ kar je vsaj deloma točno.²⁸⁴ O drugem možu,

kranjska imenjska knjiga, in sicer o 16 hubah (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenu Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683; ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 100). Ko pa je Marija Saloma leta 1699 dvanajst hub in pol dala v zakup in jih štiri leta zatem zakupniku prodala, je razvidno, da so ležale v župnijah Vače in Šmartno pri Litiji (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 1. 1. 1699, 19. 6. 1703).

²⁸¹ Po polihistorjevih besedah je Sela kupila že kot vdova, in sicer od tja priženjenega Andreja Ludvika Vizjaka (*Wisiakh*) (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233), kar se ujema z navedbami v kupoprodajni pogodbi, v kateri je prodajalec sicer podpisan kot Vežjak (*Wesiakh*) (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Aktenkonvolut 2, Nr. 16, 26. 3. 1684). – Kot krstna botra je Marija Saloma v šmarski krstni matici prvič izpričana 26. junija 1684 (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p.).

²⁸² O njenih dveh vnovičnih porokah je Valvasor poročal pri opisu dvorca Sela, kjer navaja tudi letnico zadnje poroke 1687, ženina pa samo s priimkom Schwab (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233). Ker je v poročni matici župnije Šmartno pri Litiji daljša vrzel, datumov porok ne poznamo. Drugič se je omožila med 26. junijem 1684 in 26. februarjem 1686, tretjič pa po 8. avgustu 1686 in pred 8. januarjem 1688, kar se ujema z letnico 1687 v *Slavi*. V šmarski krstni matici je namreč Marija Saloma krstna botra edinkrat izpričana s priimkom Valvasor 26. junija 1684, s priimkom drugega moža in z navedbo, da domuje v Selu, pa 26. februarja 1686 (*Illma Dna D: N: Semnizhin ex Shies*) in 8. avgusta 1686 (*Maria Salamone Semenkin ex Shies*). Semenič je bil še živ 29. aprila 1686, ko sta se z ženo pri šmarski župnijski cerkvi zadolžila za 40 goldinarjev nemške veljave (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Razne knjige, fasc. 3, urbar 1743–1768, s. p., Sequuntur debita ecclesiae). Ob krstu nečaka polihistorjeve prve žene Ignaca Jožefa pl. Graffenwegerja 8. januarja 1688 je žena označena že kot »Marija Saloma Schwab, rojena baronica Moscon«, njen soprog Volfgang Albreht Schwab pl. Lichtenberg pa je botroval od 18. januarja 1688, prvič zmotno imenovan Vajkard, a pravilno po Selu (*Illmus Dnus Waihardus Suab ex Shies*). NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p. – Vse kaže, da sta se poročila po 25. januarju 1687, ko je Volfgang Albreht Schwab naveden v krstni matici župnije Šmarje–Sap, in sicer kot krstni boter otroku svojega pristavnika na posesti »Studenci« (*villicii Illmi dni Schuob in Studenzi*). NSAL, ŽA Šmarje–Sap, Matične knjige, R 1675–1695, s. p.

²⁸³ Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 233.

²⁸⁴ Kranjska imenjska knjiga nas pušča v zadregi, saj Sela niso bila nikoli prepisana na Marijo Salomo Valvasor, ampak naj bi jih šele leta 1690 (!) od Vežjaka (*Wesiakh*) kupil skupaj z osmimi hubami (*Hoff Gschießs sambt acht Hieben*) njen tretji mož Volf Albreht Schwab (pl. Lichtenberg) (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 242). Ta je leta 1703 v napovedi za premoženjski davek navedel, da

²⁷⁶ Jurij Maksimilijan se je poročil z Marijo Franciško pl. Seethal, in sicer kmalu po podpisu poročne pogodbe, datirane marca 1696 na Starem gradu pri Novem mestu, kjer je nekoč gospodaril njegov ded Jernej Valvasor (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 117, fasc. XXXVII, lit V–13, 28. 4. 1721, pag. 14–15/Nr. 10). Še isto leto 13. decembra so na Svibnem krstili njegovega prvorojenca (NSAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, fol. 89v).

²⁷⁷ »Gospodična« Ana Marija je bila 1. februarja 1693 na Svibnem krstna botra otroku Volfganga Antona barona Neuhausa (NSAL, ŽA Svibno, Matične knjige, R 1685–1701, fol. 66v).

²⁷⁸ Leta 1690 je kot član kongregacije Marije Vnebovzete naveden med študenti petega, poetičnega razreda, naslednje leto pa šestega, retoričnega (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 387, 392). Obakrat ga bratovščinska knjiga označuje kot barona, kar sicer ni bil, a so v knjigi tako imenovali vse Valvasorje.

²⁷⁹ Po kupoprodajni pogodbi, podpisani 26. marca 1684 na Bogenšperku, je vdova pridobila dvorec s pritliklinami ter osem hub in tri kajže v okolici Šmartnega; kupnina za posest, ki jo je prevzela 1. maja istega leta, je znašala 6.000 goldinarjev in deset državnih tolarjev za likof (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Aktenkonvolut 2, Nr. 16, 26. 3. 1684). Po pogodbi bi prodajalcu Andreju Ludviku Vežjaku (*Wesiakh*) oziroma Vizjaku morali v imenjski knjigi odpisati štiri funte (goldinarje) imenjske rente in jo prepisati vdovi Valvasorjevi, kar pa se ni zgodilo. Kot novi lastnik je bil šele leta 1690 vpisan njen tretji mož Volf Albreht Schwab (pl. Lichtenberg), za katerega imenjska knjiga netočno navaja, da je posest tedaj kupil od Andreja Ludvika Vežjaka (*Wesiakh*) (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 242). – Prodajalec Vežjak je bil sicer tast Valvasorjevega bakroreca Andreja Trosta. Ta se je zapletel z Vežjakovo hčerko Magdaleno, ki mu je še pred poroko v domačem dvorcu Sela rodila nezakonskega sina; otrok je bil krščen 9. julija 1680 in pozakonjen ob poroki staršev 8. septembra istega leta (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 9. 7. 1680).

²⁸⁰ Zamenjalna in poravalna pogodba govori o posesti, ki jo je obdržala, le na splošno in prav tako ob njeni pridobitvi

Janezu Vajkardu Semeniču, ki je že po dveh ali treh letih umrl, ni znanega tako rekoč nič.²⁸⁵ Skoraj gotovo je izvirjal iz tiste rodbinske veje Semeničev, ki je imela posest v širšem zaledju Litije, torej blizu Sel, kamor se je med letoma 1684 in 1686 priženil.²⁸⁶ Neprimerno bolj znan in pomembnejši od njenega drugega moža je bil tretji mož Volf Albreht Schwab pl. Lichtenberg, praviloma imenovan le s prvim delom priimka kot pl. Schwab. Izvirjal je iz revnejše veje Schwabov pl. Lichtenbergov, ki so domovali v svojem gradičku Grič pri Primskovem, ne prav daleč od Šmartna pri Litiji.²⁸⁷ Poleg tega je bil tako kot Janez Vajkard Valvasor častnik. S polihistorjem, malce starejšim od njega, sta se dobro poznala vsaj od poho-

da kranjskih pešcev na Štajersko leta 1683, ki se ga je Schwab udeležil pod Valvasorjevim vodstvom kot praporščak, drugi po činu.²⁸⁸ Nato je z isto častniško stopnjo vse do leta 1693 izpričan kot polihistorjev prvi podrejeni častnik v Dolenjski četrti.²⁸⁹ Zelo verjetno je bil prav Janez Vajkard Valvasor tisti, ki ga je svoji dvakrat ovdovali svakinji in sosedi priporočil kot novega ženina. Marija Saloma je Volfu Albrehtu Schwabu pripeljala v zakon štiri še majhne Valvasorjeve otroke in sinčica iz kratkotrajnega drugega zakona s Semeničem,²⁹⁰ v tretjem zakonu pa je rodila hčerko, ki je po smrti staršev tudi podedovala Sela.²⁹¹ Novi gospodar v Selih Volf Albreht Schwab in bogenšperški gospod Janez Vajkard Valvasor sta tako naslednjih pet let (1687–1692) preživela kot bližnja soseda. In ker je bil Schwab pl. Lichtenberg dober znanec in nekdanji sosed Janeza Andreja pl.

ima na njegovi posesti znatne dedne deleže tudi pet njegovih pastorkov (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 186, 19. 6. 1703). Očitno je torej Marija Saloma svojemu možu prepustila Sela ob določenih pogojih, v imenjski knjigi pa so njeno lastništvo zaradi poznega prepisa, šele leta 1690, preprosto preskočili. Ni izključeno, da je šele njen tretji mož poravnal zadnji del kupnine. V kupoprodajni pogodbi med Valvasorjevo in Vezjakom iz leta 1684 je bilo namreč predvideno, da ostanejo Sela Vezjakova hipoteka, če Marija Saloma do 1. septembra ne bo zmogla poravnati celotne kupnine 6.000 goldinarjev; ob izročitvi posesti 1. maja je bila dolžna plačati 4.000 in likof, preostanek pa v dveh obrokih (KLA, KLA 741, Güter Ebensfeld, Sch. 1, Aktenkonvolut 2, Nr. 16, 26. 3. 1684). Pri tem je pomemben podatek v procesnem spisu med Marijo Salomo in Volfom Albrehtom zaradi vzdrževanja otrok iz njenega prvega zakona, ki pravi, da so bila Sela kupljena za (samo) 4.000 goldinarjev (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenuju Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 7. 2. 1697).

²⁸⁵ Zaman ga iščemo v imenjski knjigi (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756)), zelo skopi pa so tudi genealoški viri o kranjski plemiški rodbini Semeničev (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 7, št. 236, Semenitsch; ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Genealogica R–Z, Semenitsch; ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XVII, Semenitsch).

²⁸⁶ Morda je bil njen mož identičen z Janezom pl. Semeničem s Polšnika, čigar nezakonsko hčerko so leta 1682 krstili v Šmartnem (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688, s. p., 18. 1. 1682: »Nobili ac Generoso Dno Joanne Semenizh ex Pilpergh«). Semeniči so po Slavi tedaj že veliko let gospodarili v malem dvorcu s skromno posestjo v Dolah pri Litiji, imenovanem Na Dolu oziroma Dole. Leta 1689 sta bila lastnika dvorca brata Franc Vajkard in Janez Sigmund Semenič (Valvasor, *Die Ehre*, str. 573). V bližini so imeli od okoli leta 1660 tudi dvorec Klevišče pri Polšniku, kjer je pred njimi gospodaril polihistorjev bratranec Jurij Sigmund, ki se mu je Valvasorjeva rodbina odrekla in je leta 1657 izgubil deželanstvo ter plemiške časti (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 305–306; Golec, *Lažni Valvasor*, str. 11). Pomenljivo je, da je Marija Saloma leta 1700 za varuha svojega edince iz zakona s Semeničem predlagala Janeza Andreja pl. Semeniča, nekdanjega gospodarja Klevišča, tedaj pa Volavč pri Šentjerneju (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 412, 4. 2. 1700).

²⁸⁷ Volf Albreht je bil sin Volfa Maksimilijana Schwaba pl. Lichtenberga z Griča, začelnika griške rodbinske veje, in njegove druge žene Marije Magdalene pl. Fabjanič. Glede na poroko staršev 3. februarja 1641 v Ljubljani se je lahko najbolj zgodaj rodil konec omenjenega leta. ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXII, Lichtenberg, L. Slana ga na rodojniku pomotoma postavlja eno generacijo prenizko (Slana, Lichtenbergi na Tuštanju). – O nekdanjem dvorcu Grič gl. Stopar, *Grajske stavbe. II. Dolenjska. Druga knjiga*, str. 55.

²⁸⁸ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 164. – Volf Albreht se je neposredno po vrnitvi s pohoda, že v začetku leta 1684, neuspešno potegoval za izpraznjeno mesto četrtnega stotnika v Notranji četrti ali četrti Pivka in Kras (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 909, sejni zapisniki 35 (1680–1730), fol. 329, 31. 1. 1684). V deželni konjenici sta Valvasor in Schwab služila vsak pod svojo zastavo, prvi pod rumeno in drugi pod modro, vsak z dvema konjema (prav tam, šk. 545, fasc. 310, 6. 4. 1688, pag. 1871, 1874).

²⁸⁹ V knjigi izdatkov urada glavnega prejemnika je Volf Albreht Schwab naveden kot praporščak, tj. drugi po činu takoj za četrtnim stotnikom Dolenjske četrti, polihistorjevim naslednikom Francem Bernardom baronom Tauffererjem; ob njegovem imenu je pripisano, da je že 26. marca 1693, torej še za Valvasorjevega življenja, napredoval na položaj četrtnega stotnika Srednje četrti ali Srednje Kranjske (območja med Krko in Kolpo ter današnje vzhodne Notranjske); v isti knjigi ga od navedenega datuma najdemo tudi na položaju stotnika v omenjeni četrti (ARS, AS 3, Urad glavnega prejemnika za Kranjsko, knj. 610, knjiga izdatkov za leto 1694, s. p., razdelek Prouisionierte Hauptleuth und Beuelchshaber).

²⁹⁰ O otrocih govorijo protokoli ograjnega sodišča (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 15, protokoli 1695–1698, pag. 538, 851; knj. 16, protokoli 1698–1701, pag. 73, 125–126, 144–145). Otroka iz zakona s pl. Semeničem, *Janeza Henrika* (* 1685–87), v šmarnski krstni matici tako kot mnogih drugih plemiških krščencev ne najdemo (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1674–1688). Poznamo ga le iz skromnih omemb na prelomu iz 17. v 18. stoletje, ko je potreboval varuha (protokoli 1698–1701, pag. 412). Vsekakor je bil še živ leta 1703, saj govori očim Volf Albreht Schwab pl. Lichtenberg o svojih petih pastorkih (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 823, fasc. 547a, Napovedi premoženjskega davka po posameznih strankah za l. 1703 in 1704, Nr. 35, 15. 6. 1703).

²⁹¹ *Regina Kordula Schwab pl. Lichtenberg* je bila krščena 18. junija 1690. Krst so v šmarnsko krstno matico vpisali šele po štirinajstih mesecih, med krstoma 17. in 19. avgusta 1691 (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1689–1703, s. p.). Od leta 1718 je bila poročena z Andrejem Nikolajem pl. Schmuzenhausom iz Vipave (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, P 1660–1720, s. p., 28. 2. 1718). Ker ni ostala v teh krajih in je po smrti staršev celotno posest leta 1731 prodala (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 155, 242). Končna usoda matere Marije Salome ni povsem jasna. Kot živa je zadnjič izpričana 14. oktobra 1711 v Šmartnem v vlogi krstne botre (NSAL, ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige, R 1703–1719, s. p.). Vsekakor je umrla pred možem Volfom Albrehtom, ki se je nazadnje umaknil k družini pokojnega brata na Grič pri Primskovem, nedaleč od Sel, kjer je v skromnih razmerah preminil leta 1723 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 106, fasc. XXXIV, lit. S–110, 2. 8. 1723).

Dvorec Sela nedaleč od Bogenšperka, domovanje polihistorjeve vnovič omožene svakinje in njene družine, po Valvasorjevi Topografiji Kranjske (*Valvasor, Topographia*, št. 78).

Gandina – oba sta imela namreč dvorec pri Grosupljem –, lahko upravičeno sklepamo, da je leta 1692 prav on posredoval pri Valvasorjevi prodaji Bogenšperka zakoncema Gandin.²⁹²

Medtem ko je polihistor poskrbel, da je bralec *Slave* lahko izvedel več podrobnosti o družini zgodaj umrlega brata Janeza Herbarda, je na drugi strani priklical »damnatio memoriae« nad najstarejšega brata **Janeza Ditriha** (* 1632–1633, † 1683–1689), in to za celih 323 let zelo uspešno.²⁹³ S tem ko je brata na rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave* razglasil za pokojnega, zamolčal njegovo ženo in otroke, namesto tega pa navedel, da »se je izselil iz dežele«,²⁹⁴ ga je premišljeno poslal daleč od Kranjske, »v neznano deželo«. Tako je storil, čeprav ga ne bi prav nič stalo, ko bi zapisal, da je brat živel na Štajerskem, če že ravno ni hotel razkriti, da se je preselil v kraje tik ob štajersko-kranjski meji. Niti Radicsu konec 19. stoletja ni uspelo ugotoviti, kaj se je z Janezom Ditrihom dejansko zgodilo, četudi je na njegovo ime in na dva njegova sinova naletel v graških virih. Potem ko je ta »pozabljeni« polihistorjev brat študiral pri graških jezuitih (1652), je z materinim denarjem vzel v zakup Schrattenbachovo gospodstvo Ojstrica pri Vranskem, kjer se je začela vsa njegova »nesreča«. Storil je namreč prav tisto, zaradi česar ga je mati Ana Marija pred smrtjo (1657) pogojno razdedinila. »Slaba ženska«, s katero

se je po materinih besedah kanil poročiti, je bila Katarina Gaber, ključarica ojstriškega gradu. Poročila sta se še leta 1657 ali najpozneje v začetku naslednjega leta. Na Ojstrici ali v njeni bližini so se mu rodili vsaj štirje otroci – toliko jih je izpričanih od leta 1658 do 1663²⁹⁵ –, vse do smrti pa je Janez Ditrih najbrž gospodaril na majhnem, še neidentificiranem neznatnem posestvu »Končco« nedaleč od Ojstrice, na območju vikariata Sv. Jurij ob Taboru v župniji Vranksko. Živ je bil vsaj še 13. januarja 1683, ko ga kot enega od manjših upnikov pokojnega brata Janeza Herbarda omenja zamenjalna pogodba med Valvasorji za gradova Medija in Zavrh. Iz bratove zapuščine mu je šlo sto kron, in sicer proti plačilu zastave, ki je pripadala bratovim otrokom iz prvega zakona. Pogodba imenuje Janeza Ditriha z njegovim drugim imenom Ditrih in ga izrecno postavlja na Štajersko. Kot priča rodovnik Valvasorjev v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689), pa je bil šest let pozneje že pokojni. V tem času bi njegova žena in otroci še lahko živeli v »Končcem«, a v matičnih knjigah župnije Vranksko in v poznejših maticah vikariata Sv. Jurij ob Taboru o njih ni sledov. Za enega sina, Ferdinandanda, vemo, da je leta 1678 študiral na višjih jezuitskih študijih v Gradcu, kjer je izpričan kot deželan z Vranskega, dva sinova – njuni imeni nista znani – pa sta se okoli leta 1710 prehodno zadrževala v Gradcu in od tam odšla neznanu kam.²⁹⁶

²⁹² Schwab je imel v osemdesetih letih mali dvorec Studenec ali Studenci (Pfabenprunn, Pfauenbrunn) pri Grosupljem in je tam 25. januarja 1687, torej malo pred poroko, izpričan kot krstni boter otroku svojega pristavnika (Golec, Plemstvo v cerkvenih, str. 107). Nedaleč stran, v dvorcu Brinje, sta v istem času gospodarila in žvela Janez Andrej Gandin in njegova soproga Marija Magdalena Saloma (prav tam, str. 95).

²⁹³ Za vse ugotovitve o Janezu Ditrihu Valvasorju v nadaljevanju gl. Golec, Lažni Valvasor, str. 20–29.

²⁹⁴ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

²⁹⁵ V najstarejši ohranjeni krstni matici vikariata Sv. Jurij ob Taboru, ki se konča v začetku leta 1664, nato pa ji sledi skoraj tridesetletna vrzel, so otroci Janeza Ditriha Valvasorja vpisani takole: 1) *Ana Marija* (rojena 20. in krščena 24. februarja 1658), 2) *Janez Jurij* (rojen 16. in krščen 21. aprila 1659), 3) *Ferdinand* (krščen 19. aprila 1661), in 4) *Maksimila* (krščena 20. februarja 1663).

²⁹⁶ Poleg štirih znanih otrok (gl. prejšnjo opombo) je imel Janez Ditrih verjetno vsaj še enega, če ne več drugih, krščenih pri Sv. Juriju ob Taboru po začetku leta 1664, ko nastane med

Polihistorjev najstarejši pravi brat Janez Ditrih je bil torej med številnimi otroki Jerneja Valvasorja »enfant terrible«. Umirajoča mati mu ni mogla odpustiti zveze s stanu neprimerno žensko, pri čemer je isto leto 1657 doletela še hujša kazen njegovega bratranca Jurija Sigmunda, za katerega so sorodniki zaradi poroke s kmečkim dekletom dosegli celo odvzem kranjskega deželanstva in plemiških časti. Podobno kot bratranec se je Janez Ditrih znašel v tuji deželi, tudi on sicer blizu Kranjske, Janez Vajkard pa je za oba, svojega bratranca in brata, lakonsko ugotovil, da sta se iz dežele izselila. Njuni ženi in otroci po polihistorjevi presoji niso sodili na Valvasorjevo rodovno deblo. Morda jima je Janez Vajkard zasebno sicer odpustil kršitev plemiških norm, toda tega niti posredno ni javno priznal, saj je javnosti predočil »neomadeževani« rodovnik Valvasorjeve rodbine. V tem pogledu je polihistor sledil nazorom svoje matere Ane Marije Rauber, tradiciji zveste potomke starega kranjskega plemiškega rodu. A vsaj nekateri njegovi sorojenci (sčasoma) niso delili materinega prepričanja. Tako je najstarejša hči Janeza Ditriha leta 1679 botrovala na Mediji pri krstu svoje sestrične, hčerke medijskega gospoda Janeza Herbarda, neporočena polsestra Marija Klara pa je Janeza Ditriha isto leto vključila v svojo oporoko, in sicer enakopravno z drugimi polbrati. Potrjeno je, da je tudi Janez Ditrih zahajal na Medijo in da je bil v stikih s polbratom duhovnikom Wolfgangom Jernejem.²⁹⁷

Rodovno deblo Valvasorjev v *Slavi* je dejansko »lakmusov papir« za značajske poteze polihistorja Janeza Vajkarda. Tako kot je izključil potomstvu svojega »neposlušnega« brata in bratranca, je pri dveh sestrah iz enakega razloga zamolčal, da sta se poročili. Njuna moža namreč nista bila plemiča, četudi ne navadna kmečka človeka. O sestri Rozaliji Konstanciji je že Radics ugotovil, da se je poročila s pisarjem z gradu Ponoviče,²⁹⁸ do pred kratkim neuporabljeno gradivo štajerske deželne

pravde o rodbini Valvasor pa je razkrilo še stanu neprimerno poroko najmlajše sestre Marije Izabele.²⁹⁹

Tudi več drugih dejstev kaže na to, da Valvasorjeva rodbina ni bila zadovoljna z nobenim od obeh neplemiških svakov. Prva sestra, **Rozalija Konstancija** (* 1642–1645, † 1675–1684), se je 2. novembra 1670, stara približno 27 let, omožila na Vačah z *Blažem Faganellijem* iz Gorice, gosposčinskim pisarjem pri Karlu Witzu baronu Witzensteinu na Ponovičah; ostareli baron je bil četrto stoletja prej poročen s Polikseno Valvasor († 1647), tedaj že dolgo pokojno sestro »izobčenega« bratranca Jurija Sigmunda. Skromni podatki o poroki in nadaljnji usodi zakoncev Faganelli pričajo, da se Valvasorjeva rodbina s poroko ni strinjala. V nasprotnem mlademu paru gotovo ne bi šla za poročni priči povsem tuja človeka, navadna tržana z Vač.³⁰⁰ Še več, vse kaže, da je moral Faganelli pustiti pisarsko službo na Ponovičah, saj sta zakonca naslednje leto, ob krstu edinega znanega sina Fortunata, živela na Vačah, pa tudi otrokova botra nista bila sorodnika, čeravno eden od njiju plemiškega stanu.³⁰¹ Neodobranje zveze med pisarjem in plemiško gospodično z Medije je zakonca slejkoprej tudi pregnalo iz teh krajev, saj v vaških maticah o njiju pozneje ni več sledu.³⁰² Zadnji znani podatki o Rozaliji Konstanciji je regist portrida (odpovednega pisma) z dne 10. januarja 1675, da je (od brata Janeza Herbarda) prejela dediščino po materi.³⁰³ Lahko bi sicer umrla še na Vačah in bi jo ne nazadnje pokopali v Valvasorjevi medijski grobnici,³⁰⁴ še preden se je njen

²⁹⁹ Golec, Lažni Valvasor, str. 8, 31.

³⁰⁰ NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, P 1667–1685, s. p. – Po navedbi v poročni matici je bil Blaž Faganelli sin Lovrenca Faganellija iz Gorice (*Dnus Blasius, Dni Laurentii Faganelli Goritiensis leg. filius*), vendar se tam ni že rodil, saj v goriških krstnih maticah ni ne njegovega krsta ne krstov sorojencev. V Gorici je v 17. stoletju živelo več družin, ki so se pisale Faganeu (v matičnih knjigah je veliko redkejša oblika Faganel), a jih ni mogoče povezati z Blaževim očetom Lovrencem (prim. Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia, liber baptisatorum II 1611–1620, liber baptisatorum III 1621–1639, liber baptisatorum IV 1639–1653, liber baptisatorum V 1654–1672, liber matrimoniorum II 1640–1671, liber defunctorum I 1649–1695). Lovrenc Faganeu (*Laurentius Faganeu*) ni bil Gorican, je pa nazadnje vsekakor živel v Gorici, kjer so ga pokopali na pokopališču pri župnijski cerkvi. Umrl je sicer v Solkanu 20. decembra 1668, po mrliški matici star 80 let (prav tam, liber defunctorum I 1649–1695, pag. 376). Sled, ki je vodila v Solkan, se je izkazala kot slepa ulica. V solkanskih matičnih knjigah iz 2. polovice 17. stoletja, ki jih je v župnijskem arhivu prijazno pregledal domačin, kolega zgodovinar Jernej Vidmar, ni priimka Faganeu. Morda je Lovrenc izviral iz Šempasa, od koder sta bila potrjeno doma dva druga goriška Faganeua, Jakob, ki se je leta 1642 oženil z Goricanko, in Simon, oče leta 1667 v Gorici krščene otroka otrok (prav tam, liber matrimoniorum II 1640–1671, pag. 12; liber baptisatorum V 1654–1672, pag. 334). Starejše matične knjige župnije Šempas so žal izgubljene (prim. Umek, Kos (ur.), *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 673).

³⁰¹ Prav tam, R 1666–1672, s. p., 25. 10. 1671. – Pri vpisu krsta je materin dekliški priimek prečrtan (!).

³⁰² Prim. prav tam, R 1673–1689, R 1689–1705, P 1685–1711, M 1687–1723.

³⁰³ ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 10/Nr. 21.

³⁰⁴ Najstarejša mrliška matica župnije Vače se začenja šele leta 1687, ko je bila Rozalija Konstancija že pokojna (NŠAL, ZA Vače, Matične knjige, M 1687–1723).

krstnimi maticami dolga vrzel. Precej verjetno je bil njegov sin *Karel Ditrih*, ki se je leta 1693 kot baron oženil v Starem Trgu pri Slovenj Gradcu z Marijo Eleonoro baronico Sauer (o njem gl. Golec, Lažni Valvasor, str. 29–31; novejše neobjavljene ugotovitve ga še tesneje povezujejo z Janezom Ditrihom). Potencialni sinovi polihistorjevega brata Janeza Ditriha so tudi trije drugi Valvasorji, ki jih tako kot Karla Ditriha ni na rodovnem deblu v *Slavi* (Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109), poznamo pa jih predvsem iz šolskih evidenc v širšem smislu besede. Na ljubljanski jezuitski gimnaziji sta izpričana *Jožef Valvasor*, leta 1691 in 1692 v zadnjem, retoričnem razredu, in *Franc Bernard*, naslednje leto 1693 v petem, poetičnem razredu. Kongregacijska knjiga Marije Vnebovzete ju, tako kot brez razlike vse Valvasorje, označuje kot barona (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 398, 401, 412). Baronski naslov iz istega razloga ni merodajen pri *Ernestu Sigmundu*, najmlajšem potencialnem sinu Janeza Ditriha, ki je leta 1698 obiskoval latinsko šolo v Rušah (ŽU Ruše, Notata Rastensia etc., fol. 90; prim. Mlinarič, Seznam imen, str. 189).

²⁹⁷ Leta 1680 sta s polbratom duhovnikom Wolfgangom Jernejem pri kranjskih stanovskih poverjenikih izprosila dovoljenje, da so ju s Štajerskega, kjer ni bilo (več) kuge, spustili čez kužno zaporo na Trojanah na Kranjsko, in sicer k neki komisiji, postavljeni na Mediji (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, šk. 901, sejni zapisniki 27, 1671–1680, fol. 422, 10. 4. 1680).

²⁹⁸ Radics, Valvasor-Studien V, str. 1475; isti, *Johann Weikhard*, str. 347.

neplemiški soproj Blaž Faganelli odselil drugam. Faganellijevo nadaljnjo življenjsko pot je mogoče spremljati le po drobcih, in sicer med letoma 1679 in 1695, ko se je mudil na Notranjskem. Točenje vina gotovo ni bilo njegova glavna dejavnost, se je pa z njo najprej ukvarjal na območju Logatca (1679, 1681) in nato v deželnskem sodišču Senožeče (1684–1685), verjetno sicer ne osebno.³⁰⁵ V Senožečah ali okolici je v tem času tudi živel.³⁰⁶ Od leta 1684 vsaj do 1691 je imel s prekinitvijo v podzakupu mitnico za pobiranje nove naklade na Uncu pri Planini,³⁰⁷ kjer je prav tako dokazano prebival,³⁰⁸ nazadnje pa ga leta v letih 1693–1695 zasledimo v Landolu pri Postojni kot mitničarja in pobiralca stanovske sredstvenine, kar prav tako ni ostal dolgo, kvečjemu do leta 1696.³⁰⁹ Od časov, ko je služboval kot pisar na Po-

novičah in popeljal pred oltar plemkinjo z Medije, se torej ni občutneje povzpел po socialni lestevici. O usodi njegove družine ni znanega skoraj ničesar, razen da je bil v začetku leta 1684, ko je živel v senožeški župniji, že drugič poročen, in sicer z neko Elizabeto, izpričano naslednje leto tudi na Uncu.³¹⁰ Njegova prva žena, polihistorjeva sestra Rozalija Konstancija, ki po navedbi v Valvasorjevem rodovniku v *Slavi* leta 1689 ni več živila,³¹¹ je potemtakem umrla med letoma 1675 in 1683. Precej verjetno se je njena življenjska pot iztekla nekje na Notranjskem.³¹² Sina Fortunata (* 1671) skoraj gotovo srečamo na ljubljanski jezuitski gimnaziji, leta 1690 kot Ferdinanda Fortunata v petem, poetičnem razredu, naslednji dve leti 1691 in 1692 pa kot Ferdinanda v zadnjem, retoričnem.³¹³ Njegova nadaljnja usoda ni znana, a kot vse kaže, ni umrl v Ljubljani.³¹⁴

³⁰⁵ Kranjski stanovski poverjeniki so na Faganellija 2. decembra 1679 in 12. februarja 1681 naslovlili ukaza, naj zakupniku vinskega daca v »logaški četrti« plača devet oziroma pet kron dolga (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 811, fasc. 543d, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1679–1681, s. p., 2. 12. 1679; prav tam, 1681–1682, s. p., 12. 2. 1681). Za vino, iztočeno med 1. septembrom 1684 in 31. avgustom 1685 v senožeškem deželnskem sodišču, je zakupniku tamkajšnjega vinskega daca 13. novembra 1685 dolgoval pet kron in si s tem prisluzil opomin stanovskih poverjenikov (ARS, AS 2, šk. 812, fasc. 543e, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1684–1685, s. p., 13. 11. 1685). Vino je skoraj gotovo točil nekdo drug v njegovem imenu, saj je Faganelli v istem času že imel v podzakupu mitnico na Uncu (gl. naslednjo opombo).

³⁰⁶ V najstarejši ohranjeni senožeški krstni matici je dvakrat kot botra izpričana (njegova žena) Elizabeta Faganelli, ki jo srečamo pozneje še na Uncu, kjer je bil Blaž mitničar (gl. op. 307). Ob drugi pojavitvi 2. oktobra 1684 je navedeno, da je botra iz senožeške župnije (!) (ZU Senožeče, krstna matična knjiga 1684–1784, fol. 4).

³⁰⁷ Prvič je vzel mitnico v podzakup (*Afferbestand*) najpozneje jeseni 1684, saj so ga stanovski poverjeniki 7. decembra 1687, že po izteku triletna pogodbe, pozvali, naj stanovskemu zakupniku Janezu Jurini plača zaostalo zakupnino za zadnji dve četrtletji; stanovsko mitnico za novo naklado je skupaj s pripadajočo polovično hubo vzel od Jurine v podzakup za 240 goldinarjev nemške veljave letno (AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 812, fasc. 543f, kopalne knjige poverjeniškega urada, 1687, s. p., 7. 12. 1687). Pol leta pozneje je Faganelli v novem poverjeniškem ukazu imenovan že kot nekdanji zakupnik (prav tam, s. p., 2. 6. 1688). Mitnico je ponovno vzel v podzakup 1. marca 1690, in sicer od (stanovske zakupnice) Marije Elizabete pl. Röhrenberg (Röringer pl. Röringberg) ter vsaj za eno leto; stanovski poverjeniki so ga namreč 1. septembra 1690 pozvali, naj poravna enoletno zakupnino v višini 580 goldinarjev nemške veljave; ukaz so nato še nekajkrat ponovili (prav tam, 23. 9. 1690, 9. 12. 1690, 30. 12. 1690).

³⁰⁸ Dne 10. junija 1685 je v cerkniški krstni matici prvič naveden kot krstni boter, vse osebe v vpisu krsta pa naj bi bile z Unca (*omnes ex Vnz*). Pri njegovi naslednji pojavitvi v vlogi krstnega botra, 25. julija 1686, so bile vse osebe iz Cerknice (*Cirknicense omnes*). Medtem je Blažu v začetku leta 1686, nenavedenega dne, na Uncu (*in Vnz*) umrla približno petletna hči Marija. Zadnjič je Faganelli botroval v Cerknici 14. maja 1687, kraj bivanja krščenčevih staršev in botrov pa tedaj ni naveden. Mogoče je torej, da se je leta 1686, med hčerkinjo smrtjo v začetku leta in poletjem, preselil z Unca v Cerknico. NŠAL, ZA Cerknica, Matične knjige, R 1677–1693, s. p.; M 1688–1731, s. p. (v. P 1683–1715).

³⁰⁹ Da je imel v podzakupu stanovsko mitnico v Landolu (*in affer bestandt ausgelassen landschaftlichen Weegmauth zu Landoll*), izvemo iz ukaza poverjeniškega urada, naj (zakupniku)

Kristjanu Trojerju plača zaostalo zakupnino (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 813, fasc. 543f, kopalne knjige poverjeniškega urada, 25. 8. 1693). Že malo prej istega leta ga v Landolu srečamo v vlogi stanovskega sredstveninarja – tamkajšnja stanovska mitnica je bila namreč namenjena pobiranju sredstvenine –, omenjeni Trojer pa je enako službo opravljal v Postojni (prav tam, šk. 550, fasc. 311a, pag. 845–846, 4. 6. 1693; šk. 911, sejni zapisniki 37, 1684–1702, fol. 389, 28. 7. 1693). Oba sta v istih službah izpričana še v ukazu stanovskih poverjenikov 20. avgusta 1695 (prav tam, šk. 553, fasc. 311b, pag. 1510). Pregled sredstveninskih postaj z dne 31. avgusta 1696 Faganellija ne pozna več (prav tam, šk. 912, sejni zapisniki 38, 1686–1709, fol. 395–399v); med nižjimi uradniki (*Unterbeamte*) je tedaj pri Landolu naveden drug človek (prav tam, fol. 398).

³¹⁰ Elizabeta Faganelli je prvič botrovala v Senožečah 14. januarja 1684 (to je sploh prvi vpis v krstno matico) in drugič 2. oktobra istega leta, ko je navedena kot »frau Elisabeth Vaganeloucha« (ZU Senožeče, krstna matična knjiga 1684–1784, fol. 1, 4). Zelo težko bi bila mati Blaža Faganellija in še teže njegova neporočena sestra, saj je označena kot »gospa«, enako kot tudi naslednje leto, 8. aprila 1685, ko je šla v Cerknici za botro krščenki iz Slivic pri Uncu (NŠAL, ZA Cerknica, Matične knjige, R 1677–1693, s. p.). Tako ni dvoma o njeni identiteti, poleg tega pa ni bilo drugih Faganellijev ne v župniji Senožeče ne v župniji Cerknica, v katero je spadal Udec. Kdaj in kje se je Blaž Faganelli poročil z Elizabeto in kdo je bila njegova druga žena, ne vemo. Za župnijo Vrhnika, kamor so se Logatčani hodili poročat, je med dvema poročnima maticama vrzel od leta 1671 do 1682 (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 122), najstarejša senožeška poročna knjiga pa se začinja, ko je bil Faganelli že poročen (ZU Senožeče, poročna matična knjiga 1684–1778). Tudi to, iz katerega Faganellijevega zakona je izhajala hči Marija, rojena okoli leta 1680/81 (gl. op. 308), lahko za zdaj le ugibamo; krščenca ni bila v Cerknici.

³¹¹ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³¹² Blaž Faganelli je pred bivanjem na Uncu izpričan na logaškem in senožeškem območju. Ohranjene matične knjige župnije Gornji Logatec, ki bi morda lahko dale odgovore na vprašanja o Faganellijevi družini in smrti Rozalije Konstancije, so žal mlajše (Krampač, *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 29), medtem ko v najstarejši senožeški matici že prvo leto 1684 srečamo njegovo drugo ženo (gl. op. 310). V krstnih maticah župnije Vrhnika, kamor je spadal logaški vikariat, Faganellijev ni najti (NŠAL, ZA Vrhnika, Matične knjige, R 1643–1689, Ind R 1633–1700, P 1682–1763, Ind P 1634–1681, P 1682–1763, Ind P 1682–1716, M 1662–1757).

³¹³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 392, 397, 403. – Kot vse kaže, študija ni nadaljeval v Gradcu (Andritsch, *Die Matrikeln. Band 3*).

³¹⁴ Prim. NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1658–1735, M 1735–1770.

Rozalija Konstancija je bila zelo verjetno zaznamovana s kakšno telesno hibo, morda že od rojstva ali od otroških let. Pomenljive so namreč besede njene matere Ane Marije v oporoki iz leta 1657, ko je bilo hčerki okoli štirinajst let. Bog naj bi Rozalijo Konstancijo in njeno sestro Ano Katarino »ustvaril takšni, da bosta težko primerni za ta svet in bosta morali pravočasno oditi v kak samostan«. To je bil vsekakor razlog, da je mati vsaki volila le po 750 goldinarjev ali dobro tretjino vsote, kakršno je namenila svoji tretji še neporočeni hčerki.³¹⁵

Ta hči je bila najmlajša **Marija Izabela** (* 1650–1651, † 1683–1685), tedaj stara šele šest ali sedem let. Mati ji je v oporoki zapustila 2.000 goldinarjev, »ko bo dosegla polnoletnost in se bo svojemu stanu primerno, po predhodnem posvetu in s privolitvijo najbližjih sorodnikov, poročila s plemičem«. ³¹⁶ Toda tudi ta polihistorjeva sestra se je izneverila rodbini in stopila pred oltar z neplemičem. Ni znano, ali je imela kakšne težave pri izplačilu dediščine, ker ni izpolnila materine oporočne želje. ³¹⁷ Omožila se je neznanu kje pred 25. avgustom 1675 (tedaj ji je bilo 24 ali 25 let), ³¹⁸ ko so v Gornjem Gradu, kjer je z možem živela, nesli h krstu prvega od njenih štirih znanih otrok. Njen soprog se je imenoval *Lovrenc Klančnik* (Glančnik) in je kot nakladnik (nakladninski prejemnik) vodil gornjegrajski nakladninski urad. ³¹⁹ Po socialnem položaju se je torej lahko primer-

jal z Blažem Faganellijem, ki se je poročil z njegovo svakinjo Rozalijo Konstancijo Valvasor. Leta 1685 je bil po lastni izjavi star okoli 40 let, ³²⁰ kar pomeni, da se je rodil okrog leta 1645 in bil potemtakem kakšnih pet let starejši od žene. O Klančnikovem izvoru ni znanega nič določnejšega, ni pa dvoma, da je bil precej nižjega stanu kot njegova izbranka. ³²¹ V Gornjem Gradu je Marija Izabela zadnjič izpričana 29. julija 1682, ko je nekega gornjegrajskega podanika zaradi žalitev in groženj njenim otrokom tožila pred patrimonialnim sodiščem gospostva Gornji Grad in dosegla javno opravičilo. ³²² Izpričano se je ukvarjala s trgovino z vinom, kar je tudi pripeljalo do ugotovitev o njeni usodi. Zaradi dveh odvzetih sodov vina se je namreč célo desetletje vlekla pravda, ki jo je Marija Izabela sprožila zoper nekega gornjegrajskega tržana najpozneje leta 1678. Medtem je umrla, saj jo je v pravdnem postopku 19. maja 1685 nasledil mož Lovrenc kot varuh otrok, njenih dedičev. Dne 7. julija 1685 je v isti zadevi tudi izrecno navedena kot pokojna, njen mož pa je bil tedaj že cesarski nakladnik v Kamniku. ³²³ Vse kaže, da je bila še živa 13. januarja 1683, ko so Valvasorji v Ljubljani sklenili zamenjalno pogodbo za gradova Medija in Zavrh in je v njej kot dolg naveden legat Mariji Izabeli Klančnik v višini tisoč goldinarjev. ³²⁴ Umrla je torej med letoma 1683 in 1685. Glede na to, da gornjegrajska mrliška matica za ta čas ni ohranjena, v kamniški pa njeno smrt pogrešamo, ³²⁵ se

³¹⁵ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50.

³¹⁶ ARS, AS 308, Testamenti, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–3, 10. 6. 1657; objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 50.

³¹⁷ V zapuščinskem inventarju njenega leta 1681 umrlega brata Janeza Herbarda je naveden zavoj spisov, v katerem je bila poravnava in več pobotnic, zadevajočih Marijo Izabelo Klančnik (*Khlantschnikhin*) (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 13). Protokoli ograjnega sodišča za Kranjsko, pred katerim bi v primeru spora tekla pravda za dediščino, so ravno za ta čas izgubljeni; manjkajo knjige za obdobje od leta 1667 do 1695 (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, popis).

³¹⁸ V poročni matični knjigi župnije Vače njene poroke ni (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, P 1640–1665, P 1667–1685), vendar to ni zanesljiv dokaz, da se je poročila drugje. Tudi njen brat Janez Herbard se je utegnil drugič omožiti v domači grajski kapeli na Mediji, in sicer v istem času, pred pred 20. novembrom 1675 (gl. op. 257).

³¹⁹ V gornjegrajski krstni matici so navedeni štirje krsti Klančnikovih otrok, 25. 8. 1675, 15. 9. 1678 in 9. 2. 1682 (dvojčka), ter eno botrstvo Lovrenca Klančnika 11. 10. 1679 (ŽU Gornji Grad, krstna matična knjiga 1672–1695, pag. 38, 89, 109, 147). Zakonca sta sicer ob krstu prvega otroka navedena kot »nobilis«, pri krstu dvojčkov pa je Klančnik »generosus dominus« in Marija Izabela »illustrissima domina«, pač glede na svoje plemiško poreklo. V matici ni izpričan Klančnikov poklic, medtem ko v istem času srečamo gosposčinskega ekonomu, oskrbnika, odvetnika in pisarja (prav tam, pag. 80, 109, 118, 146, 166, 188). Dva trdna indica kažeta, da je bil Klančnik gornjegrajski nakladninski prejemnik oziroma nakladnik. Prvič, od leta 1683 ga srečujemo kot nakladnika v Kamniku (gl. op. 326), in drugič, dvorna komora je tja potrjeno prestavila nakladninski urad iz Gornjega Grada (o tem gl. razpravo v kranjskem deželnem zboru v: ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 30, 1678–1685, fol. 474v, 4. 2. 1684). Še prej, leta 1676, se je Klančnik pri kranjskih stanovih potegoval za podelitev sredstveninskega urada v Zagorju ob Savi (prav tam, šk. 900, sejni zapisniki 26, 1671–1677, fol. 539, 29. 4. 1676).

³²⁰ StLA, Grundbuch I 3382, Herrschaft Oberburg, pag. 1181, 7. 7. 1685.

³²¹ Priimek Klančnik je razširjen tako na Gorenjskem kot na Koroškem in Štajerskem. Lovrenc bi utegnil biti sorodnik Janeza Glančnika, ki je bil leta 1684 zaslišán v zvezi s čudežnimi prikazovanji v dvorcu Novi dvor pri Radečah, ki jih opisuje tudi XI. knjiga *Slave* (Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 645–648). Tedaj je bil že pet let pisar v Novem dvoru, star 33 let (rojen okoli 1651), po rodu pa iz Podljubelja na Koroškem (Kos, *Valvasor, kuharica Ana*, str. 80).

³²² StLA, Grundbuch I 3382, Herrschaft Oberburg, pag. 624, 29. 7. 1682.

³²³ Sodni spor je izpričan po drobcih v različnih fondih v dveh arhivih (StLA, Grundbuch I 3382, Herrschaft Oberburg, pag. 328, 7. 3. 1681, pag. 1140–1141, 19. 5. 1685; pag. 1174–1178, 6. 7. 1685; pag. 1179–1181, 7. 7. 1685; 1191, 9. 7. 1685; pag. 1198, 11. 8. 1685; pag. 1204, 21. 8. 1685; pag. 1287, 25. 4. 1686; pag. 1496–1497, 5. 3. 1688; prav tam, Landrecht, K 273, Heft 3, Glantschnigg, fol. 81–91, 28. 11. 1687; NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad A, fasc. 84, Procesi 17. stoletje, 7. 9. 1679). Marija Izabela Klančnik je od gornjegrajskega tržana Filipa Sibenaicherja s tožbo zahtevala dva soda vina, ki naj bi ju sama kupila, vendar ji ob toženčevem spretnem izmikljanju ni uspelo doseči pravice ne pri prvi sodni instanci, trškem sodišču v Gornjem Gradu, ne pri deželnooglavarškem sodišču v Gradcu; 5. marca 1688, zadeva še vedno ni doživela epiloga. – Na omembe zakoncev Klančnik v gornjegrajskem gradivu me je opozoril kolega doktorand Žiga Zwitter, ki se mu za prijaznost iskreno zahvaljujem.

³²⁴ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 4, Dominicalia, Akti o imenu Marije Salome Schwab v vaški in šmartinski fari, 13. 1. 1683.

³²⁵ Mrliške matice gornjegrajske župnije se začenjajo šele leta 1741 (ŽU Gornji Grad), smrt Marije Izabele Klančnik pa v letih 1682–1685 ni vpisana v mrliško matico župnije Kamnik (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1671–1707). V Kamniku v istih letih ne ona ne njen mož nista izpričana niti v krstni matici kot botra ali starša krščencev (prav tam, R 1673–1685). Lovrenc Klančnik je kot »generosus dominus« omenjen 29. decembra 1686, ko bila v Kamniku krščena

zdi bolj verjetno, da je preminila še v Gornjem Gradu, od koder se je njen mož kot nakladnik preselil v Kamnik najpozneje v prvih mesecih leta 1683.³²⁶ A ne nazadnje bi lahko Marijo Izabelo pokopali tudi na Mediji in gre potemtakem razlog za molk kamniške mrliške knjige iskati v pokopu zunaj župnije.

Kakšna je bila usoda tretje odrasle sestre polihistorja Janeza Vajkarda, lahko sklepamo s precejšnjo gotovostjo, čeravno le iz redkih omemb. Še neporočena **Ana Katarina** (* 1633–1635, † 1657–1678), o kateri govori leta 1657 materina oporoka, naj bi bila torej bolj primerna za samostan kot za poroko. Tudi v zvezi z njenim imenom se poraja ne docela pojasnjeno vprašanje. Na rodovnem deblu v *Slavi* ni namreč nobene Ane Katarine, ampak si sledijo Regina, Marija in Sidonija,³²⁷ rojene druga za drugo (morda tudi dve skupaj) neke sredi tridesetih let 17. stoletja. Radics se je nagibal k sklepu, da se Ana Katarina, omenjena v zapuščinskem inventarju brata Janeza Herbarda (1681), verjetno skriva za imenom Marija.³²⁸ Ker sta drugi dve sestri zgodaj umrli, niti ni pomembno, katera od treh je bila Ana Katarina. Vsekakor ne Sidonija, ki je že leta 1639 izpričana kot pokojna.³²⁹ Glede na zven imena Katarina se zdi vendarle verjetneje, da je z Ano Katarino mišljena **Regina**, ne Marija. Precej verjetno gre v *Slavi* zaradi podobnosti imen za tiskarsko napako: Regina namesto Katarina, kar se je na istem rodovniku potrjeno primerilo pri Maksimilijanu (Maksu) Antonu iz Adamove veje, pomotoma označenem kot Marko Anton (*Marx Antoni*).³³⁰ Vsekakor so se uresničila materina predvidevanja, da se Ana Katarina ne bo poročila, a nazadnje očitno tudi ni vstopila v samostan. Casovni razpon, v katerem je preminila, je dolg dobri dve desetletji, od omembe v materini oporoki leta 1657 do odpovednega pisma in pobotnice brata duhovnika Wolfganga Jerneja, datiranih 30. marca 1678 na Mediji, s katerima potrjuje, da je od brata Janeza Herbarda

prejel dediščino po neporočeni sestri Ani Katarini.³³¹ Po vsem sodeč je torej Ana Katarina umrla pri bratu Janezu Herbardu na Mediji. Kot priča bratova pobotnica, so jo poznali pod imenom Katarina.³³²

Kljub skopim virom lahko torej sklenemo, da je šlo pri polihistorjevih **stikih in odnosih s sorojenci** za zelo različno intenzivnost, pogojeno z razlikami v starosti, interesih, spolu in stanu. Ni dvoma, da je Janezu Vajkardu koristilo sorodstvo z vplivnim polbratom Karlom, čeprav ne vemo natanko, koliko ga je Karel dejansko podpiral. Od polbratov in polsester si je bil dokaj blizu še z Marijo Klaro, ki je opravljala vlogo nadomestne matere, podobno kot je Karel v nekem smislu nadomeščal zgodaj umrlega očeta. Glede na poznejše dobre odnose z vdovo brata Janeza Herbarda se je polihistor najbrž ujel tudi s tem svojim po letih najbližjim bratom, ki sicer, kot vse kaže, ni kazal posebnega zanimanja za znanost in kulturo. Težko je reči, koliko je imel skupnega z drugim mlajšim bratom, duhovnikom Wolfgangom Jernejem.

Če bi sodili po rodovnem deblu v IX. knjigi *Slave*,³³³ bi bil na dlani sklep, da je zameril tistim trem sorojencem, ki se niso poročili svojemu stanu primerno – starejšemu bratu Janezu Ditrihu ter mlajšima sestrama Rozaliji Konstanciji in Mariji Izabeli. Bratovo družino in oba sestrina soproga je namreč »za javnost« zamolčal, tako kot je storil z družino »odpadlega« bratranca Jurija Sigmunda. Morda z njimi sicer ni bil v tako slabih odnosih, toda ko je šlo za »čas in slavo« Valvasorjevega rodu, ni hotel ravnati drugače, kot je. »Nevredni« svak in svakinji – grajska ključarica Katarina Gaber, gospodski pisar Blaž Faganelli, Lovrenc Klančnik s podobnim poklicem, pozneje nakladnik (mitničar) – pač niso sodili v *Slavo vojvodine Kranjske*, in še manj bratrančeva kmečka žena. Janeza Vajkarda ne bi prav nič stalo, če bi povedal, da sta se »izseljena« brat in bratranec naselila v sosednjih deželah Koroški in Štajerski, a je imel očitno dober razlog za molk. Sorodstvu s štajerskimi in koroškimi Valvasorji se je »elegantno« odrekel, češ da ne ve za vse otroke izseljenih Valvasorjev.³³⁴ Na drugi strani pa je samega sebe in implicitno celotni »nebaronski del« Valvasorjev z zavestno prikritivjo resnice kar sam »pobaronil«,³³⁵ in na rodovnem deblu mirno »povzdignil« v baronice in grofico primožene sorodnice – vključno z lastno materjo in svojo drugo ženo –, ki takšnega naslova niso imele, ampak so bili do njega upravičeni zgolj njihovi sorodniki, tudi bolj oddaljeni.³³⁶

njegova hči Katarina Rozalija, rojena v zakonu z drugo ženo enakega imena kot hči (prav tam, R 1685–1699, s. p.). Od kod je bila druga žena, ne vemo. V kamniški poročni matici njune poroke ni (prav tam, P 1673–1711), vrsta gornjegrajskih poročnih knjig pa se začne šele leta 1699 (ZU Gornji Grad). Do leta 1700 v kamniški mrliški matici ne najdemo smrti Lovrenca Klančnika niti koga drugega iz njegove družine.

³²⁶ Kot nakladninski prejemnik v Kamniku (*Kaj. Filial Einnehmer zu Stain*) je prvič izpričan 20. marca 1683, ko so mu kranjski deželni stanovi odobrili oprostitve plačila sredstvenine (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 904, sejni zapisniki 36, 1683–1700, fol. 50v). – O prestavitvi nakladninskega urada iz Gornjega Grada v Kamnik gl. op. 319.

³²⁷ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³²⁸ Radics, *Johann Weikhard*, str. 346.

³²⁹ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/30u, urbar Medija 1635–1678, 2. del, fol. 95, 7. 8. 1639.

³³⁰ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109. – V virih je njegovo prvo ime vedno zapisano kot Maksimilijan oziroma sploh samo tako, brez drugega imena Anton. Prvič ga srečamo v katalogu ljubljanskega jezuitskega seminarja: leta 1694 kot »Maximilianus Anton: L. B. à Valvisor Poëta«; leta 1695 kot »Maximilian L. B. à Valvisor Rhetor« (Črničec (ur.), *Ljubljanski klasiki*, str. 128, 129). O njem kot čemšeniškem župniku gl. NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 375, Čemšenik, pola B. Mrliška matična knjiga župnije Vače ga ob pokopu 1. avgusta 1709 imenuje zgolj Maksimilijan (NŠAL, ŽA Vače, Matične knjige, M 1687–1723, s. p.).

³³¹ ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8. Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica in odpovedno pismo 30. 3. 1678. – Odpovedno pismo je kot nedatirano znano tudi iz zapuščinskega inventarja Janeza Herbarda (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 130, fasc. LIV, lit. Z–6, 12. 8. 1681, pag. 11–12/Nr. 28).

³³² V odpovednem pismu je navedena kot »moja pokojna gospodična sestra Ana Katarina«, v pobotnici pa kot »nach meiner meiner Schwester freille Catl see:« (ARS, AS 740, Gospostvo Jablje, fasc. 8, Medija, Familiaria, Janez Herbert Valvasor, pobotnica in odpovedno pismo 30. 3. 1678).

³³³ Valvasor, *Die Ehre IX*, str. 109.

³³⁴ Prav tam, str. 108.

³³⁵ Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 305–309.

³³⁶ Tako ne prva žena polihistorjevega očeta Marija Elizabeta Dornberg ne druga Ana Marija Rauber za življenja nista bili baronici in se s tem nazivom sami tudi nikoli nista neupravi-

Skratka, malo vemo o polihistorjevih stikih in odnosih z brati in sestrami ter njihovimi družinami, tako kot je malo znanega o Valvasorjevem zasebnem življenju sploh. O osebnih razmerjih bi najprej pričala pisma osebne narave, ki pa jih nimamo. Še najbolj osebno pisanje kakšnega polihistorjevega sorodnika, povezano tudi z njim, je sklepni del pisma svaka Adama Ferdinanda Graffenwegetja, ki ga je ta kot študent spomladi 1673 poslal iz Gradca svoji materi, Valvasorjevi tačči, na Slatno. V skromnih vrsticah je pustil najlepše pozdraviti »gospoda Valvasorja in gospo Valvasor ter gospode brate«. ³³⁷ Pismo je nastalo ravno v času, ko se je sveže poročeni Janez Vajkard za dvajset let ustalil na malo prej kupljenem Bogenšperku in se dokončno poslovil od (brezskrbne) mladosti.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

AAU – Archivio Arcivescovile di Udine:

Archivio della Curia Arcivescovile (= ACAU): busta 631.

Archivio parrocchiale S. Ilario e Taziano Gorizia

Liber baptisatorum II (1611–1620), III (1621–1639), IV (1639–1653), V (1654–1672); liber matrimoniorum II (1640–1671); liber defunctorum I (1649–1695).

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 268.

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko: I. reg.: šk. 533, 544, 810–813, 823, 848, 891–892, 895–900, 903–904, 906–915, 917–918.

čeno naslavljali (Golec, Valvasorjev izvor (2. del), str. 218–220 in 234–235). Svojo drugo ženo Ano Maksimilo Zetschker je Valvasor naredil za baronico, potem ko se je tako naslovlila že dve leti prej v poročni pogodbi, in sicer v navzočnosti enega od dveh bratov in bratranca, ki so desetletje prej, leta 1676, res postali baroni. Ker Ana Maksimila osebno ni bila pobaronjena, naslova pa ni mogla dedovati po bratih, torej ni bila baronica (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 319). Poleg tega ni na Valvasorjevem rodovnem deblu povsem »pristna« niti ena od treh grofic. Prva žena polbrata Karla Ana Kristina iz rodbine Schratzenbach, se ni rodila kot grofica, ampak je umrla še pred podelitvijo grofovskega naziva njenim sorodnikom, in je lahko imela le baronski naslov (gl. op. 129). Drugi dve, sestri Sidonija Regina in Ana Rozina, navedeni na rodovniku kot grofici Barbo, pa ob poroki z bratrancema Janezom Krstnikom in Karlom Valvasorjem v resnici nista bili še niti baronici, saj so povzdignitev v baronski stan šele pozneje (1651) dosegli njuni bratje. Janez Vajkard ju je le deloma upravičeno navedel kot grofici Barbo. Dejansko sta bili samo baronici Valvasor, rojeni pl. Barbo in pogrofovljeni pozneje, šele leta 1674 (gl. op. 37). Tudi pri obeh možeh svoje sestrične Poliksene je šel nekoliko predaleč, ko ju je razglasil za barona. Njen prvi zgodaj umrli mož Franc Kristof Schwab pl. Lichtenberg namreč ni doživel uradne povzdignitve dela svoje rodbine v baronski stan (1660), drugi mož Karel Witz pl. Witzenstein pa je res postal baron Witzenstein (1667), kot ga imenuje polihistor, vendar šele, ko je bila Poliksena že dvajset let pokojna (Golec, Valvasorjev izvor (1. del), str. 52).

³³⁷ ARS, AS 776, Gospostvo Slatna, šk. 1, 21. 3. 1673.

AS 3, Urad glavnega prejemnika za Kranjsko: knj. 610.

AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 5–7.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 237, 242.

AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko: knj. 12, 14, 15, 16.

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (= Testamenti): II. serija. fasc. V 1–16; III. serija: fasc. R 1–274.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (= Zap. inv.): šk. 9, 34, 42, 61, 85, 94, 106, 117–118, 130–131.

AS 730, Gospostvo Dol: fasc. 4, 70, 86, 120.

AS 740, Gospostvo Jablje: fasc. 8.

AS 746, Cistercijanski samostan in državno gospostvo Kostanjevica: Spisi, fasc. 2.

AS 748, Gospostvo Krumperk: fasc. 25.

AS 776, Gospostvo Slatna: šk. 1.

AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 5, 7.

AS 1073, Zbirka rokopisov: I/44r, II/51r.

AS 1074, Zbirka urbarjev: I/30u.

AS 1075, Zbirka rodovnikov: šk. 1, 8.

DAG – Diözesanarchiv Graz–Seckau, Graz: XX–C–3.

DAW – Diözesanarchiv Wien:

Ordinationsprotokoll 1638–1708.

KLA – Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt:

KLA 741, Güter Ebensfeld: Sch. 1.

NAZ – Nadbiskupijski arhiv Zagreb

Protocola Varia – Zapisnici različni: knj. Protokoli Br. 9a.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL 1, Škofijski arhiv Ljubljana I (= ŠAL I): fasc. 35.

NŠAL 11, Škofijski protokoli: šk. 9, 10.

NŠAL 20, Gornji Grad A: fasc. 84.

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana (= KAL): fasc. 49, 58.

NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn: šk. 375, 383.

ŽA Cerknica, Matične knjige: R 1677–1693, P 1683–1715 in M 1688–1731.

ŽA Kamnik, Matične knjige: R 1662–1673, R 1673–1685, R 1685–1699, P 1673–1711, M 1671–1707, M 1707–1731.

ŽA Kranj, Matične knjige: R 1639–1651, R 1652–1676, R 1639–1651, Rep 1640–1731, M 1681–1733, Rep M 1681–1779.

ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige: R 1638–1643, R 1643–1653, R 1653–1664, R 1664–1669, R 1669–1678, R 1686–1692, R 1692–1699, R 1700–1712, R 1712–1722, P 1651–1682, P 1682–1718, M 1635–1657, M 1658–1735.

ŽA Mekinje, Matične knjige: M 1728–1784.

ŽA Mengeš, Matične knjige: R 1643–1650, R 1655–1668, P 1669–1702.

ŽA Moravče, Matične knjige: R 1655–1666, R 1668–1681.

- ŽA Svibno, Matične knjige: R 1685–1701.
 ŽA Šmarje–Sap, Matične knjige: R 1675–1695.
 ŽA Šmartno pri Litiji, Matične knjige: R 1674–1688, R 1689–1730, R 1703–1719, P 1660–1720; Razne knjige: fasc. 3.
 ŽA Vače, Matične knjige: R 1656–1665, R 1666–1672, R 1673–1689, P 1640–1665, P 1667–1685, M 1687–1723, M 1723–1751.
 ŽA Vrhnika, Matične knjige: R 1643–1689, Ind R 1633–1700, P 1682–1763, Ind P 1634–1681, P 1682–1763, Ind P 1682–1716, M 1662–1757
- NŠAM – Nadškofjski arhiv Maribor
 Matične knjige: Celje–Sv. Danijel: R 1651–1667.
- NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
 Zbirka rokopisov in redkih tiskov: Ms. 74.
- ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv
 AVAFHKA – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien: Adelsakte: Hofadelsakt von Valvasor, Karl und Johann Adam und die Schwestern 17. XI. 1667.
- Semeniška knjižnica v Ljubljani
 rkp. 11.
- StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz:
 A. Schratzenbach: K 1.
 Grundbuch I 3382.
 Landrecht: K 273.
- ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
 LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka: šk. XVII, XXII, XXV.
 LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige: šk. 457.
- StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
 Innerösterreichische Hofkammer (= IÖ HK): 1658–IV–32, 1659–I–25.
- ŽU Gornji Grad – Župnijski urad Gornji Grad
 krstna matična knjiga 1672–1695.
- ŽU Ruše – Župnijski urad Ruše
 Notata Rastensia Ex antiquissimis documentis desumpta Et varijs fide humana dignis autographis Sinoptice descripta.
- ŽU Senožeče – Župnijski urad Senožeče
 krstna matična knjiga 1684–1784, poročna matična knjiga 1684–1778.
- ŽU Žalec – Župnijski urad Žalec
 krstni matični knjigi 1661–1683 in 1684–1702, poročna matična knjiga 1665–1705 z mrliško 1665–1696.
- LITERATURA
- Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 2. 1630–1662*, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1980; *Band 3. 1663–1710*, 1987.
- Beckh-Widmanstetter von, Leopold: *Die Familienchronik der Grafen Barbo von Wachsenstein*. S. l., s. a. (18__).
- Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*, (K mestu K., št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2004.
- Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.
- Die Wappen des Adels in Salzburg, Steiermark und Tirol* (J. Siebmacher's großes Wappenbuch. Band 28). Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, 1979.
- Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih biš in njih prebivalcev. II. del, Novi trg*. Ljubljana, 1944 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana).
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 1. Band. A–E. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1967; 3. Band. K–N, 1972; 4. Band. O–Sh, 1973; 5. Band. Si–Z, 1974.*
- Golec, Boris: Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini. *Zgodovinski časopis* 68 (2014), št. 1, str. 30–55.
- Golec, Boris: Lažni Valvasor nehote prispeva k razkritju usode zamolčanih pravih Valvasorjev. O dveh »izobčencih« Valvasorjeve rodbine iz srede 17. stoletja in o polihistorjevem čiščenju rodbinskega debla. *Zgodovina za vse XIX* (2012), str. 5–38.
- Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). *Zgodovina za vse XVIII* (2011), št. 2, str. 80–91.
- Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 303–364.
- Golec, Boris: Plemstvo v cerkvenih matičnih knjigah zgodnjega novega veka – raziskovalni problemi in izzivi. *Arhivi* 36 (2013), št. 1, str. 85–110.
- Golec, Boris: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del). *Kronika* 61 (2013), št. 1, str. 5–66; (2. del). *Kronika* 61 (2013), št. 2, str. 217–272; (3. del). *Kronika* 62 (2014), št. 1, str. 15–66.
- Golec, Boris: *Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško, 2013.
- Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005 (Gradivo in razprave 26).
- Kaspret A.[nton]: Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvasorja z Ano Maksimilo baronico Zečker z dne 20. julija 1687. I. *Časopis za zgodovino in narodopisje* I (1904), str. 186–189.

- Koblar, Ant.[on]: Drobtinice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko II* (1892), str. 30–92.
- Kos, Dušan: *Valvasor, kuharica Ana in težave z duhom gospe Gallenberg. O prikazovanju duhov in reševanju nesrečnih duš na Slovenskem v zgodnjem novem veku ter o spiritističnih zgodbah Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2013 (Gradivo in razprave 35).
- Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofjskega arhiva Ljubljana*. Druga dopolnjena izdaja. Ljubljana: Nadškofija, 2008 (Nadškofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 2).
- Lavrič, Leon: *Odsev blišča Moravskih gradov*. Moravče: samozaložba, 2004.
- Lubej, Uroš: Marijin steber v Ljubljani. *Acta historiae artis Slovenica* 6 (2001), str. 53–66.
- Mlinarič, Jože: Seznam imen iz latinske kronike. V: Teržan, Josip (ur.): *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost, 1985, str. 133–247.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Die Landmannschaft und der Freiherrenstand Valvasor's. *Argo II* (1893), stolpci 149–152.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Domherr Franz Josef Freiherr von Valvasor (1705–1795). *Laibacher Zeitung* 118 (1899), št. 212, 16. 9. 1899, str. 1677–1678.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien V. *Laibacher Zeitung* 114 (1895), Nr. 45, 27. 7. 1895, str. 1475–1476.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXVIII. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 45, 24. 2. 1896, str. 347.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXIX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 46, 25. 2. 1896, str. 355
- Radics, P.[eter] v.[on]: Valvasor-Studien XXX. *Laibacher Zeitung* 115 (1896), Nr. 47, 26. 2. 1896, str. 363.
- Radics, Peter: Valvasorjev rod na Spodnjem Štajerskem. *Ilustrovani narodni koledar* 11 (1899). Ljubljana: Dragotin Hribar, str. 103–114.
- Redlich, Virgil (izd.): *Die Matrikel der Universität Salzburg 1639–1910. Band I. Text der Matrikel*. Salzburg: Verlag Anton Pustet, 1933.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Dritter Theil*. Gratz: Verlag Kienreich, 1822.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Peta knjiga. Med Goričanami in Gamberkom*. Ljubljana: Viharnik, 2000.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Druga knjiga. Med Bogenšperkom in Mokricami*. Ljubljana: Viharnik, 2001.
- Umek, Ema: Barbo-Waxenstein. *Enciklopedija Slovenije. 1. zvezek*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, str. 185–186.
- Umek, Ema – Kos, Janez (ur.): *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I–II*. (Skupnost arhivov Slovenije. Vodniki). Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, I–XV. Laybach, 1689.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske. 1.–4.* Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. Neue Folge IV (1894), str. 89–146; V (1895), str. 162–264.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Johann Weikhard Valvasor, seine Herkunft, Familie und Jugendzeit – die alten Unbekannten im neuen Licht

Der Krainer Polyhistor Johann Weikhard Valvasor (1641, Ljubljana/Laibach – 1693, Krško/Gurkfeld) kam als Sohn seines ursprünglich nicht adeligen Vaters Bartholomäus Valvasor (um 1596–1651) zur Welt. Dessen Vater Hieronymus Valvasor wurde jedoch unter die Adligen gezählt, als sein Sohn Bartholomäus etwa sechs Jahre alt war (1602) – seither galt auch Bartholomäus als adelig. Dessen Mutter entstammte allerdings der alten steirisch-krainischen Adelsfamilie der Scheyer. Die Mutter des Polyhistor, Anna Maria von Rauber (um 1610–1657) gehörte hingegen dem alten Krainer Rittergeschlecht der Rauber an. Sie war jedoch keine Baronin, als welche sie Johann Weikhard in seinem Werk *Die Ehre des Herzogtums Krain* (1689) bezeichnete, da Kaiser Leopold I. den angeblichen alten Freiherrenstand ihren Verwandten erst 1681 anerkannte. Der Krainer Polyhistor vereinigte in seiner Person das Erbe zweier typischer Krainer Adelsfamilien des 17. Jahrhunderts: die erste – Valvasor – war nach Krain gezogen und wurde in den Adelsstand erhoben, die zweite war zwar alt, jedoch nicht so (sehr) bedeutend und mit einem Adelstitel ausgestattet, den sie selbst aber als zu niedrig erachtete.

Berücksichtigt man, um präzise zu sein, die Herkunft seiner vier Großeltern, war Johann Weikhard Valvasor nur zu einem Viertel ein Krainer, nämlich nach dem Vater seiner Mutter, Georg von Rauber. Der Großvater väterlicherseits, Hieronymus Valvasor, war aus Norditalien nach Krain gezogen, während die beiden Großmütter, Agnes von Scheyer und Dorothea von Leyser, im slowenischen Teil der Steiermark zur Welt kamen. Eine Generation davor sah das Verhältnis »zwischen dem Krainer- und dem nicht Krainer Blut« etwas

»besser« aus: Der Urgroßvater Georg von Scheyer kam aus Krain in die Steiermark; aus dem Herkunftsland des Polyhistor stammte auch die Urgroßmutter mütterlicherseits, Anna Maria Gall von Rudolfseck.

Über seine Wurzeln war Johann Weikhard in seiner Jugend viel weniger unterrichtet als später, als er sich in die schriftlichen Quellen vertiefen konnte. Von den Verwandten kannte er jüngere Menschen viel besser als seine unmittelbaren Vorfahren oder deren gleichaltrigen Verwandten. Schon in seinen frühen Lebensjahren bzw. noch vor seiner Geburt hatte er Zeugen seiner familiären Vergangenheit verloren. Fast sicher kannte er niemanden von seinen vier Großeltern (höchstens die Großmutter väterlicherseits), den Vater verlor er mit neunzehn Jahren, die Mutter mit sechzehn. In den Darstellungen der Familien seiner Eltern in der *Ehre des Herzogtums Krain* interpretierte er manches etwas eigenmächtig. So wie er die Familie der Mutter, die Rauber, in den Freiherrenstand erhob, führte er sogar bei manchen Personen, die in die Familie Valvasor einheirateten, ohne oder nur mit beschränkter Berechtigung einen höheren Adelstitel an. Die größte »Verbesserung« betraf den Auszug des Testaments des ersten Valvasor in Krain, Johannes Baptist (†1581), der davor in der norditalienischen Region von Bergamo beheimatet war. Dieser vermachte zwar wirklich das Schloss Medija/Galleneck (im südöstlichen Teil Oberkrains) mit dem zugehörigen Gut dem Großvater des Polyhistor, Hieronymus Valvasor, jedoch als seinem treuen Diener, der nur denselben Namen trug wie sein Gönner. Johannes Baptist und Hieronymus Valvasor standen in Wirklichkeit in keinem verwandtschaftlichen Verhältnis zueinander. Trotzdem bezeichnete sie Johann Weikhard als Vettern und zählte alle bedeutenden Valvasor in Italien seit dem Hochmittelalter einfach zu seinem Geschlecht.

Die Bedingung für den Antritt des Erbes auf Medija/Galleneck bestand für Hieronymus Valvasor darin, dass er in Krain zu bleiben, zu heiraten und den Familiennamen Valvasor fortzuführen habe. Der Familienname überlebte dank zweier Söhne des Hieronymus: des Onkels des Polyhistor, Adam (um 1592–1624) und seines Vaters Bartholomäus (um 1596–1651), die beide zusammen mindestens 28 Kinder hatten: Adam zumindest vier, Bartholomäus in zwei Ehen 24. So wie der Vater Hieronymus gehörten beide Söhne jenem Teil des krainischen Adels an, der immer dem Katholizismus die Treue hielt. Beide Brüder waren Schüler der Jesuiten in Graz; vor allem Adam wirkte aktiv bei der katholischen Erneuerung mit. Obwohl Bartholomäus jünger war, erhielt er nach einer Übereinkunft zwischen den Brüdern das Gut Medija/Galleneck, das »Stammsschloss« der Valvasor, während sich der unternehmungslustigere, früh verstorbene Adam ein neues Schloss bzw. einen Hof, Zavrh/Neudorf bei Svibno/Schärferberg an der unterkrainischen Seite der Save, errichten ließ. Zavrh wurde dadurch zum Stammsschloss des Adam-Familienzweiges. Die Kinder Adams waren eine ganze Generation älter als der Polyhistor Johann Weikhard, ihr Familienzweig blieb in der Jugend des Polyhistor zahlenmäßig noch sehr klein. Auch später gibt es keine Berichte über (eventuelle) engere Kontakte mit den Kindern des Onkels.

Bartholomäus Valvasor, Herr auf Medija/Galleneck,

nahm mehr als sein Bruder am öffentlichen Leben teil. Nach seinem Amt als Generaleinnehmer der Krainer Landstände, das er während der schlimmen Finanzschwierigkeiten in Krain in den Jahren 1630–33 erfolgreich ausübte, bekleidete er in den 40-er Jahren des 17. Jahrhunderts – in diese Zeit fiel auch die Geburt und die Kindheit des Polyhistor – durch zwei Mandatsperioden (1640–43 und 1646–49) in der engsten ständischen Führung das Amt eines Verordneten. Mit dem Kauf der Herrschaft Gamberk/Gallenberg unweit von Medija vergrößerte er auch sein ererbtes Gut beträchtlich. Nach seiner ersten Ehe mit Maria Elisabeth von Dornberg (um 1600–1630/32), die aus dem Görzer Gebiet stammte und ihm sieben Kinder gebar, heiratete er 1632 Anna Maria von Rauber (um 1610–1657) aus der bekannten Krainer Adelsfamilie, die bisher schon mehrere angesehene Persönlichkeiten hervorgebracht hatte. Die Ehe mit einer Frau aus dem Geschlecht der Rauber war auch eine Sache des Prestiges, sowohl für Bartholomäus als auch für die Valvasors überhaupt.

Anders als die Valvasors waren die Rauber eine überzeugte protestantische Familie, sodass auch die Mutter von Johann Weikhard eventuell als Evangelische getauft wurde. Vielleicht wurde sie noch auf dem Schloss Kravjek/Weineck in Unterkrain geboren, auf dem Stammschloss der Krainer Rauber. Die Kindheit verbrachte sie auf dem Renaissanceschloss Krumperk/Kreutberk nordöstlich von Laibach, danach übersiedelte sie mit ihrer verwitweten Mutter auf das Schloss Kriz/Kreuz bei Kamnik/Stein, den Sitz ihres Stiefvaters Leopold von Raumschüssel, der Anna Maria auch Bartholomäus Valvasor zur Ehefrau gab. Später übte Raumschüssel bedeutende öffentliche Funktionen im Land aus und wurde (schließlich) 1654 in den Freiherrenstand erhoben.

Da der Freiherrentitel automatisch auf die Kinder übergang, waren zwei Halbbrüder Valvasors sowie zwei Halbanten Raumschüssel die ersten Blutsverwandten des Polyhistor, die den Freiherren-Titel trugen. Über die Kontakte des Johann Weikhard Valvasor mit den Verwandten seiner Mutter gibt es so gut wie keine unmittelbaren Berichte. Die Geschwister der Mutter starben früh, so wie auch die meisten Mitglieder der nächsten Generation, der Cousins und Cousinen. Aus der *Ehre* geht hervor, dass der Polyhistor später Kontakte mit seiner Cousine Maria Rosina Rasp, verheiratete Buset (1629–1694) pflegte, die ihn als einzige auch überlebte. Es soll nicht unerwähnt bleiben, dass Valvasor ein zweites Mal heiratete, 1687, in unmittelbaren Nachbarschaft des Schlosses der Cousine, Gracarjev turn/Feistenberg) unter den Gorjanci/Uskokengebirge (nahe an der krainisch-kroatischen Grenze). Mehr als mit der Verwandtschaft auf Krumperk/Kreutberk, der Familie Rasp, fühlte er sich mit den entfernt verwandten Rauber aus Kravjek/Weineck verbunden, die den Familiennamen seiner Mutter trugen. Eine besondere Beziehung verband ihn mit Veit Christoph Freiherrn von Rauber, dem in Franken lebenden Sohn seines Halbcousins zweiten Grades. Die sehr genaue Beschreibung des Lebens dieses Verwandten und seiner Familie sowie die quellenmäßig dokumentierten Kontakte zwischen Veit Christoph und dem Redakteur der *Ehre*, Erasmus Francisci, lassen die Vermutung zu, dass

Rauber eine bedeutende Vermittlerrolle zwischen dem Krainer Polyhistor und Nürnberg, wo 1689 die *Ehre des Herzogtums Krain* ihre endgültige Form erhielt, spielte.

Im Unterschied zu vielen historischen Persönlichkeiten im slowenischen Raum bestanden beim Krainer Polyhistor Johann Weikhard Valvasor nie Zweifel über seine Eltern, sein Geburtsdatum und den Geburtsort. Er kam als neunzehntes Kind von Bartholomäus Valvasor, als zwölftes Kind in dessen zweiten Ehe zur Welt, gleichzeitig war er der erste, dessen Taufe in der Taufmatrikel einer der Krainer Pfarren zu finden ist: er wurde am 28. Mai 1641 im Laibacher Dom getauft. Über die meisten seiner Geschwister hätten wir gar keine Informationen, hätte Johann Weikhard sie nicht alle mit ihren Namen in chronologischer Reihenfolge im IX. Buch der *Ehre* im Stammbaum der Valvasor angeführt. Fast alle kamen in Medija/Galleneck zur Welt, doch wurden sie nicht, wie das auch bei zahlreichen anderen Adelskindern in jener Zeit der Fall war, in die Taufmatrikel der zuständigen Pfarre Vače/Watsch eingetragen. Der Polyhistor selbst und seine zwei jüngeren Brüder wurden in Laibach geboren und getauft in der Zeit, als der Vater Bartholomäus die bedeutende Funktion eines von fünf Verordneten der Krainer Landstände ausübte. Jüngste Untersuchungen verstärkten die Zweifel darüber, dass der Vater Bartholomäus schon in der Zeit um die Geburt von Johann Weikhard in der Wohnung im Haus der Stadtwaage an der Ljubljana/Laibachfluss zur Miete gewohnt hätte. Johann Weikhard erblickte zweifelsohne in einer anderen gemieteten Wohnung das Licht der Welt, an einem unbekanntem Ort. Um 1650 wohnte er allerdings sicher zumindest zeitweise in der Wohnung seines Vaters im ersten Stock des erwähnten Hauses, an dessen Fassade seit 1929 eine Erinnerungstafel das Haus als das Geburtshaus des Polyhistor bezeichnet.

Aus heutiger Perspektive scheint es, als hätten die Parzen Johann Weikhard gerade die am besten geeignete Person als Taufpaten geschickt. Neben der Schwester der Mutter, Regina Dorothea Rasp, geborene Rauber, trat als Taufpate Konrad Ruess Freiherr von Ruessenstein auf (1604–1668), ein Forschergeist, der sich viel mit Naturwissenschaften beschäftigte. Die Familie Valvasors war mit dem Freiherrn von Ruessenstein nachweislich verbunden – zumindest noch durch ein Jahrzehnt nach der Geburt des Polyhistor. Es gibt zwar keine Zeugnisse über spätere Kontakte zwischen dem Baron Konrad und seinem Täufling Johann Weikhard, doch lässt Valvasors gute Kenntnis des Geschehens in der Familie Ruessenstein und auf ihrem Schloss Strmol/Stermol in Oberkrain darauf schließen.

Über die Kindheit Valvasors und seine Schulzeit am Jesuitengymnasium in Laibach (höchstwahrscheinlich in den Jahren 1653–59) wissen wir nur das, was er in seinen Erinnerungssplittern in der *Ehre* selbst verrät, wobei in seinen Erzählungen immer die Anderen im Vordergrund standen und nicht er. Die Kindheit verbrachte er größtenteils auf Medija/Galleneck, es könnte aber auch sein, dass er schon den ersten Schulunterricht in Laibach erhielt. Im Alter von neuneneinhalb Jahren, 1651, verstarb sein Vater und 1657, als er sechzehn Jahre zählte, auch seine Mutter. Zum Vormund aller minderjährigen Kinder wurde sein ältester Halbbruder

Karl bestellt (1617/20–1697), dem 1648 die Herrschaft Gamberk/Gallenberg von seinem Vater in Pacht übergeben wurde, sonst lebte er mit seiner Familie größtenteils in Laibach. Als Laibacher Jesuitenschüler wohnte Johann Weikhard wahrscheinlich bei Karl, und zwar unweit der bereits genannten Stadtwaage, die er im Zusammenhang mit seiner Begegnung mit dem Wasserungeheuer, dem Wassermann (im Jahre 1654 oder 1655) erwähnt.

Das Umfeld des Hauses Valvasor hinsichtlich Kultur und Bildung ist uns leider nicht näher bekannt. Vater Bartholomäus wurde bei den Jesuiten in Graz geschult, Mutter Anna Maria erhielt als Nachkomm(in) einer alten Krainer Familie jedenfalls eine ihrem Stand entsprechende Erziehung für Frauen. Leider hat sich das Inventar der Bartholomäus-Verlassenschaft nicht erhalten, das uns aus erster Hand Auskunft über die Bibliothek oder allfällige Kunstgegenstände liefern und damit etwas über die Interessensgebiete des Bartholomäus und seine kulturelle Mikrowelt verraten könnte. Darauf kann man nur auf Grundlage des Verlassenschaftsinventars nach der sechs Jahre später verstorbenen Frau Anna Maria schließen, das aber wegen der Teilung der Verlassenschaft nach Bartholomäus kein Abbild jener Situation darstellt, die noch zu Lebzeiten des Bartholomäus herrschte. Bartholomäus selbst hinterließ 1639 eine interessante, bisher unbekannte Spur zur sprachlichen Praxis in der Familie, die zusammen mit der Gründungsurkunde für das Benefizium auf Medija/Galleneck (1650) davon zeugt, dass die erste Umgangssprache in der Familie Slowenisch war und Deutsch erst die zweite.

Die zweite zeitgenössische Erwähnung von Johann Weikhard – nach dem Eintrag in die Taufmatrikel – kommt erst im Testament seiner Mutter vor (1657). Das Testament ist ein wertvolles Dokument über das Schicksal des ältesten echten Bruders des Polyhistor, Johann Dietrich, den die Mutter wegen seiner Heirat mit einer Frau niedrigeren Standes enterbte. Das chronologisch dritte zeitgenössische Dokument über Johann Weikhard ist seine Einschreibung in die Marianische Kongregation bei den Jesuiten in Laibach im Jahre 1659, die gleichzeitig auch ein Beleg dafür ist, dass er zu dieser Zeit noch nicht auf seine lange Studienreise, die mit Unterbrechung fast an die 12 Jahre dauerte, aufgebrochen war. Für die ganze lange Dauer dieser Reise(n) gibt es keine andere Quelle als jene Angaben, die der Polyhistor in der *Ehre* an verschiedenen Stellen selbst liefert. Aus der *Ehre* und aus zwei Briefen (1685 und 1686) geht hervor, dass er zahlreiche Länder besuchte, von Dänemark und England im Norden und Spanien im Westen bis Tunis im Süden; für die Ausarbeitung eines Itinerars gibt es aber wenige Anhaltspunkte. So haben wir keine Angaben über die ersten Jahre seiner Reisen und auch nicht über seinen Aufenthalt bis 1663/64, als er unter der Führung von Nikolaus Graf von Serin (Zrinyi) am Krieg gegen die Türken teilnahm. Hingegen konnte man einige Routen aus der zweiten Hälfte der Kavaliertour des Polyhistor ziemlich genau rekonstruieren und die Aufenthalte in einzelnen Ländern mit größerer Genauigkeit datieren. Eine der entscheidenden Fragen, die »das lange Jahrzehnt« der Abwesenheit Valvasors

aus Krain betreffen, sind die Kosten für diese Reise(n). Es ist schwer vorstellbar, dass er unterwegs so viel Geld verdient hätte, um die laufenden Kosten damit zu decken. Im Hinblick auf die Länge der Reisen, die die übliche Praxis von jungen Adeligen übertraf, scheint es eher wahrscheinlich, dass er den Großteil des Erbes nach Vater und Mutter verbrauchte. Dies gilt besonders dann, wenn er schon zu dieser Zeit mathematische und andere Geräte sowie Bücher angeschafft haben sollte – worüber es allerdings keine zuverlässigen Berichte gibt.

Die Rückkehr Valvasors nach Krain datieren wir in das Jahr 1671, höchstwahrscheinlich vor dem Herbstbeginn. In diesem Jahr, man weiß nicht wann, soll in Bamberg ein Buch (eine Übersetzung aus dem Französischen ins Deutsche) von ihm erschienen sein, wofür nach wie vor Erasmus Franzisci die einzige Quelle bleibt. Der Eintritt in die Krainer Landeskavallerie im Oktober 1671 ist demnach die vierte Erwähnung Valvasors und seiner Existenz. Der Eintritt in das ständische Aufgebot, dem er in den folgenden 22 Jahren bis zu seinem Tod angehörte, ist ein klarer Beweis dafür, dass der Dreißigjährige Abschied nahm von längeren Reisen und dass er in der Heimat zu bleiben beabsichtigte. Das weitere Schicksal Valvasors wurde 1672 noch fester besiegelt, als er die noch nicht 14-jährige Anna Rosina von Graffenweger (1658–1687) ehelichte. Noch im selben Jahr erwarb er fast ausschließlich mit der Erbschaft seiner Frau die Schlösser Wagensberg/Bogensperk und Črni potok/Schwarzenbach sowie das schon verfallene Lihtenberk/Lichtenberg, die alle drei in der Nähe von Litija/Littai lagen. Jetzt hatte er eine Familie und auf Bogensperk ein ständiges Zuhause und große Projekte warteten auf ihn.

Während der Zeit (mehr als ein Jahrzehnt), die Johann Weikhard mit Unterbrechungen auf seinen Studienreisen (1659/60–1671) verbrachte, spielten sich in seiner primären Familie große Veränderungen ab. Das richtige Zuhause des Polyhistor blieb das Schloss Medija/Galleneck, wo sein ältester Halbbruder Karl wirtschaftete und woran auch Johann Weikhard einen Erbeil hatte. Nachdem Karl die Herrschaft Gamberk/Gallenberg verlor (1660), die er als Mitbesitzer und Vormund der jüngeren Geschwister verwaltete, war Medija einige Zeit überhaupt der einzige Besitz des Bartholomäus-Zweiges der Valvasor. In der Mitte der 60-er Jahre kam das Gut Belnek/Wildeneck im benachbarten Moräutsch-Tal (Moravska dolina) dazu, das zum Hauptsitz der Familie Karls wurde, während Medija um 1670 in den Händen des Bruders Johann Herbard landete.

Karl kümmerte sich um die Wiederherstellung des etwas ramponierten Ansehens der Familie, in der mehrere Ehen gegen den Willen der Verwandten geschlossen wurden. Seine stärkste Seite waren nicht die wirtschaftlich-finanziellen Belange, vielmehr war er im öffentlichen Leben des Landes präsent. So bekleidete er in den Jahren 1665–1669 zum ersten Mal das Amt des Verordneten, er war so Mitglied der engsten Führung der Krainer Landstände, und erhielt – was am wichtigsten ist – 1667 den Titel Freiherr. Dafür setzte er sich mit seiner Schwägerin, der Witwe nach seinem Cousin Johann Baptist Valvasor, und ihren beiden minderjäh-

rigen Kindern erfolgreich bei Hof ein. Seine Geschwister hingegen übergab er in seinem Ansuchen; auch später wurde keiner von ihnen oder ihrer Nachkommen (offiziell) in den Freiherrenstand erhoben. Auch Johann Weikhard nicht, der sich den Freiherrentitel mit Karls stiller Einwilligung ohne Verleihung aneignete.

Von den zusammen 23 Geschwistern des Johann Weikhard Valvasor, die in den beiden Ehen seines Vaters zur Welt kamen, kannte der Polyhistor nur dreizehn. Trotz spärlicher Quellenlage kann man annehmen, dass seine Kontakte und Beziehungen zu den (Halb)Brüdern und den (Halb)Schwestern verschieden intensiv waren, bedingt durch Unterschiede im Alter, in den Interessen, nach Geschlecht und Stand. Es besteht kein Zweifel darüber, dass er von der Verwandtschaft mit dem einflussreichen Halbbruder Karl profitierte, obwohl wir nicht wissen, inwieweit Karl ihn tatsächlich unterstützte. Von seinen Halbbrüdern und Halbschwestern stand er besonders Maria Klara nahe, die die Rolle einer Ersatzmutter übernahm, ähnlich wie Karl in gewisser Hinsicht den früh verstorbenen Vater ersetzte. Auf Grund von späteren guten Beziehungen zur Witwe des Bruders Johann Herbard dürfte Johann Weikhard (vermutlich) auch mit diesem Bruder, der ihm altersmäßig am nächsten stand, ein gutes Einvernehmen gehabt haben, obwohl dieser, wie es scheint, kein Interesse für Wissenschaft und Kultur zeigte. Es ist schwer einzuschätzen, wie viele Gemeinsamkeiten ihn mit dem jüngeren Bruder, dem Priester Wolfgang Bartholomäus verbanden.

Würde man nach dem Stammbaum im IX. Buch der *Ehre* urteilen, könnte man meinen, dass Johann Weikhard Valvasor jenen drei Geschwistern, die nicht standesgemäß heirateten, dies übel nahm – dem älteren Bruder Johann Dietrich sowie den beiden jüngeren Schwestern Rosalia Konstanzia und Maria Isabella. Er verschwieg für »die Öffentlichkeit« die Familie des Bruders und die beiden Ehemänner der Schwestern ebenso wie er das mit der Familie des »abtrünnigen« Cousins Georg Sigmund tat (dieser verlor auf Verlangen der Familie Valvasor sogar die krainische Landmannschaft (Mitglied der Landstände) und die adeligen Ehren). Vielleicht unterhielt der Polyhistor mit ihm gar nicht so schlechte Beziehungen, doch wenn es um »Ruhm und Ehre« des Geschlechtes Valvasor ging, konnte er nicht anders handeln als er es eben tat. Auf der anderen Seite »erhob« er sich selbst und implizit den gesamten nichtfreiherrlichen Teil der Familie Valvasor von sich aus in den Freiherrenstand, wobei er die Wahrheit bewusst zurecht schneiderte. Ebenso »erhob« er im Stammbaum seelenruhig die angeheirateten weiblichen Verwandten zu Baroninnen und zur Gräfin – seine Mutter eingeschlossen, ebenso wie seine zweite Frau, die diesen Titel nicht führten. Lediglich deren nahen oder fernen Verwandten trugen mit Recht solche Titel.

Kurzum, man weiß wenig über die Kontakte des Polyhistor mit seinen Brüdern und Schwestern und deren Familien. Noch weniger informiert sind wir über Beziehungen zur übrigen Verwandtschaft, abgesehen von einigen wenigen, wie es im allgemeinen nur sehr wenige Quellen zu seinem Privatleben gibt.